
PÉCSI SZEMLE

várostörténeti folyóirat

2004.

nyár

TÓTH HENRIETT

LIBER VAGY PRIÁPOSZ? Egy dunaszekcsői votív-relief értelmezése

A Janus Pannonius Múzeum kőtárában látható egy votív-relief, melyet a legkorábbi irodalom *Liber Augustus*-ábrázolásnak tart.¹ Ezt az értelmezést a kő felirata is egyértelművé teszi: _____ *Lib(ero) Aug(usto) / _____ v _____ v(otum) s(olvit, -olverunt) l(ibens, -ntes) m(erito)*.²

A kultuszrelief állítói fogadalmuk beváltásaként emeltették az emléket, hisz az isten teljesítette a kérésüket.

A Dunaszekcsőn, Wertheimer I. szőlőskertjében előkerült, 44 cm magas, 51 cm széles, 9 cm vastag kőtábla képmezője kissé lekopott, a vonalak néhol elmosódtak, ennek ellenére a jelenet maga jól kivehető és értelmezhető. Anyaga mészkő, keltezési ideje a harmadik század második fele.³ A négyszögletes tábla felső részét kelta–barokk voluta zárja le, melybe a LIB AUG feliratot vésték, a jobb oldal és az alsó rész profilált keretelésű. A sírkő bal oldala letörött, vélhetően a jelenet kis részével együtt. Az alsó kereten a VSLM betűk vehetők ki. A kőfaragó narratív módon jeleníti meg a mitológiai tartalmat, ennek megfelelően két részre tagolja a képmezőt.

A felső mező jobb oldalát egy, a szintén jobbra haladó szamarán ülő szatír foglalja el, mellette balra egy meglehetősen elmosódott alak ül hátrakötött kezekkel egy egypúpú tevéen. Az alsó mező bal oldalán két kentaur tűnik fel, égnék emelt kezekkel, s a jelenet méreteihez képest igencsak elnagyoltnak tűnnek. Előttük ugyancsak sietősen szalad a kecskelábú Pán, kezében az elmaradhatatlan egyenes és íves duplasípjával, melyet épp a szájához emel. Előtte egy kígyó tekergőzik felfelé, míg egy sietősen lépkedő szatír hátra fordulva figyel valamit, miközben egy hajlított pásztorbotot tart a bal kezében. Az összes szereplő figyelme egy eseményre, egy helyre irányul: a képmező jobb alsó sarkában Ariadné (?) ül, tőle balra egy hosszú hajú menád áll, ki épp egy fátylat nyújt felé.

A dunaszekcsői relieves tábla értelmezése abszolút egyértelműnek tűnik, hisz számtalan analóg példa található hozzá.⁴ Az Indiából diadalmasan visszatérő Dionüszosz (*Liber*), Naxosz szigetén rátalál a többnyire alvó Ariadnéra, akit Thészeusz hűtlenül elhagyott, miután az segített neki legyőzni a labirintusban a Minotauruszt. Ariadné az isten hitvese lesz, s maga is istennővé változik. A jelenet a római korban rendkívül közkedvelt és elterjedt, a kőfaragó mesterek állandóan feldolgozott motívuma, melyet a mintaképek sztereotip kompozíciói mellett kisebb-nagyobb eltérésekkel, egyéni variációkkal ábrázoltak.

¹ Paulovics, *Archeológiai Értesítő*, 49 (1936) S. 5ff, Abb.4

² *Die Römischen Inschriften Ungarns* 4. Nr. 1038. Alice S. Burger–Ferenc Fülep (szerk.)

³ *Corpus Signorum Imperii Romani*. VII. Die Skulpturen des Stadtgebietes von Sopianae und des Gebietes zwischen der Drau und der Limesstrecke Lussonium–Altinum. Alice Sz. Burger (szerk.), Akadémiai Kiadó, Budapest. 1991. 29–30.p.

⁴ *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC) III/1-2* Artemis Verlag, Zürich und München, 1986.

Liber Augustus votív-relief, Dunaszekcső, JPM (fotó: Füzi István)

Számunkra azonban e kőemlék, bár a felirat egyértelműen megnevezi a megszólított isten kilétét, kicsit eltér a Dionüszosz–Ariadné mítosz körébe sorolható emlékektől. A jelenet stílusa pajzánabb, kicsit bujább, kacérabb, humorosabb, de egyszersmind egyszerűbb, mint a Dionüszosz és Ariadné találkozását megörökítő, a bacchikus elemeket sem nélkülöző, mégis az esemény isteni szférába tartozását érzékeltető egyéb ábrázolásoké.

Felvetődik a kérdés. Van-e, ismert-e, olyan mitológiai alak, történet (epizód), ami mind eszmeiségében, mind a megjelenítés formájában olyan szorosan kötődik Liber-Dionüszosz ábrázolásaihoz, hogy csak egy kőfaragó egyéni megoldásaként értelmezték eddig?

1. Liber kultuszát több munka, tanulmány értelmezte ezidáig, a legátfogóbb elemzés talán **Adrian Bruhl** monográfiája.⁵ Libert thrák–kisázsiai–fríg, valamint égei–krétai vallási tényezőik találkozásából vezeti le, mint a vegetáció, a szőlő és a

⁵ Adrian Bruhl: *Liber Pater Origine et Expansion du Culte Dionysiaque a Rome et dans le Monde Romain*, Paris, 1953.

Szatír és Mainas domborműve Liber pater oltárán, Gorsium.

bor istenét, aki majd a Kr. e. 4. századtól fogva – **Alföldy Géza** véleménye szerint azonban legkésőbb a Kr. e. 5. század végétől – a túlvilágnak is ura.⁶ Dionüszoszsal azonosulva Liber pater lesz, mely jelző a jóindulatát hangsúlyozza. **Bodor András** véleménye szerint Libert, Liberát kultuszuk külső hasonlatossága miatt ruházták fel a szőlő istenének jellegzetességeivel, hisz eredetileg óitáliai istenpárnak tekintendők, kiknek tisztelete ezen aspektusból szorosan kapcsolódik Ceres misztériumaihoz.⁷ A Liberrel azonosított görög Dionüszosz van jelen az aventinusi triászban, mely a plebejusok vallási életének középpontja lett, s Ceres mellett a plebejusok szabadságát védő isten szerepét játszotta. Mint ismert, a Dionüszoszi misztériumok a második pun háború alatt és után terjednek el Rómában, „alulról” kiindulva, mely folyamat ellenőrizhetetlen a szenátus és a pontifexek számára. Ez odáig vezet, hogy a hivatalos

vallás a Liber néven tisztelt isten létét elismeri, de a bacchikus misztériumokat egy szenátusi dekrétum Kr. e. 186-ban államellenesnek és közveszélyesnek nyilvánítja a régi nemzeti-vallási hagyományok védelme miatt, követőit törvényen kívül helyezi, s résztvevőit legtöbb esetben halálbüntetéssel sújtja. A hivatalos római vallásban az 1–2. századig idegenkedik Dionüszosztól, noha a csak hallgatólágosan megtúrt vallás jelentős, hisz az aranykor költői sokat foglalkoznak a bacchikus kultuszokkal, valamint a dionüszikus alakok és jelenetek a kor dekoratív művészetének egyik fő témáját alkotják. A 2. század elejétől azonban mind Itáliában, mind a nyugati provinciákban megelevenedik a kultusz, az Antoninusok korában megnő a feliratos emlékek és a szentélyek száma, s egyre nagyobb szerepet kapnak a képzőművészet, főként a szepulchrális ábrázolások terén a bacchikus motívumok, Hadrianus pedig maga is beavatást nyer az eleusisi misztériumokba és pártfogolja Dionüszosz követőit. A csúcspont a Severusok kora kultusz történetében, mikor Liber-Dionüszosz kultuszait birodalom-szerte ünneplik, s kiemelten tisztelik a dunai provinciákban, bár ekkor elsősorban a túlvilág isteneként szerepel. Liber pater a birodalom hivatalosan tisztelt istene lesz, akiben Herkules alakjához hasonlóan a dinasztia szinte saját hazai istenét tiszteli, Caracalla császár pedig önmagát Nagy Sándor reinkarnációjának tartva, „kötelezően” hódol Dionüszosznak, aki a kor embere számára elválaszthatat-

⁶ Alföldy Géza recenziója Bruhl monográfiájáról. In: Antik Tanulmányok IV. Budapest, 1957. 146-149.p

⁷ Bodor András: Der Liber – und Libera – Kult. Ein Beitrag zur Fortdauer der bodenständigen Bevölkerung im römerzeitlichen Dazien. In: Dacia VII, 1963. 214.p

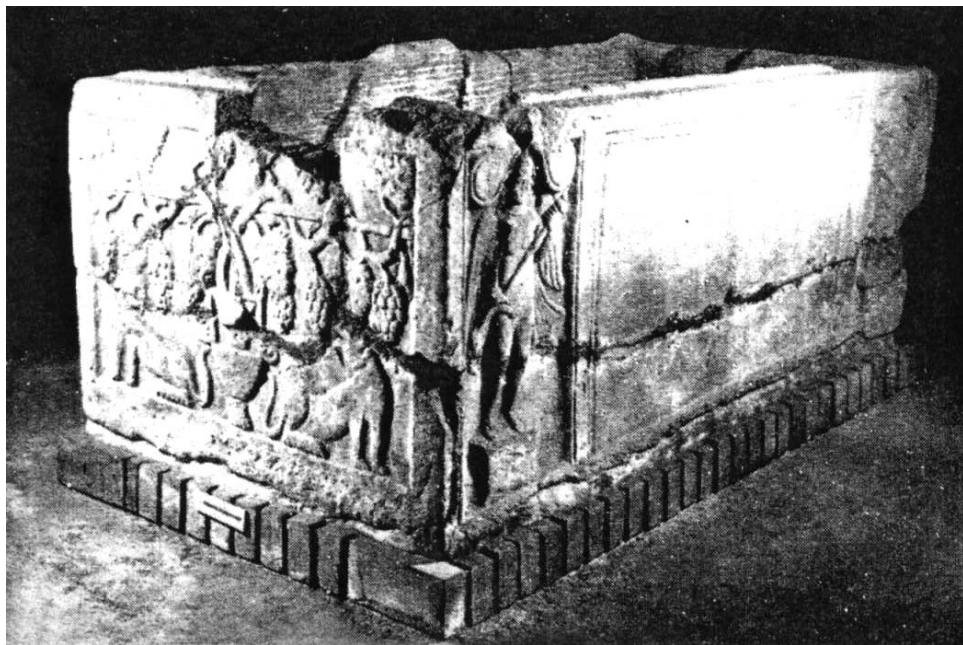

Thiasos-jelenet, Malibu, Getty Museum.

lan a nagy hadvezér és hódító alakjától. Elagabalus császár személyét Dionüszoszsal azonosítja, Gallienus érmeket veret az istennek *Liberi patri conservatori* felirattal, mely az istent a birodalom védőjének „titulálja”, Julianus pedig a Nap egyik formájának tartja.

2. A thrák–illír tartományokban Liber helyi, bennszülött istenekkel azonosul, s e provinciákban az interpretatio Romana révén ismét hangsúlyosabb lesz Libera alakja is. Libert **Bodor** idézett munkájában a dákok főistene, Zamolxis nevének római változatának tartja, Liberát pedig a Hekaté, vagy Diana alakjában „megbúvó” Bendis istennő római nevű megfelelőjének. A táncoló, kezében kígyót tartó Dionüszoszban a thrák Sabaziust, a vegetáció ősiszénét látja, helyi hagyomány továbbéléseként. Liber-Libera kultuszának kedveltségét és elterjedtségét a fennmaradt nagyszámú kőemlékekkel támasztja alá, melyek – templomok, oltárok, reliefek – meglátása szerint annak bizonyítékai, hogy a Kr. u. 1–2. században fellendülő szőlőtermesztést császári rendelettel sem sikerült Itália számára monopóliummá tenni, hanem az a provinciák gazdaságának egy meghatározó ágazata lett. Mivel a kultusz nyomai szőlőművelésre és földművelésre alkalmatlan területeken is megtalálhatók, annak elterjesztésében döntő szerepet juttat a hadseregnek, melyre bizonyítékul a „feltűnően azonos méretű és kivitelezésű” Bacchus-szobrokhoz, amelyeket egyúttal a katonai egységek hivatalos oltárszobraiként értékel.⁸ Vele egy véleményt képvisel **Szirmai Krisztina**, aki szintén utal arra, hogy a vegetatív termékenységet szimbolizáló istenek tisztelete már a római hódítást megelőzően

⁸ Bodor... i.m. 1963. 215–219.p

Szarkofág dionüszikus jelképekkel, Savaria

kimutatható az illíreknél. Liber-Libera kultusza különös népszerűségnek örvendett a Duna vidékén, főként Pannónia és Dácia provinciákban, ahol alakjuk mögött ő is bennszülött istenpár tiszteletének továbbélését feltételezi.⁹ Fentebb már utaltunk rá: Libera ősi, óitáliai termékenység istennő. Azonban a sírkőplasztika, a képzőművészet, de az antik költészet is egy másik nőalakot helyez rendszerint Liber-Dionüszosz mellé: Ariadnét. Hogyan is dalolja meg kettejüket a költő?

*„Szőke Dionüszosz meg aranyfürtű Ariadnét,
Minosz lányát vette el, és Kronidész a leánytól
Távoltartja ezért a halált s vénséget örökre.”*

(Hésziódosz: Istenek születése, 947–949)

Másutt, a Thészeusztól elhagyatva gyötrődő Ariadné jelenik meg:

*„Liber az elhagyatott, panasztó lányt megölelve
adja segítségét, hogy örök csillaggal a híre
szikrázzék: levevén koszorúját, küldi az égre:
leng a leányhomlok koszorúja a híg levegőben,
s válnak, míg fent száll, gyémántjai égi tűzekké,
megtartják koronájuk alakját s állnak a téren,
mely kígyótartót különít el a Térdepelőtől.”*

(Ovidius: Átváltozások, VIII. 176–182)

⁹ Szirmai Krisztina: Újabb adat a pannoniai Liber Pater és Libera kultuszhoz. *Antik Tanulmányok* XX/2. Budapest, 1973. 195.p

Ariadné fájdalmát, kit kétszeresen hagytak el, Thészeusz után a hódító Dionüszosz is, líraiabban jeleníti meg, részletesebben, megindítóbban ecseteli Ovidius a *Római naptár* című munkájában:

Pán, szatírfejként ábrázolva, London, British Museum.

„Eljön az éj, s meglátod a gnosusi lány Koronáját:
Thészeus bűne miatt isteni rangra jutott. –
Jó csere volt hűtlen férjet Bacchusra cserélni:
hisz hálátlan hős kapta vezérfonalát!
Új férjének örült: „Sírjak, mint holmi parasztlány?
Csak haszon énnem az, hogyha magamra hagyott.”
A síró nő panaszait Dionüszosz ekképp orvosolja:
„S szólt neki: »Majd meglásd, ketten az égbe megyünk.
Mert valamint ágyunk közös, az lesz majd a nevünk is.
Majd te is átalakulsz, s Libera lesz a neved.
Légy örök emlékű te is és koronája Venusnak,
mit Vulcanus adott őneki, s ő teneked.«
És szava teljesedik. Tűzzé lesz mind a kilenc gyöngy,
és ma kilenc aranyos csillaga ég odafenn.”

(Ovidius: *Római naptár*, III. 459–464, 510–516)

Ariadné a mítosz szerint a krétai király, Minósz leánya, ki egy isten szerelmére által érdemli ki az istennő rangot. (Ariadné eredeti formája Ariagné, melynek jelentése „szent, tiszta”, a „Hagné” szó nyomatékosított változata.) Dionüszosz feleségét **Kerényi Károly** „istennő-nevű” halandó leánynak nevezi, s nevét az alvilág királynéjához kapcsolódó jelzőből eredezteti.¹⁰ Másképp meséli el a történetet is. E szerint Thészeusznak megjelent álmában Dionüszosz, közölte vele, hogy Ariadné az övé, így pedig más megítélés alá esik Thészeusz hűtlensége is. Más verzió szerint Ariadné Dionüszosz kérésére megölte Artemisz, mert Ariadné azzal a koszo-

¹⁰Kerényi Károly: *Görög mitológia*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977. 175.p

*Pánt visszatartó szatír, fémrelief,
Párizs, Louvre.*

*Pán, relief,
Bécs, Kunsthistorisches Museum.*

rúval – és nem fonalgombolyaggal – segített (világított) Thészeusznek, mit előtte, krétai nászukkor Dionüszosztól kapott ajándékba. Azaz ő lett hűtlen, s lakolt érte halállal. Ariadné számos néven tisztelték még: Semelé, Thyoné, Korónisz, Agilé. A különböző nevekkel jelölt megjelenési formák **Kerényi** Károly olvasatában egyértelművé teszik, hogy Ariadné az az istennő, aki „Dionüszosz anyjából, dajkájából és társnőjéből megdicsőült feleségévé vált”.¹¹ Kétségtelenek a chtonikus, az Alvilághoz kapcsolódó vonásai is (Semelé Korénak, azaz Persephonénak egy másik elnevezése), csakúgy, mint Dionüszosz esetében. (A labirintus maga is az Alvilág ősi alakját formázza.) **Robert Graves** Ariadné-t a krétai holdistennővel azonosítja.¹²

Számunkra kissé profánnak tűnik, hogy a dunaszekcsői votív-relief – még ha helyi ízlést vagy egyfajta sajátos kőfaragó-látásmódot tükröz is – ennyire „szabatosan” jelenítsen meg egy ilyen általánosan ismert, mélyebb mögöttes tartalmat hordozó, megadott szabályok, keretek között ábrázolt mítoszt.

3. Közismert tény, hogy Dionüszosz–Bacchus kultusza orgiasztikus, meglehetősen végletes vonásokat mutató misztériumvallás. A vad tánc, a kicsapongás, a vérforraló muzsika és a dionüszikus örület elmaradhatatlan velejárói. Mit is testesít meg hát Dionüszosz? Ő a fűtös szőlőtő s az általa előidézett vidámság istene, de tekintették a fák istenének is, a képmás, ahogy ezen oldalát tisztelték, kísérteties hasonlóságot mutat Pán, Priápusz megjelenési formáival. Egy felállított, kar nélküli, de köpennyel borított póznaként imádták, melynek tetejét, egy fejet jelképező, szakállas maszk koronázta, s fejből-testéből leveles ágak álltak ki. Ismert volt a kerti fák védőjeként, de ugyanígy tisztelet övezte a gyümölcsstermelők körében is. Különösen szent fája a fenyő – gondoljunk csak a thürzosz-botra, mely fenyőtobozban végződik

¹¹ Kerényi... i.m. 1977. 177.p.

¹² Robert Graves: Görög mítoszok I. Budapest, 2001. 109.p

–, de közel áll hozzá a borostyán és a fügefa is. Attribútuma a szóró-kosár, ami pedig gabonatermesztéshez, földműveléshez fűződő kapcsolatáról tanúskodik. Miért illetjük akkor kultuszát a felfokozottság, vadság, örület, elviselhetetlenség jelzőivel? **James G. Frazer** kétévente Krétán, **Kerényi** Károly hároméves ciklusban Delphoiban tartott ünnepéről szól, melyeknek központi szereplői a nők.¹³ A krétai kultuszban Dionüszosz követői fogaikkal szétmarcangoltak egy bikát, majd körbehordoztak egy ládikát, benne az isten szívével, s mindezt hatalmas zaj közepette. Frazer szerint az a mítosz azon variációjának lecsapódása, mikor is a gyermek Dionüszosz rövid időre elfoglalta Zeusz trónját, s a titánok darabjaira szaggatták őt, miután csörgőkkel csalogatták magukhoz. Véréből fakadt a gránátalma, szétvagdalt tagjait Apollón Zeusz parancsára összeillesztette és eltemette a Parnasszuson. **Frazer** mindebben az apa helyett feláldozott trónörökös mítoszt ismeri fel.

A bacchikus rítus része olykor, hogy hívei egy élő kecskét tépnek darabokra és fogyasztanak el, aminek mitikus háttere, hogy Zeusz a haragvó Héra elől változtatta kecskévé, hogy megoltalmazza. Dionüszoszt gyakran ábrázolták bika alakjában vagy csak szarvakkal, de kecske alakjában is. **Frazer** az isten megölését állat alakjában az emberi művelődés nagyon korai szakaszába tartozó motívumnak tartja, s értelmét a szimbolikusan meghaló, majd híveiben feltámadó, a halhatatlanságot hordozó isten képén keresztül a teremtő őserőre, az élet újjáéledésére vonatkoztatja. **Kerényi** a Dionüszoszi örület okait boncolgatva arra a következtetésre jut, hogy a Parnasszust télen megmászó nők őrzőgő rohanása az isteni örület utánzása. A bacchánsnő őstípusa valami oly „retteneteset” látott, amit csak így tudott levezetni. Ez pedig nem más, mint a mindent elárasztó életfolyam, életerő, a „természet rejtett gazdagsága az emberben”, mely csak e csúcson tapasztalható meg igazán. Az őrült futás, a mozgás mágikus cselekmény a tél ellen – hisz épp a téli hónapok tartoznak Dionüszosz körébe – átvitt értelemben a „magát újraszülő élet misztériuma”. Akik – nők! – átengedik magukat a túlcserélő életerő elviselhetlent súroló örületének, azok az isten védelme alatt állnak. Azok azonban, akik elutasítják ezt a misztériumot, valós örülettel, s halállal lakolnak. (Thészeusz, Likurgos halála, bár az ő történetükben **Frazer** annak emlékét látja, hogy Dionüszosz képében istenkirályokat áldoztak fel, holttestük darabjait szétszórták, hogy megtermékenyítsék a földet.) Összegezve, Dionüszosz mítosza a túláradó élet szimbóluma, amely azonban mindig magában hordozza egyúttal a halált is. (Az ábrázolásokon a szatír ennek fényében a lendületbe hozott természetet, míg a párduc, oroszlán, tigris a felfokozott, túláradó élet kegyetlen oldalát testesíti meg.) **Kerényi** Károly *Mi a mitológia?* című tanulmányában Dionüszosz epifániájában – az etruszk kalózok hajóján – az árvaság (Semelé tűzhalála), üldöztetések (széttépetés) legyőzése után a gyermekisten, az ősgyermek megnyilatkozását látja, aki számára a víz természetes, otthont adó környezet.¹⁴ Gyakori ábrázolás vázaképeken, reliefeken egyaránt a delfinen utazó gyermek vagy ifjú, ahol a víz az anyaméh, a delfin az állatok közötti anyaméh szimbóluma. A delfinen utazó ifjú (Hermész,

¹³ James G. Frazer: *Az aranyág*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 259–267.p ; Kerényi Károly: *Halhatatlanság és Apollón-vallás*. Magvető Kiadó, Budapest, 1984. 181–205.p

¹⁴ Kerényi Károly: *Mi a mitológia?* Budapest, 1988. 27–59.p

*Priapus, Philippus Arabs érme
(Kr. u. 244–249), BMC Mysia.*

*Priapus, agyag függőlámpa Pompejiből,
Nápoly, Museo Nazionale.*

Erósz, Dionüszosz) a görögök számára kétnemű istenség, férfi és nő egy személyben, aki így a minden, az őś-eredet, a megszülető világmindenség megtestesítője. A vízből születés és létezés **Kerényi** olvasatában elválaszthatatlan a nem-létezés állapotától, azaz a gyermekisten az elköltözött, vízben lakozó lelkek vezetője is. Dionüszosz tehát a fentebb részletezett aspektusa mellett a keletkező élet (gyermek) és az elillanó lelkek, a lét kibontakozásának megtestesítője is.

Számtalan antik szerző, képzőművészeti alkotás kedvelt témája Dionüszosznak és főleg kíséretének, szatírok, kentaurok, Szilenosz, Pán, menádok, bacchánsnők sokaságának felvonultatása. A fentiek értelmében egyértelmű e felvonulás tagjainak mögöttes tartalma, szimbolikus mondanivalója: az önmaga kerekeit is szétfeszítő élet, teremtő erő, születés – halál körforgásának megtestesítői, kifejezésre juttatói. Illeszkednek a sorba a még nem tárgyalt kentaurok is, a görög mitológia e mesés, ember felsőtesttel, de ló alsótesttel bíró lényei, kiknek lételeme – gondoljunk Hippodameia elrablására – a vadság. Szilenosz, Dionüszosz öreg – de nem vén! – nevelője pedig eltunyult, pohos alakjával tipikus kifejezője az istent jellemző kétneműségnek. Kedvelt, „bohókás” figura Pán, ez a szarvval, szakállal, farkkal és kecskelábbal született isten, ki oly csúf volt, hogy még saját anyja is megriadt tőle. Sötét, rémületet keltő, fallikus alak, a nimfák éjszakai körtáncának vezetője. Lusta, nemtörődöm teremtés lévén kedvenc foglalatossága az alvás, híres sípjának, a pánsípnak a megszólaltatása, no meg a nimfák becserkészése volt, több-kevesebb sikerrel.

Ez a kép azonban bántóan leegyszerűsíti Pán jelentőségét, elég ennek bizonyítására Vergiliust idéznünk, aki *Georgica* című művében Pánt Liberrel, Ceres-szel, s a parasztok számára más kegyes istenekkel együtt idézi meg bevezetőjében:

„s hagyva *lycaeusi* bércügeted, valamint *honi* berked,
Pán, Tegeának ura s juhainak oltalma – ha sípszót,
maenalusit kívánsz – óh légy velem.”

(Vergilius: *Georgica* I. 17–19)

Más kép bontakozik ki eme istenségről a Daphnisz és Khloé – egy pásztor-szerelem – esetét elmesélő bájos kis történetben is. A kecskéi miatt lopással vádolt Daphnisz s társai...” Maga a bíró, Philétasz is megesküdtött Pánra, s a nimfákra, hogy Daphnisz semmi rosszat nem tett...”¹⁵

Khloét, Daphnisz kedvesét, kit bosszúból elrabol a dühödt ellenség, Pán védelmezi. „Mert látod – e Pánt ott a fenyő alatt, akit eddig még virággal sem ajándékoztatok meg? [...] Edzettebb ő a háborúskodáshoz, mint mi / a nimfák /, sok *harcot vívott már meg*, odahagyva a réteket.”¹⁶

Bosszúja valóban félelmetes: „Daphnisz bakjainak meg a kecskéinek szarván fűrtös *borostyánindák* virultak, a kosok és birkák meg Khloé nyájából úgy *üvöltöttek*, mint az ordas farkasok, a lány fején pedig *fenyőág* zöldellt. [...] A hegyfok felől pedig, a meredek sziklákon *szürinx* hangja szólalt, de nem andalítóan ám, mint a pásztoroké, hanem riasztóan, *mint harci kürt szava*.”¹⁷ A jelenet akár egy vad Dionüszoszi thiasos része lehetne is... Dionüszosz kultuszát idézi egy a Pánnak hálából bemutatott áldozat is: „A bakok közül a nyáj vezérért fenyőággal koszorúzva a fenyőhöz vezették, fejére bort csorgattak, s az istent dicsőítve áldozatul levágták, majd felakasztották és megnyúzták. Húsát főzték is, süttették is, és leveleken a fűbe rakták körben. A bőrét meg a szarvaival együtt a szobornál a fenyőre akasztották, pásztori ajándékkul a pásztori istennek. Áldoztak a hús legjavából is, és italt is öntöttek áldozatul a nagyobb keverőkancsóból.”¹⁸

Pán jelleme, hatásköre sokkal összetettebb tehát, mélyebb rokonságot mutat Dionüszosz kultuszával, mint az a fenti, felületes megítéléséből kiderül. Annál inkább, mert **Kerényi** szerint a *pán* szó jelentése *minden*, később a *világmindenséggel* azonosították, s minden istennemzedéknek megvolt a maga Pánja.¹⁹ Mindemmel az évszakok körforgásának őre is Pán: „De elérkezett a tél, a háborúnál is nagyobb keserűségére Daphniznak és Khloénak. [...] Búslakodva virrasztották át az éjszakákat, és a tavaszidőt várták szívszakadva, mint feltámadást a halálból. [...] Ilyenkor Pánhoz könyörögtek meg a nimfákhoz, szabadítsák meg őket már gyötrelmeiktől, és a nyájnak meg őrzőinek hozzák végre vissza a napsütést.”²⁰

Van azonban a dionüszikus körnek még egy érdekes és Pánnal kísértetiesen rokon vonásokat mutató szereplője: *Priáposz*. Születése szintén „torzszülés”, hosszú nyelve, hatalmas potroha, és a „farka helyén nőtt, túlméretezett phallosa”

¹⁵ Longosz: Daphnisz és Khloé. Budapest, 1975. 51.p

¹⁶ Longosz...i.m. 1975. 54.p

¹⁷ Longosz...i.m. 1975. 55.p

¹⁸ Longosz...i.m. 1975. 60.p

¹⁹ Kerényi... i.m. 1977. 117.p.

²⁰ Longosz...i.m. 1975. 70.p

futásra ösztökélte anyját, Aphroditét.²¹ E fura istenség apjaként tisztelték Hermészt, Zeuszt, Adoniszt, többnyire azonban Dionüszoszt. Mennyiben rokon istenség Dionüszossal, s a fentebb említett Pánnal? Termékenységet és áldást hoz az emberek, növények, állatok számára, valamint védelmet biztosít a rossz idővel, a tolvajokkal és az ártó szándékkal szemben. Védelmezője az utazóknak, vándoroknak, oltalmazó ereje kiterjed a házak környékére, de a sírokra is. Gyógyító ereje van, mely a szexuális potenciát érinti elsősorban, s különösen a nők állnak védelme alatt – közülük is a kurtizánok. Azonosították magával a természettel, sőt magának a *világmindenségnek*, a teremtőjének.²²

Összegezve kétségtelen tehát, hogy Liber-Dionüszosz, Pán-Priápusz kultusza azonos gyökerekre vezethető vissza, a mindenség, a természeti körforgás, termékenység, élet-halál misztériumának közössége által.

Fallikus jellege miatt főként a nemzés és a termékenység tartozik Priápusz hatalmi körébe, ez később szűkült csak le annyira, hogy ostoba, suta, nevetséges kerti istent kreáltak belőle, akinek tevékenysége a nimfák kergetésében merül ki mindössze, obszcén, komikus helyzetekbe sodorva önmagát. A legismertebb elbeszélés szerint az alvó Hestiára akart rontani, de elárulta iázó számára!²³ Szintén Ovidius mondja el e kis epizód másik variációját, melyben Priápusz kiszemeltje a szép nimfa, Lotisz: Hallgassuk csak, mit regél a költő!

*„Ünnepeld repkénykoszorús Bacchust, Görögország,
minden harmadik év téli napállta körül.
Istenek is jönnek, méltón tisztelve Lyaeust,
köztük olyan, ki szeret játszani éppen elég:
Panok, meg szatirok, könnyen szerelemre hevülők,
istennők, akiket rejt a folyó, a mező.
Jött Silenus, a vén, görnyedthátú szamarával,
s kert vörös öre, kitől fél valamennyi madár.
Alkalmas liget is kínálja magát lakomához,
és csapatuk pázsit – pamlagon elheverész.
Bort maga Liber adott, koszorúját mind maga szedte,
s volt a patakban víz borkeveréshez elég.
Egyik nymphának kibomolva omol le a vállán,
másik ügyes kézzel fonja csomóba haját.
Egy felszolgáló térdig köti fel tunikáját,
másnak a keblén szétnyílik a könnyű lepel.
Egynek a válla csupasz, más leplét húzza a földön,
gyöngéd lábaikat nem köti semmi szalag.
Némelyik emezt vagy amazt a szatírt szerelemre gyulasztja,
s őt, akinek fenyűág szokta köríteni fejét.
Téged is éget a vágó, Silenus, szüntelen értük:
vén kéjenc, nem bírsz megöregedni soha!*

²¹ Graves ... i.m. 2001. 118.p.

²² LIMC VIII/ 1-2. 1997. 1028–1029.p

²³ Ovidius: Római naptár, VI. 319–346

Ámde a kerteknek gyönyörű piros őre, Priapus,
 Lotis iránt lobban hő szerelemre csupán.
 Őt kívánja, csak őt, óhajtja, sóhajtozik érte,
 fejjel is integet és hívja jelekkel a lányt.
 Mindig büszke a szép, szépséggel jár a kevélység,
 csak nevet és góggel néz le a nympa reá.
 Megjön az éjszaka, és a bor álmod idéz szemeikre,
 s mindenikük szunnyad szerte a bokrok alatt.
 Lotis is elnyugodott szélről, jávorfa tövében:
 játszott, elfáradt, földre hevert s elaludt.
 Ámde szerelmes kél s lábujjhegyen arra lopózik,
 lélekzet nélkül óvatosan közelít.
 Távoli pázsit ölen ott alszik a nympa fehéren,
 s ő, a lehelletet is visszaszorítva, figyel.
 Már a gyepágy peremén ott imbolyog oldala mellett,
 mély álomba merült, s nem veszi észre a lány.
 Máris örül és lábairól felemelve a leplet,
 indul ez üdvötadó úton a célja felé.
 S ím a számár, Silenusnak buta hátasa, ekkor,
 épp legrosszabbkor, bődül el éktelenül.
 Felriad erre a lány, kezeivel letaszítja Priapust,
 rémülten menekül, s felveri a ligetet.
 Ám fura állapotát nem leplezhette az isten,
 s lett is a holdfényben rettenetes kacagás.
 Életivel fizetett meg a lármázó: csacsit óhajt
 Hellespontusnak védura áldozatul.”

(Ovidius: Római naptár, I. 393–440)

Való igaz, Priápusznak hazájában számáráldozatokat mutattak be...

Véleményünk szerint a dunaszekcsői reliefes tábla pontosan ezt az eseménysort meséli el közvetlen, megragadó stílusban – a tetten ért, „szégyenét” elrejtteni nem tudó, menekülni kénytelen Priápusz történetét. A tábla többi szereplője: a kentaurok, Pán, Szilenosz a számárral, nimfa, a felriadó-felkelni készülő nőalak, de a Szilenosz mellett tevén ülő figura is beleillik a Liber-Dionüszosz kultusz szereplőinek körébe, így értelmezésünk nem mond ellent a relief feliratának.

Talán a kőfaragó vagy a megrendelő a kultusz kissé pajzánabb, kevésbé ábrázolt, de ismert, humorosabb történetét kívánta megörökíteni...

Összegezve: a kultuszrelief termékenységi ünnep – vetés, aratás, szüret – alkalmából készülhetett, melynek evés-ivás, szerelmeskedés szerves részét alkotta. Az ókori ember számára magától értetődőnek tűnt a vegetáció férfi-női lényekben való felfogása. Egyértelmű volt, hogy a fák, növények fejlődése meggyorsítható mágikus szertartásokkal, a férfi-nő igazi egyesülésével, melyben a kicsapongás, a közösülés eszköz a föld termékenységének, az állatállomány szaporodásának növelésére.

*Priapus a mezítelen Venusszal pálmafaágak
lugasában. Stuttgart, Landesmuseum.*

A relief sajátos témaválasztására magyarázattal szolgálhat az, hogy az isteni fallosznak ketős természetet tulajdonítottak: a termékenység mellett védelmet nyújtott a megrontás ellen is, melynek ékes példái a szabadban, földeken, keresztutakon felállított Priápusz-hermák. A lényeg: nevetséges, szeméremsértő, a tekintetet lebilincselő – s így az ártó szándékot elterelő tárgy vagy jelenet megfogalmazása. Úgy gondoljuk a dunaszekcsői Priápusz-jelenet tökéletesen beleillik ebbe a gondolatmenetbe.

A jelenetnek van még azonban egy magyarázatra szoruló motívuma: az egy púpú tevén üldögélő, hátrakötött kezű szatír. Az ábrázolás párhuzama megtalálható egy aquincumi kratéron, ahol Pán ül hátrakötött kezekkel egy

kecske előtt, s lábai összeérnek az állat patáival. Megoldást jelenthet, hogy e termékenység biztosítását a kicsapongás, a vágyak szabadjára engedése mellett az önmegtartóztatással is megvalósíthatónak tartották, hisz így az ember – itt az örökön szerelmeskedni akaró Pán – önmaga energiáit is a vegetáció fejlődésére fordíthatta.²⁴

Utolsó tisztázandó kérdésünk, hol állhatott ez a kultuszrelief? Lehetőségként álljon itt a költő válasza: „Elláthattak innen akár a síkságra, s nézhették az arra legeltető pásztorokat. Elláthattak a tengerre is, s követhették az arra haladó hajókat. Így hát még ez is növelte a kert varázsát. Hosszában-széltében kimérve a kert kellős közepén meg Dionüszosznak állt kicsiny szentélye s oltára. Az oltárt meg borostyán, a szentélyt pedig szőlőinda fonta körül. Belül a szentélyben Dionüszoszt idéző képek sorakoztak: a vajúdó Szemelé, az alvó Ariadné, Lükurgosz bilincsbe verve, Pentheusz meg ízekre tépve. Ott voltak a leigázott indusok is, meg a delfinné változtatott türrének is, körös-körül pedig szatüroszok a szőlőt taposták, bakkhánsnók meg a kartáncot járták. Pánról sem feledkeztek meg, ott ült egy sziklán maga is, és a szürinxén a taposóknak meg a táncolóknak egyszerre fújg egyféle nótát.”²⁵

²⁴ Frazer... i.m. 1998. 84–96.p

²⁵ Longosz... i.m. 1975. 98.p.; A témához kapcsolódó legújabb irodalom: Kádár Zoltán: A kozármislenyi (Baranya megye, Magyarország) kocsilelet dionüszikus hármassága. In: Pannonica provincialia et archaeologia Eugenio Fitz octogenario. Tóth Endre-Szabó Ádám (szerk.). Budapest, 2003.

SALLAY ÁRPÁD

VIVAT AKADEMIA

A magyar bányamérnök-képzés Selmecebányától Miskolcig

A mecseki szénbányák 1782-től kezdik meg a piacra termelést. A Selmecebányán létrehozott Akadémián végzett szakemberek minden bizonnyal kezdettől fogva alkalmazásban álltak, de hogy ki volt név szerint az első e területen foglalkoztatott bányatiszt, feltehetően sohasem fogjuk megtudni.

Ebben az időben végzett szakemberek diplomát még nem kaptak, az Akadémia irattárában nevük nem található meg.

A pécsi bányászatban az Akadémián végzettek közül az első ismert név **Koch Ferenc** Brennerbánya kincstári igazgatója, aki 1803-ban geológiai vizsgálatokat folytatott a Mecsekben, abból a célból, hogy bányanyitásra alkalmas helyet jelöljön ki.

A második ismert név **Berks Péter** (1770–1845), aki az 1790-es évek elején fejezte be tanulmányait Selmecebányán. 1808. és 1845. között nagymértékben járult hozzá a mecseki szénbányászat fejlődéséhez. Az őt követők sora már nagyon hosszú, de a kiemelkedőket érdemes megnevezni. **Riegel Antal, Glanzer Gyula, Wiesner Raymar, Szikora Gyula, Sillay (Staka) Vilmos, Wietorisz Róbert, Ember Kálmán, Madas József, Pozsgai Károly** bányamérnököket, akiknek tevékenységéről Szirtes Béla *A pécsi szénbányászat kiemelkedő személyiségei* címmel írt a Pécsi Szemle 2001. téli számában.

A mecseki bányászatban dolgozott bányamérnökök száma ismeretlen, de az elvitathatatlan, hogy meghatározó szerepük volt a 250 éves szén- és közel 50 éves uránbányászat felvirágoztatásában.

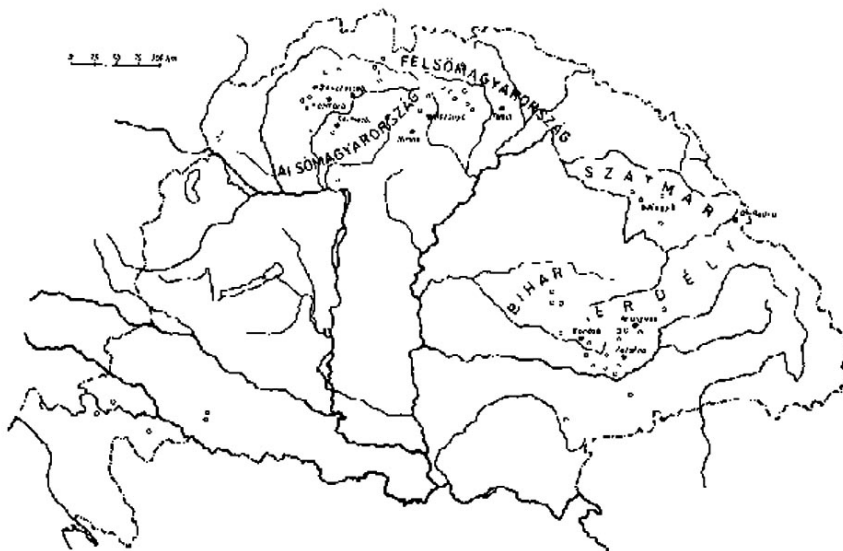
Ők valamennyien a selmecebányai, majd később a soproni, vagy a miskolci Alma Materben szereztek bányamérnöki diplomát. A Mecsek-hegység erdejének szakmai és Pécs város szellemi életének kialakításában meg kell említeni az ugyancsak ezen intézményben végzett erdőmérnököket is.

Ebben a cikkben állítunk emléket a közel 270 éve felsőfokú műszaki végzettséget adó intézménynek. A medencében dolgozott kiváló bányamérnökök sorát zárjuk a Kossuth-díjas **Kis Nagy József**, illetve az Állami-díjas **Tamássy István** okleveles bányamérnökkel.

Felvetődik a kérdés a ma embere számára, hogy miért pont Magyarországon és miért éppen Selmecebányán jött létre az első bányászati-kohászati, egyben az általános felsőfokú műszaki szakemberképzés az egész osztrák birodalomban.

A válasz a magyar történelem elmúlt évszázadaiban gyökeredzik. Kevéssé ismert ma már, hogy hazánk Európa nemesfém-termelő nagyhatalma volt évszázadokon át. Tudományos becslések szerint a 13. század második felében az európai aranytermelés ötthadát, ezüsttermelésének egynegyedét hazánk adta. A Felvidéken, illetve Erdélyben működő bányák helyeit a mellékelt ábra szemlélteti.

A török uralom megszűnését követő évtizedek a magyar bányászat-kohászat újabb nagy fellendülését hozták. A 18. századra a hazai érctermelés és fémfeldolgo-

Magyarország ércbányászata a középkorban (Összeállította Zsámboki László)

zás, igazgatási és szellemi központja Selmecebánya lett. Bányagépészetét és kohászati technológiáját példaképnek tekintették Európa-szerte. Erre az időre a korszerű elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkező műszaki szakemberek képzése elkerülhetetlenné vált, de erre nem állt rendelkezésre megfelelő iskolatípus.

A BERG-SCHOLA

Bányászati-kohászati Tanintézet alapítása

A bányászati-kohászati műszaki szakemberképző tanintézet létrehozásának első nyomait a Habsburg-birodalom kamarai rendelkezései között találjuk. Az 1716. október 13-i keltezésű csehországi bányaigazgatási szabályzatban ez áll: „bányászati-kohászati tanintézet (Gute Berg Schule) felállítása szükségeltetik.” Még ebben az évben elrendelték a bányászati, kohászati és bányamérési tanintézet megszervezését a csehországi Joachimsthalban (Jachimov), ahol az oktatás 1717-ben száz tanulóval megindult.

1735. június 22-én a bécsi udvari kamara a joachimsthal mintára szabályozta az alsó-magyarországi (Garam vidék) kincstári bányászat-kohászat szakemberképzést selmecebányai székhellyel.¹ A magyarországi tanintézet a csehországinál annyival volt jelentősebb, hogy itt pénzverészetre és aranyváltásra is képeztek ki praktizánsokat. 1747-ben hasonló tanintézeteket hoznak létre a felső-magyarországi Szomolnokon és a bánási Oravicán is.

¹ A török térhódítása miatt három részre szakadt az ország (Erdélyi Fejedelemség, Magyar királyság, törökök által megszállt terület). Új földrajzi-igazgatási fogalmak jelentek meg: Magyarország „alsó részei” és Magyarország „felső részei”. Az előbbin a Dunától északra, Pozsonyhoz közelebb eső vidéket, az utóbbin a távolabb fekvő északkeleti területeket értették.

ACADEMIA MONTANISTICA²**Bergacademia, Bányászati-kohászati Akadémia**

Az 1735-ös iskolaalapításnál is már részben az elmélet gyakorlatban való bevezetése volt a cél, de ez csak részben, illetve időlegesen sikerült. Az 1760-as években már bebizonyosodott, hogy az instrukció alapján működő tanintézetek nem képesek az elvárásnak megfelelő, alkalmas műszaki szakembereket képezni az egyre sürgetőbbé váló műszaki-gazdasági feladatok megoldására.

JOHAN THADDÄUS PEITHNER, a csehországi bányászati és pénzügyi legfőbb hivatal levéltárosa 1761–62 telén részletes javaslatot nyújt be az udvari kamarához a bányászati-kohászati tudományok oktatásának tervezetéről, valamely működő egyetem egyikére. „Szerény gondolatok a bányászati-kohászati tudományok elméleti stúdiumának a cseh királyságban való bevezetéséről”. A négy évfolyamos kurzus tananyagai:

- első évfolyam: természettudományos alapképzés (földtan, teleptan, ásványtan, kémia, elméleti kohászat)
- második évfolyam: bányászat (bányamérés, bányaművelés, bányagépészet, ércelőkészítés)
- harmadik évfolyam: kohászat (kémlészet, habosítás, fémfeldolgozás)
- negyedik évfolyam: bányajog.

A javaslat akkor érkezett az udvari kamarába, amikor a bányász- és kohászképzés korszerűsítése elodázhatatlanná vált. Így 1762. október 22-én az uralkodó, **Mária Terézia** jelenlétében összeült tanácskozáson az alábbi határozat született:

– Létre kell hozni egy, az egész birodalom számára bányász-kohász műszaki szakembereket képző intézetet.

– Az intézet Selmezbányán legyen, tekintettel arra, hogy a birodalmon belül itt található meg a legkorszerűbb s legsokrétűbb bányászati-kohászati berendezések és gépek.

– A birodalom összes tanintézetének filozófiai kurzusán a bányászati-kohászati tudományokból gazdagabb ismereteket oktassanak – nem latin, hanem német nyelven, illetve a tartomány nyelvén.

– Az akadémiai alapító ülés jegyzőkönyvének az uralkodó aláírásával jóváhagyott utolsó oldalának magyar szövege:

Királyi jóváhagyás

Kiadmányozásra engedélyezzük ezt az indítványt, amely szerint Selmezbányán egy gyakorlati szakiskola állíttassék fel, hogy a bányászati-kohászati tudományokból az ifjúsággal gazdagabb ismereteket sajátíttassanak el, melynek német nyelven vagy az illető tartomány nyelvén kell történnie és melynek hallgatása minden növendék részére megengedtessek...

Mária Terézia

E naptól számíthatjuk az „akadémiai” szintű képzés megteremtését, a bányászati-kohászati akadémia megalapítását. Az oktatás megindításához természetesen idő kellett.

² Alapvetően az ásványi anyagok kitermelésére és feldolgozására alapult gazdasági területet nevezték abban a korban latinosan montanisticumnak, németül bergbaunak.

A Fritz-ház az akadémia központi épülete a 19. században.

1763. június 13-án kapja meg professzori és bányatanácsosi kinevezését **Nikolas Jacquin** neves botanikus a „gyakorlati bányászati és kémiai” tanszék létrehozására és vezetésére. Oktatói működését 1764. szeptember 1-jén kezdi meg.

1765. augusztus 13-án **Nikolas Poda** jezsuita atyával töltötték be a második, „a bányagépészethez szükséges mechanikai és hidraulikai” tanszéket. A mai fogalmak szerint úgy mondhatnánk: az első évben a kohászathoz szükséges kémiai, kémlészet és ásványtani ismereteket, a második évben pedig a bányagépészethez és bányaméréshez nélkülözhetetlen matematikai és mechanikai ismereteket tanították. Végül a bányaművelési katedra professzora **Delius Traugott Kristof**, a monarchia bányászvilágának páratlan szaktekintélye volt, akinek nagy tudományos felkészültséggel készült rendszeres bányaműveléstani tankönyvét ma is klasszikusnak tartjuk.

1770 áprilisában az Akadémia kétéves oktatási idejét három évre emelték, mely oktatási forma közel háromnegyed évszázadon keresztül megmaradt. A hallgatóknak mindhárom évfolyamot abszolválniuk kellett.

A kohászat fellendülésével egyre nagyobb méretet öltő fahiány (faszenet használtak a kohók működtetéséhez) megszüntetésére Mária Teréziának köszönhetően érvénybe lép az országos erdőrendtartás, illetve az erdészképzés felsőfokú elrendelése.

A bécsi udvari kamara, valamint a pénzverészeti és bányászati udvari kamara javaslatára az uralkodó 1807. augusztus 30-án kelt rendeletében a selmecebányai Bányászati-kohászati Akadémia szervezeti keretében Erdészeti Tanintézet felállítását rendelte el. 1835-től a Tanintézetet integrálták az Akadémiába, mely

időponttól az Alma Mater neve: Bányászati-kohászati és Erdészeti Akadémia (Berg und Forst Akademie).

1840-től négy évre emelték az oktatási időt, de a szabadságharc közbejötté miatt gyakorlati bevezetése csak 1850 után valósult meg. A szabadságharc megsztotta a hallgatókat. 1848-ban 250 bányász- és 50 erdészhallgatója volt az akadémiának. Ezek nemzetiségi összetétele: 50% magyar, 20–20% osztrák, illetve cseh, a többi lengyel, olasz, stb. A hazafias ifjúság Kossuth zászlaja alá sietett, mire a bécsi udvar 1849. március 16-án bezárta az akadémia kapuit. Ezt követően 133-an elhagyták az akadémiát, megalakult, létrejött a Leobeni (1861) és a Příbrani (1861) akadémia, megszűntetve ezzel a selmecebányai akadémia birodalmi egyedülállóságát.

A szabadságharc idején megváltozott az akadémia státusza: magyar állami intézménnyé válik és a Vallás és Közoktatási Minisztérium felügyelete alá kerül.

BEVEZETÉSRE KERÜL A MAGYAR NYELVŰ OKTATÁS

A szabadságharc bukása után, 1850 januárjában kezdődött meg az oktatás – az 1846. évi alapokon –, lényegesen kisebb létszámmal és más nemzetközi összetételben. (83 bányász- és 1 erdészhallgató jelentkezett az akadémián tanulásra). Az akadémián másfél évtizedes nehéz korszak után az 1867-es kiegyezéssel indult meg újra a felemelkedés, ettől kezdve az akadémia magyar állami intézmény lett. 1868-tól az oktatás magyar nyelven folyt. Az egységes bányász-kohász képzés négy szakra válik szét. (bányász, fémkohász, vaskohász és gépész-építés). Az állami, illetve kincstári szolgálatba igyekvőknek előírták az abszolutúriumot követő üzemi gyakorlatot, majd azt követően az államvizsgát.

A sikeres államvizsga letétele után kezdetben szakképzett bányász, kohász, erdész, majd okleveles bányász, kohász, erdész megjelölés szerepelt. Még ez időben, az általános európai gyakorlatnak megfelelően, oklevelet csak annak adtak ki, aki egyetemi tanulmányainak befejeztét követően doktori vagy más tudományos fokozat megszerzésére pályázott.

1876-tól a sikeres záróvizsgát követően okleveles bányász, illetve erdész diplomát adnak, majd 1895-től kerül bevezetésre az okleveles bányamérnök, illetve fémkohómérnök, vaskohómérnök stb., azaz a „mérnöki” diploma kiadása.³

A trianoni határváltoztatások miatt Selmecebányán megszűnt az oktatás, a sikertelen gödöllői és miskolci próbálkozás után, 1919-ben megkezdődött a főiskola

³ Néhány szót arról, hogy mit is jelent, illetve jelentett az a szó, hogy bányamérnök. Ez a szó a magyar nyelvben 1830-as évek országos bányatörvény tervezetének szövegében jelent meg, s egyértelműen nem a mai értelemben, hanem a „bányamérő” (Markscheider) megjelöléssel, s nem végzettséget, hanem álláshelyet (Statust) jelent, hasonlóan a mai bányamérnök vagy kohómérnök megjelölésre akkor használt „bányatiszt” kifejezéshez. A Czuczor-Fogarasi Nagyszótárban (1862) a bányamérnökség kifejezés található, mely a bányamérési részleg megjelölését értette ezalatt. Vagyis a „mérnök” szó ebben az időben csak és kizárólagosan „geometria”, „földmérő” értelmet takart. A „mérnök” kifejezést csak az 1880-as évektől kezdik használni, általában „műszaki ember” értelemben. Az 1871-ben alapított fővárosi műegyetemen is évekig „okl. gépész” stb. diplomákat adtak ki, és csak a század végén jelenik meg a gépészmérnök, majd 1907-től a „vegyészmérnök” végzettség. A legnagyobb ellenállást az építészek fejtették ki a „mérnök” megjelöléssel szemben. Csak 1930-as években kezdik használni az építészmérnök megjelölést. 1904-ben főiskolává átszervezett Alma Mater neve azonban Bányászati és Erdészeti Főiskola lett, s csak 1922-ben jelent meg benne a „mérnök” kifejezés Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolaként.

Farbórugrás a 19. század első felében.

*Bányász-kohász és erdészhallgató
a 20. század elején.*

Sopronba költöztetése. Az itt tanuló diákoknak nagy szerepe volt abban, hogy a várost 1921. augusztus 19-én nem csatolták Ausztriához (ágfalvi csata, népszavazás stb.). 1922-ben kapta meg a főiskola a honvéd főreáliskola számára épített (1897) épületcsoportot.

Selmecebányáról a tanári kar a segédtan személyzet felszerelésének hátrahagyásával (komplett gyűjtemények, műszerek, laboratóriumok, 38 324 kötetes könyvtár stb.), menekülésszerűen távozott. A Műegyetem és más tudományos intézetek nélkülözhető felszerelésük átengedésével siettek a soproni főiskola felkarolására. De említést kell tenni Sopron városi ingatlanok juttatásáról (6896 hold vadászterület, 9936 hold tanulmányi erdő), a hazai bánya- és kohóvállalatok, nagyobb erdőbirtokok tetemes készpénzáldozatairól.

1934-ben a főiskola a „Magyar királyi József Nádor Műszaki és Gazdasági Tudományegyetem”-hez került és itt bányamérnöki-kohómérnöki és erdőmérnöki kar néven működött tovább, soproni székhellyel. Az új tanterv alapján áttértek a 9 szemeszteres oktatásra.

1949. augusztus 15-én létrejön a Nehézipari Műszaki Egyetem Miskolcon, bányamérnöki, kohómérnöki és gépészmérnöki karokkal. Az oktatás 1949. szeptember 18-án 500 fő elsőéves hallgatóval indul (60 bányász, 45 kohász, 395 gépészhallgató).

Az új egyetemváros építése Görömböly-Tapolcán 1950 májusában kezdődött. Az 1951/52. tanévvel bevezették a képzés erőteljes szakosodáson alapuló

Sopron, az egyetem főépülete.

reformtervét, mely alapján a bányamérnök-képzés az alábbi szakokra osztódott: bányaművelő mérnök, bányageológus mérnök, bánya-geofizikus mérnök, mélyfúró- és olajmérnök, bánya-gépész mérnök és földmérő mérnök.

Mivel a bányamérnök kar neves professzorai, tanszékvezetői nem voltak hajlandók Miskolcra költözni, a bányamérnöki kar első két éve, az alapszigorlatok letétele Miskolcon történt, majd harmadévtől Sopronban folyt tovább az oktatás. A bányamérnök-képzés egységes oktatására Miskolcon 1959-ben került sor. Ezzel véget ért az Akadémia 1835-ben létrehozott bányász-kohász és erdész-képzés közel 125 éves, együttes, Alma Materen belüli működése.

Napjainkban a bányamérnöki kar eléggé el nem ítéhető módon, az akadémia alapításának nevében is szereplő „bányászati” szó mellőzésével, Műszaki Földtudományi Karrá lett elnevezve.⁴ A kohómérnöki és gépészmérnöki kar megtartotta nevét. Az egyetemen a három alapkarral mellett kohász-fémipari főiskolai kar, vegyipari automatizálási kar, valamint állam- és jogtudományi kar működik. Bár a jelen és a közeljövő társadalmi-gazdasági és technológiai fejlődése a több mint két és fél évszázados bányamérnök-képzést a komplexitás irányába tereli vissza, az azonban nem jelentheti azt, hogy feladjuk ősidők óta tisztán csengő nevünket.

Felhasznált irodalom:

Pauer János: Selmebányai Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Akadémia története.
Nehézipari Műszaki Egyetem: Selmectől Miskolcig

⁴ Jelenleg érvényben lévő szakosodás a következő: bánya- és geo-technikai, előkészítés-technikai-, környezetmérnöki, műszaki-földtudományi, olaj és gázmérnöki, geográfus szak. A kiadott okleveleken ötféle diploma szerepel: okleveles bánya- és geo-technikai mérnök, okleveles előkészítés-technikai mérnök, okleveles környezetmérnök, okleveles földtudományi mérnök, okleveles olaj- és gázmérnök

RAYÍMAN JÁNOS

A PÉCSI „SELYEMTENYÉSZTÉS” TÖRTÉNETÉBŐL

A selyem az ókori Kína egyik nagy találmánya volt, amely hosszú évszázadokon keresztül csodálatos kelmék anyagául szolgált, és csak emberfeletti fáradságok árán, az ősi selyemúton jutott el Európába. Ezért volt ritka és rendkívül drága portéka a kínai selyem, amelynek megszerzésére csak kevesek pénztárcája adott lehetőséget.

Ez a rendkívül magas ár érthető módon a kínaiak titkának leleplezéséhez vezetett, majd a selyemhernyók becsempészése és az eperfák betelepítése után a selyemgyártás ismertté vált és elterjedt Európában is.

Selyemhernyó. A Selyemtenyésztők 1904-es naptárából

Elsősorban Itália és Franciaország vált egyeduralkodóvá a selyemhernyó-tenyésztés és feldolgozás területén.

Magyarországon **Mária Terézia** magyar királynő szorgalmazására indult meg, majd fokozatosan elterjedt a selyemhernyók tenyésztése, és az ennek létfeltételéül szolgáló eperfák (szederfák) nagymértékű betelepítése. Ezzel lehetővé vált, az egyre terjeszkedő bécsi selyemfeldolgozó ipar számára olcsóbb és egyben az osztrák birodalom területéről származó nyersanyag biztosítása.

Az ország déli területein, főleg Baranya, Verőce, Szerém vármegyében, majd a Bánátban és Bácskában sikerült meghonosítani az új termelési ágat, amely birtokkal nem rendelkezők számára is jövedelemszerzésre adott lehetőséget. Sze-

rencsére nem csak a selyemgubó termelése maradt Magyarország egyetlen feladata a birodalomban. Fokozatosan különböző nagyságú selyemgombolyító üzemek is létrejöttek, sőt később néhány feldolgozó manufaktúra is létesült. Az 1780-as években Bécsből több kisebb üzem is áttelepült, közelebb húzódva a nyersanyaghoz, elsősorban Pestre és Budára, mivel ott működött az ország legnagyobb kincstári selyemgubó-felvásárló központja.

A selyemhernyó-tenyésztést, a selyemhernyó gubóinak lefejtését, a selyemfonal-festés és -feldolgozás számos fortélyát többnyire olasz és francia szakemberek közvetlen részvétele és tapasztalata tette viszonylag gyorsan ismertté, és itt is működőképessé.

A selyemtermelés és általában a textil manufaktúrák létesülésének üteme lelassult, majd 1789-től megtorpant. Okát a gazdaságtörténészek gazdasági válságokkal és a francia háborúkkal magyarázták. De ebben legalább ekkora szerepet játszott az ország számára kedvezőtlen osztrák gazdaságpolitika, valamint az általános pénztelenség és hitel hiánya. Sem a kis létszámú és viszonylag tökeszegény polgárság, sem a hasonlóképpen tökehiánnyal küszködő földbirtokosok nem tudtak ipari üzemek létesítésére, ilyen hosszabb távra szóló befektetésre pénzeszközöket felszabadítani.

Csak a reformkorban kapott újabb lendületet a selyemhernyó-tenyésztés, amely a szabadságharc bukása után ismét mélypontra zuhant, és csak a kiegyezés hozott új lehetőségeket az ismétlődő fellendülésre.

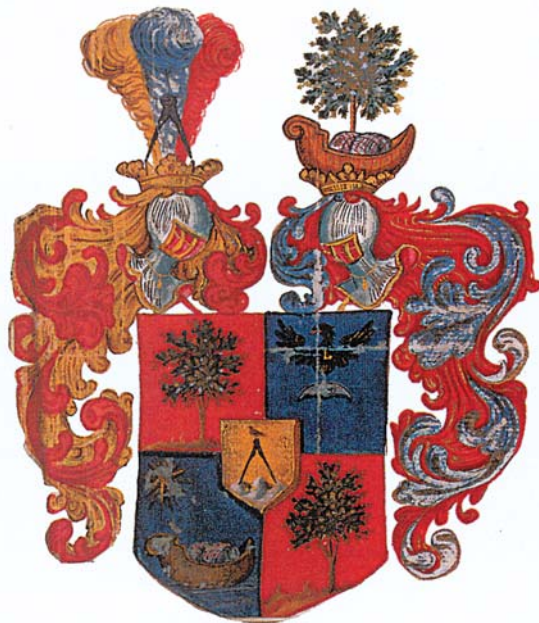
A selyemhernyó-tenyésztés Baranyában is kedvező fogadtatásra talált. Az első selyemtenyésztő vállalkozás az olaszországi Torricellából származó **Passardi János Péter** nevéhez fűződik.¹ Az olasz selyemtakács (?) az 1690-es években, tehát röviddel a török hódoltság megszűnte után, Arányoson és Pellérden lévő birtokán, nagyobb mennyiségű eperfacsemete behozatalával, majd selyemlepkék petéinek (akkoriban tojásnak nevezték) beszerzésével Olaszországból, utat nyitott a selyemhernyó-tenyésztéshez.² Sőt rövidesen Pellérden kisebb selyemgombolyító üzemet is létesített, ahol a gubókról lefejtették (lemotollálták) a selyemfonalat. Sőt, egyes szerzők szerint, selyemfonodát és szövödét is létesített. Ha esetleg néhány szövőszékkel a fonalak feldolgozását is végezték, aligha voltak képesek olyan teljesítményre, amelyről a Pécsi Napló 1934-ben, alighanem kissé eltúlozott történetet közölt: „A csöppnyi Pellérdről szállították Mária Terézia apjának III. Károly spanyol király koronázási ünnepére a selyempalástot.”³

¹ Nevét többféle módon írták. Az Esztergomi Prímási Levéltárban őrzött oklevélben I. József magyar király Joannes Petrus Passardinak, Paszardy néven 1708. március 25-én Bécsben indigenátusi nemesi oklevelet adott, azaz honfiúsították. Prímási Levéltár. Pot. 8. 165–173.f. címer 167.f. In: Beke Margit: A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei. Esztergom, 1995. p.104, 347.p.

² A birtokot 1701. május 27-én kelt szerződés szerint 8000 forintért szerezte meg. Ebben bécsi kereskedőként szerepel. Ezt valószínűsíti az is, hogy Passardi a jezsuiták linzi kollégiumának rektorától vett fel 10 000 forint kölcsönt a vásárlásra, amelyet feltehetően a selyemhernyó tenyésztési befektetésének jelentéktelen hasznából nem tudott rendezni és a család a birtokot elvesztette.

³ Pécsi Napló, 1934. június 10. 5.p. A történetet feltehetően a Schöber könyvére hivatkozó Fent István: A magyar selyemtenyésztés 250 éves múltjáról (Budapest, 1930.) című műből vették át. III. Károly 1703–11-ig volt spanyol király is, 1712. május 22-én koronázták Pozsonyban magyar királlyá. Tehát a szóba jöhető koronázás 1703-ban vagy 1712-ben volt.

Nagy a valószínűsége, hogy Passardi mint katona, vagy inkább katonai szállító (erre utalhat a bécsi kereskedő megjelölés is) kerülhetett Magyarországra a török elleni háborúk idejében. Azt elég nehéz elképzelni, hogy egy trentinói tákácsgyerek a töröktől alig elhagyott, szinte lakatlanná pusztított területre vándorolt volna. A feltevést címerének vizsgálata is alátámasztani látszik.

Passardi címere Beke Margit után

Mint külföldi illetőségű személy birtokot ugyan szerezhetett, de a törvények szerint birtokaikon jószágot csak magyar honosságúak tarthattak. Ezért kézenfekvő volt honfiúsítási igénye, amelyet sok külföldi illetőségű leszerelt, és itt maradt katonához hasonlóan kérvényezett. Sikerét szépen megrajzolt, indigenátusi oklevele bizonyítja. A címer vörössel és kézzel negyedelt hegyes talpú pajzs, rajta még egy szív pajzsral és két sisakkal. A címer 4. mezejében málhát szállító hajó látható. A hajót viszont igen gyakran alkalmazták katonai szolgálat esetében a heraldikában. Továbbá a címer 3. mezejében lefelé fordított félholdon fekete sas kapaszkodik, szárnyait kitérve. Ezt a beszélő képet a török elleni győztesek viselték szívesen címerükben. A 2. és 5. mezőben elhelyezett lombos fák nyilván a kérelmező legfőbb érdemére, a pellérdi nagyszabású eperfa-telepítésére emlékeztetnek. A szív pajzsban lévő körző pedig talán a pellérdi építkezésre utalhat. De származhat címer egyesítésből is, mivel ez került a címerre helyezett egyik sisakra, a másik sisakdísz egy hajó és abból kinövő lombos (eper)fa, nyilván Passardi főérdemét jelképezi és ismétli. Tehát a honfiúsításhoz kért címer rajzon, úgy véljük, Passardi igyekezett mindent elmondani magáról, ami a kor címertörténetében igen gyakori.

A Pozsonyban megjelenő *Hírnök* így adja elő a címeradományozást: „...Ha az országok s népek hasznára főleg szükséges művészetek s gyárak behozatnak s fentartatnak, miszerint akkép az, a mi külhonból drága pénzen, legnagyobb munkával, s a messzi távolság mellett a honi költség pazar kiszórásával s mintegy kikoldulva néha megszerzendő, csekély honi munkamóddal s iparral [...] hasznosan pótoltsák. Miért is Magyarhon régi királyai [...] olly művészetek s gyárak úzóit és mestereit messze földtérekről nagy költségekkel behívni pártolák, s különféle kegyekkel jutalmazák, eképp ezáltal is az ország boldogságát előmozdítták.’ A jó fejedelem is ugyanazon okból emelte a nemesség sorába az szorgalmas gyárnokot.”⁴

A kis gyár Passardi halála után rövidesen bezárt, és ezzel a baranyai selyemhernyó-tenyésztés is visszaesett, sőt meg is szűnt.

Az 1700-as évek elejétől a Bánátban is látványosabb fejlődésnek indult a selyemhernyó-tenyésztés, majd ez is ellaposodott. Ám 1765 után Mária Terézia magyar királynő intézkedései nyomán Baranya vármegyében is újra helyet kapott, és fokozatos fejlődésnek indult. 1773-ban a helytartótanács Budán, Pesten, Szegeden és Kanizsán, valamint valamivel később Győrött és Zágrában selyemgubó-beváltó intézetet és ehhez szükséges raktárakat létesített. A megyei hatóságok is sokat tettek elterjesztésért.

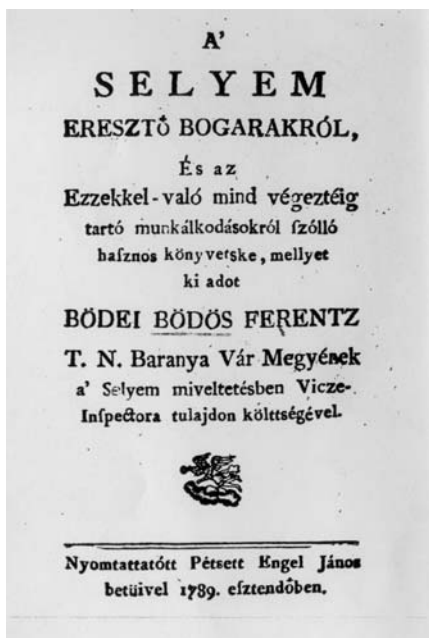
A selyemhernyó-tenyésztés két alapvető feladat megoldásától függött:

Elsőként a selyemhernyók táplálkozásához nélkülözhetetlen eperfa mennyiségről kellett gondoskodni. A selyemhernyók az eredetileg Kínából származó fehér eperfa (szederfa, *Morus alba*) leveleit fogyasztják. **Hölbling Miksa** leírásában selymepérfa néven szerepel, amely a felhasználás célját magyarázza. Az Indiából származó fekete eperfa (*Morus nigra*) már az ókorban elterjedt Európában, de levelét a hernyók nem kedvelték, és az ezzel etetett állatok selyme is rosszabb minőségűnek bizonyult.

A hernyók etetésre csak a három-, vagy inkább négyévesnél idősebb fák lombját lehetett rendszeresen használni, mivel a kisebb lombzatú fiatal fák a rendszeres levélpusztítást nem viselték el. Ezért szorgalmazták és segítették elő a megye területén az eperfák ültetését. Ehhez megyei és községi kezelésszerű faiskolákat is létrehoztak, amelyekből el tudták látni az igényeket. Ennek a gondoskodásnak volt az eredménye, hogy eperfával ültették végig a megye közútjainak szegélyét is, hogy a birtokkal nem rendelkező, saját ültetvény létesítésére képtelen, szegény sorsú családok is hozzájuthassanak a hernyók táplálékához, mivel számukra az ebből nyerhető kis mellékjövedelem igen fontos volt.

Másodszor szakértelemre volt szükség. A selymészet tudnivalóit egyrészt a betelepült külföldi szakmabéliektől tudták eltanulni. Ennek előmozdítására a helytartótanács felszólította a vármegyéket, hogy küldjenek nyelvekben is jártas két-két fiatalembert Eszékre, ahol akkor az országos selyemtenyésztési felügyelőség székhelye, és az olasz **Sollenghi** oktatta a selyemhernyó-tenyésztési tudnivalókat. Valószínű, hogy a két baranyai inspektor, **Bödös Ferenc** és **Mihályi György** is itt tanulta ezt a különös szakmát. De az okszerű eperfa-iskolázás, annak gondozása és kiültetése, majd rendszeres kezelése, valamint a selyemhernyó-tenyésztés feltételei

⁴ S[illye] G[ábor]: Széttétekintés honunk haladási terén. V. In: *Hírnök*, Pozsony, 1845. június 17. 185.p.

Bődös Ferenc könyvének címlapja.

*lyem eresztő bogarokról és az ezekkel való mind végezetig tartó munkálkodásokról szóló hasznos könyvetske.*⁵

Az előljáró beszéd szerint a selyemhernyó-tenyésztést kívánta elősegíteni, amelyre „a Tasászári Felség kegyelmes parantsolatjai ösztönzést adnak, a közjó előmozdítására különös szorgalmatossággal gyakoroltassék, hogy ez által az adófizető Nép terhének könnyebben való viselés segíttessék.”

Bődös felügyelő 1786-ban a „Budai fonyó-ház”-ban szemtanúja volt annak, hogy az olaszok Budán gyártott magyar selymet vásároltak. Ez igazolta előtte, hogy van értelme a szakszerű selyemhernyó-tenyésztésnek. Fontosak és megtanulhatók azok a tennivalók, amelyekkel a tenyésztők jó minőségű árut állíthatnak elő. Ebben kívánt segítséget nyújtani. Végigvezeti az olvasót a selyembogarak nevelésétől, a hernyók bebábozódásának célszerű megszervezéséig, majd a gubók (galéták) időben történő elpusztításával, a lepkék kifejlődésének megakadályozásával a jó minőségű gubók eléréséig. Végül a gubók osztályozásának szempontjait és részletesen taglalja.

Mint írja, a galéták szaporításába sokan belekaptak, de „nem elegendő engedelmességgel és szorgalmatossággal jelennek meg a Város vagy Falu erre a dologra rendeltetett vigyázóknál, hogy ott oktatást nyerjenek”. Tehát a vármegye

⁵ A' selyem eresztő bogarokról, és az Ezekkel-való mind végezetig tartó munkálkodásokról szóló hasznos könyvetske, amelyket ki adot Bődei Bődös Ferencz T.N. Baranya Vár Megyének a' Selyem műveltetésben Vicze-Inspectorora tulajdon költségével. Nyomatattott Pétsét Engel János betüivel 1789. esztendőben.

egyre inkább megtanulhatókká váltak azokból a kisebb-nagyobb könyvecskéből is, amelyeket a közönség számára kibocsátottak.

Baranyában az 1780-as években már megszervezték a megyei selyemtenyésztési felügyeletet, amelyben bődei Bődös Ferenc pécsi lakos töltött be haláláig fontos szerepet. Előbb mint vármegyei „selyem műveltetésben vicze-inspektor”, majd tényleges felügyelője lett a nemes vármegyének.

Bődös működése során nemcsak a megye területén lévő eperfa-ültetvényeket, faiskolákat és az eperfa telepítését ellenőrizte és felügyelte, hanem a „selyembogár” tenyésztését is irányította, és rendszeresen szaktanácsokkal segítette.

Mindezekről képet nyerhetünk, ha megnézzük a tárgyban írt két magyar nyelvű könyvecskéjét.

Az elsőt 1789-ben adta ki, amikor még helyettes felügyelő volt. Címe: *A selyem*

intézkedésére a községekben a leendő tenyésztők részére oktatást is szerveztek. De alapos ismeretek nélkül a tenyésztés csak értelmetlen munka, hasznot nem hoz, ezért az ilyen selyemtenyésztő abba is hagyja a felesleges fáradozást. Pedig ennyire rövid tenyészidő alatt (40 nap) a mezőgazdaságban alig lehet bármit is kimutatni, ami jövedelmezőbb, és kevésbé függ az időjárás viszontagságaitól.

Azért adta ki könyvét, hogy ösztönözzön, és kedvet adjon a tenyésztéshez. Anyagát, mint írta, az „erről szóló könyvekben olvastam és hivatalom szerint több idők elforgása alatt tapasztaltam”. Ezért munkája nem fordítás, vagy más művének az átírása. A témát elméletben is jól ismerő és a hosszú gyakorlati munkában számos tapasztalattal rendelkező szerzőként állította össze.

Könyvének esetleges hibáira egy versikével kér felmentést:

*„Szokta az Irigy az Illyest megrostálni
A' hol hiba nints is, ott hibát találni.
Én ezt nem írhattam tökéletesebben
A' kinek nem tetszik, írja helyesebben”*

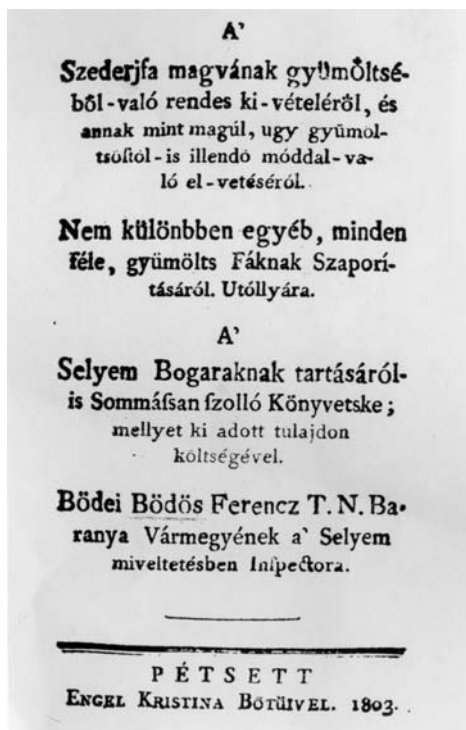
A selyemhernyó-tenyésztést illetően nem kívánunk részletekbe bocsátkozni. Azt megállapíthatjuk, hogy az elmúlt két évezred alatt a lényege mit sem változott. Legfeljebb a nagyüzemi körülmények teremtettek olyan technikai feltételeket, amelyek a kétkezi munkát valamelyest helyettesíthették.

Akkoriban Bödös azt ajánlotta, hogy „Egy lat tojás, azaz egy fontnak harminczkettő része elegendő egy embernek a foglalatosságára, hogy abból 40 nap múlva selyem gubó legyen.” Egy személy tehát 15–16 grammnyi petéből kikelt hernyó etetésére, kezelésére volt képes.

Néhány érdekességet, azért kiemelünk a könyvecskéből, amelyek inkább a kor emberének gondolkodásáról adnak valamilyen képet. A helyiséget, ahol a tenyésztés történik, tisztán és szárazon kell tartani, gondoskodni kell a jó szellőzéséről. Eddig ma sem lehetne különbeket ajánlani. Viszont érdekes a folytatás, mert a jó táplálás mellett ajánlja a jóillatú füstölést! Nem is akármivel, „temjénnel, nád mézzel, édes almának megszáritott héjával, fenyőmaggal”. Sőt javasolta, hogy jóillatú füveket is tartsanak a hernyók közelében. Rózsát, levendulát, majorannát, izsópot, széles mentát és méhfüvet, vagyis melisszát. Ez bizony drága fűszernövények és gyógyfüvek válogatott tárháza.

A „lusta bogarak” kezelésére ajánlott papírzacskó alkalmazását az olaszok hazájában is látta, olvasható a könyvben. Ebből csak az következik, hogy Bödös inspektor úr tanulmányúton járhatott Itáliában, hogy feladatát jobban megismerje.

A jó minőségű selyemgubónak (galéta) jelentősen magasabb volt az ára, mint a silányabbé. De szakszerű gondoskodással el lehetett érni a jó minőséget. Általában három osztályba sorolták a gubókat: első klasszis, tömör és sok selymet ad, ami nem szakad. Ezt *orsoli*-nak nevezték. A második is finom, de kisebb, csúcsai behorpadtak, ezt *drámá*-nak nevezték. Végül a harmadik, a legsilányabb. Ide sorolták a kikelő lepkék által kírógott gubót is. Ezt már legombolyítani nem lehetett, de mint a gyapjúból, sodortak ebből is fonalat.

Bödös Ferenc szederfa ültetéséről írt második könyvének címlapja

*„... Olts gyümölcst fákat
Körtvélyt és almákat.
Megáld érte honod
Mert lám a mit eszel
S mitől hasznot veszel,
Rád hagyta nagy Apád...
Király parantsollya
Főbbség tanátsollya
Illik szavát fogadni*

Az első osztályú gubó ára 1788-ban 40 kr, a másod és harmadosztály vegyesen 20 kr volt. Ez az árkülönbség később is megmaradt.

A második könyve *A' Szederjfa magvának gyümölcstől – való rendes ki – vételétől, és... el-vetéséről... a Selyem Bogaraknak tartásáról... címmel főleg az eperfa ültetésével és gondozásával foglalkozik, kiegészítve a selyemhernyó-tenyésztés egyéb tudnivalóival.⁶ Előljáró beszédében arról számolt be, hogy előző könyve sikeres volt, „...a' Fölséges Helytartó Tanátstul ország szerént igen hasznosnak és kellemetesnek, Közönséges hírre tétetett”. Majd itt említi meg, hogy munkájához a „boldog emlékezetű olaszországi Szolengi Károlynak legelső Authornak Magyarországra és Tartományaira kibocsájtott” könyvét vette alapul.⁷*

Érdekes az eperfa- és a többi gyümölcsfaültetésre buzdító érvelése, amelyet fontosnak tart elmondani honfitársainak egy versikével is. Ebből egy részlet így hangzik:

*Mert ki ebben fárad
Arra sok jó árad,
Nem lehet azt tagadnyi.
Szaporítsd hát Fádat
Boldogissd Hazádat
Hasznos abban fáradni.”*

⁶ A' Szederjfa magvának gyümölcstől – való rendes ki – vételéről, és annak mint magul, ugy gyümölcstől – is illendő móddal- való el-vetéséről. Nem különben egyéb, minden féle, gyümölcst Fáknek Szaporításáról. Utólyára: A' Selyem Bogaraknak tartásáról is Sommáfsan szolló Könyvetske. Mellyet ki adott tulajdon költségével Bödei Bödös Ferencz T. N. Baranya Vármegyének a' Selyem miveltetésben Inspector. Pétsett, Engel Kristina bötűivel. 1803.

⁷ A könyv valódi címe: Új módi magyar selyem-ruha, az az: Magyar és Hozzá tartozandó Országoknak a selymeresztő bogarakból következő külön hasznok, és gyarapítások. Irattatott Sallenghi Károly, Magyar-Horvát – és Szlavón országokban a selyem munkásságnak első tsászári és királyi tisztviselője által. 1769. Szlavónia, 1770. Pozsony és ugyanakkor Debrecenben is.

A könyvecske második részében a selyemhernyó tenyésztésére vonatkozó tanácsai következnek. Kiköltésről, tartásról, táplálásról. A tenyészidő 42 napig tart, amíg a hernyók „magukat selyembe fonják.” Fontosak a hernyók 4 alvási idejére vonatkozó etetés részletes időrendi besorolása. Miként kell a gubózáshoz a helyet megválasztani, és jól kialakítani. Végül, „ahol legközelebb Fabrika, vagy Mű-épület [van], azoknak tovább való kimunkálásra” kell eladni a kész selyemgubót.

Tehát a könyvben a selyemgubó legombolyításával és a selyemkészítéssel nem foglalkozik. Erre a tudnivalóra a falusi oktatások során nem is volt szükség.

A selyemhernyó-tenyésztés érdekében folytatott ellenőrző, felvilágosító tevékenység és a tényleges szervezőmunka mellett hatósági jogkörbe tartozó intézkedések is tartoztak a selyemfelügyelő munkakörébe. Bödös Ferenc fogalmazta meg azt a körlevelet, amelyet Baranya vármegye minden helységének bírójához, elöljárójához eljuttattak. A körlevél tulajdonképpen határozott utasítás volt, amelyben súlyos büntetés terhe mellett felszólították a bírákat, hogy lépjenek fel az ellen, hogy egyesek nem engedik, sőt akadályozzák az eperfákról selyemhernyó-etetés céljából a levél szedését. „...A selyembogaraknak tartása és a selemnek művelése, Fölséges urunknak a Köz Jóra célzó kegyes parantsolattya” alapján a bírákat utasítják arra, hogy a „Köz Nép közt elő mozdítsák a selem Bogárnak [...] gyarapítását”.

Továbbá a szederfák kivágását „12 pácza büntetés és egy forint” bírsággal sújtották. A büntetések mellett elrendelték, hogy a vétkeseket „pedig a N. Vármegye fogságában ide Pétsre beküldjék”. A helytartótanács is bírságot szabott ki a fák rongálásának megtorlására. „Nagyobb fátul 30, kissebbitül 15, legkissebbitül 10 xokat” (krajcárt) kell büntetesként fizetni.

Végezetül a megyei felügyelők intézkedési jogát tette a körlevélben közzé. „a N. Vármegye által rendelt V[ice] inspectorainak, úgymind Mihályi Györgynek és Bödös Ferencnek ezen Fölséges akarának bé tellyesétesen célzó rendelésüknek minden képpen engedelmeskedgyenek”. A körözött utasítás 1788. június 3-án kelt. Magyar és német nyelven leírva küldték szét a címzett községi elöljáróknak, hogy azok biztosan megértsék a rendelkezéseket.⁸

Bödös bizonyos közéleti szerepléséről is vannak emlékek. Mivel a Szigeti külvárosban lakott, gondját viselte szűkebb pátriája sorsának is. Erre emlékezetet az a kérelme és javaslata, amellyel **Hegyi György** hajdan „Dessöfy Regementyében” szolgáló kapitányhoz fordult. A kérelem arra vonatkozott, hogy a vitélző kapitány járuljon hozzá a Xavér-templomon egy toronyóra létesítésének költségeihez. Ezt a kérelmét levélben is eljuttatta Hegyihez. A levelet nemcsak saját nevében írta alá, hanem a „Pétsi Sziget-városi Lakosok” közössége nevében is.

Mindennek az lett az eredménye, hogy Hegyi kapitány 1798. október 23-án kelt végrendeletében 400 forintot hagyott az óra felállítására, és 200-at az óra „gondviselésére és reperálására”.

Az ügy érdekessége, hogy Bödös Ferenc a történetet a „közönséges jónak előmozdítására... tulajdon költségemmel ki is nyomtatám, világ elébe terjeszteni”.⁹ A kinyomtatott röpirat egy példányát elküldte Pécs város levéltárának, ahol a mai napig kegyelettel megőrizték.

⁸ BML Alipáni iratok 1657/1788.

⁹ BML Pécs város tanácsának iratai 566/1806.

A történet befejezése, hogy az óra valóban el is készült. Emlékét egy számla őrzi, amelyből kiderül, hogy **Rosinger Mathias** pécsi lakatosmester elvállalta, hogy a „Szigeti Városban lévő Xaverius Szent Ferencz Templomának Tornyában illendő órát, Nagy Tábla Mutatóval fogok csinálni és Szent Karácsony Napra elkészíteni, megalkudván négyszáz hetven forintokban egész készülettel”. Ugyanekkor **Bálovits Zsigmond**tól a Hegyi-hagyaték végrehajtójától 200 forint előleget fel is vett.¹⁰

Bödös Ferencről viszonylag keveset tudni. Életrajzi lexikonokban hiába keressünk a nevét. Egyedül a **Dóczy-Wellmann-Bakács** könyvészete említi két munkáját.¹¹

Bödei Bödös Wolfgang Ferenc 1734. február 25-én született, születési helyéről nincsen adatunk, de valószínű, hogy Vas megyében.¹² Pécsett halt meg 1807. június 7-én.¹³

A nemesi genealógiák is szerény adatokkal szolgálnak. Kempelen említi, hogy a család címerpecsétje a Pestmegyei levéltárban található. Valamint azt, hogy az 1754/55. évi országos összeíráskor Vas megyében élt a család, 1763-ban is igazolta nemességét. A Vas megyei Bödöben és Kisúnyban laktak. Viszont Baranyában a helyi nemesek közt nem szerepel és nemességét nem is igazolta.

Nemesi címerét viszont be tudjuk mutatni egy korábbi végrendeletéből, amelyet, mint írta, „szokott élő petsétemmel” erősíték meg.¹⁴ A vörös viaszpecsét lenyomatán, ovális címerpajzsban egy kardot tartó egyfarkú oroszlán látható. Ugyanez ismétlődik a sisakdíszben is.

Annyi kiderült, hogy halálakor özvegyember volt. Mivel végrendeletében testvéreire és azok gyermekeire hagyta ingó és ingatlan vagyonát, gyermekei sem lehettek, vagy már addigra elhaltak. Lakása a Szigeti külvárosban 257. számon volt bejegyezve, amely az akkori Kisgyüd utcában lehetett. Halála után a házát 2100 forintért **Strausz Tóbiás** vásárolta meg. 1850-ben a ház már **Matanovics Ignác** tulajdona volt.

Bödei munkássága azért is fontos, mert ebben az időben, bár több hasonló selyemhernyó-tenyésztési szakkönyv született, de ez a korai kiadások közé tartozik. Tudomásom szerint magyar nyelven mindössze az említett Sollenghi nevű olasz szakember munkája jelent meg előtte.

A későbbekben Baranya elvesztette vezető szerepét az ország selyemtermelésében, de rendszerint az első tíz selyemhernyó-tenyésztő vármegye közé tartozott.

Adatok vannak arról, hogy **Sporer Bálint**, a horvátországi és határőrvidéki selyemtenyésztés felügyelője Pécsett 1810–12 körül selyemgyárat létesített, amelyben 500 orsóval és három selyemszövőszékekkel dolgoztak. Bécsből hozatott selyemfestőt is alkalmazott. A gyárban a pécsi lányok különféle színű, kiváló minőségű szép tafota és levantin selymet készítettek. Amikor Sporer a gyárat eladta, az hozzáértés hiányában hamarosan megszűnt.¹⁵

¹⁰BML Pécs város tanácsának iratai. Az 566/186-hoz csatolva. Kelt 1803. június 17-én Pécsett.

¹¹Dóczy-Wellmann-Bakács: A magyar gazdasági irodalom könyvészete. Budapest, 1934.

¹²Bödei Bödös Ferenc végrendelete, 1802-ből. BML Pécs város tanácsának iratai 2289/1802.

¹³BML Szigeti plébánia halálzási anyakönyve.

¹⁴Végrendelet, 1797. BML Pécs város tanácsának iratai. 1345/1799.

¹⁵Haas Mihály: Baranya földirati, statistikai és történeti tekintetben. Pécsett, 1845. 67.p.

Bödei Bődös Ferenc címeres pecsétje

A reformkorban történtek még erőfeszítések és kísérletek, hogy Pécssett és közvetlen környékén a selyemhernyó-tenyésztést élénkítsék, de tulajdonképpen Siklós és Mohács környékére korlátozódott a selyemhernyó-tenyésztés és feldolgozás is. Pécssett már lényegesebb előrehaladást nem hozott.

A Pécsi Polgári Kaszinó ugyan hírül adta, hogy selyemtenyésztő intézetet alapít, és ehhez 1838-ban egy részvényes társaságot hoz létre. De tulajdonképpen csak ülésezések folytak, a jegyzőkönyvek jelentéktelen előrehaladásról tudnak csak beszámolni.

Még egy érdekes tudósítás található **Haas Mihály** munkájában, amely így hangzik: „A pécsi káptalan boldogult nagyprépostja **Miskolczy Endre** 1838-ban igen használható munkácskát írt és tett közzé magyar nyelven a selyemtenyésztésről, de figyelemre, méltánylásra nem talált, jóllehet példánya kötve, csak 6 kr”. Sajnos a kötetről többet nem sikerült megtudni, még a pontos címét sem. Pedig Haas nyilván látta a könyvecskét, hiszen igen szemléletesen emlékezett meg róla.

A selyemhernyó-tenyésztés, amely egyébként Horvátországban és Szlavóniában jelentős volt, Banyában, de főleg Pécssett, már nem jutott később sem különösebb szerephez. Egyedül Mohácson létesült egy selyemgyár, de az már csak egy évszázad múlva, 1905-ben.

PILKHOFFER MÓNIKA

A HONVÉD HADAPRÓDISKOLA ÉPÜLETE*

Típusát és tervezőjét illetően is kiemelkedő helyet foglal el Pécs századfordulós építészettörténetében az 1898-ban átadott honvéd hadapródiskola épület-együttese, amit 1965 és 1970 között a Pécsi Orvostudományi Egyetem elméleti tömbjévé építettek át. A tulajdonosváltás még önmagában nem kellett volna, hogy az Alpár Ignác által tervezett épület megsemmisülését eredményezze, hiszen a korábban is iskolaként működő architektúra – bővítéssel és a belső modernizálásával – az új igényeket is ki tudta volna elégíteni. Ám az épület nem élvezett műemléki védettséget, és nemcsak stílusa, de az általa képviselt korszak is negatív megítélés alá esett a szocializmust építő Magyarországon. Talán nem én vagyok az egyetlen, aki szívesebben gyönyörködne a mostani architektúra helyett a századfordulón emelt neobarokk épületben, hiszen az egykori soproni hadapródiskola épülete is kitűnően alkalmas a mai Nyugat-Magyarországi Egyetem számára. Bár az is igaz, hogy Alpár épülete igencsak kilógna Egyetemváros arculatából. Nem az új és a modern ellen van kifogásom, de szerencsésebb lett volna, ha a város építése nem az értékek rombolásával, hanem a múlt eredményeinek tiszteletben tartásával folyt volna, és folya tovább. Persze lehet, hogy már azzal is elégedettnek kellene lennünk, ha egy épület alig 40 év fennállás után is el tudná látni a feladatát, és nem veszélyeztetné a benne dolgozók és tanulók biztonságát.¹

A HONVÉD HADAPRÓDISKOLA²

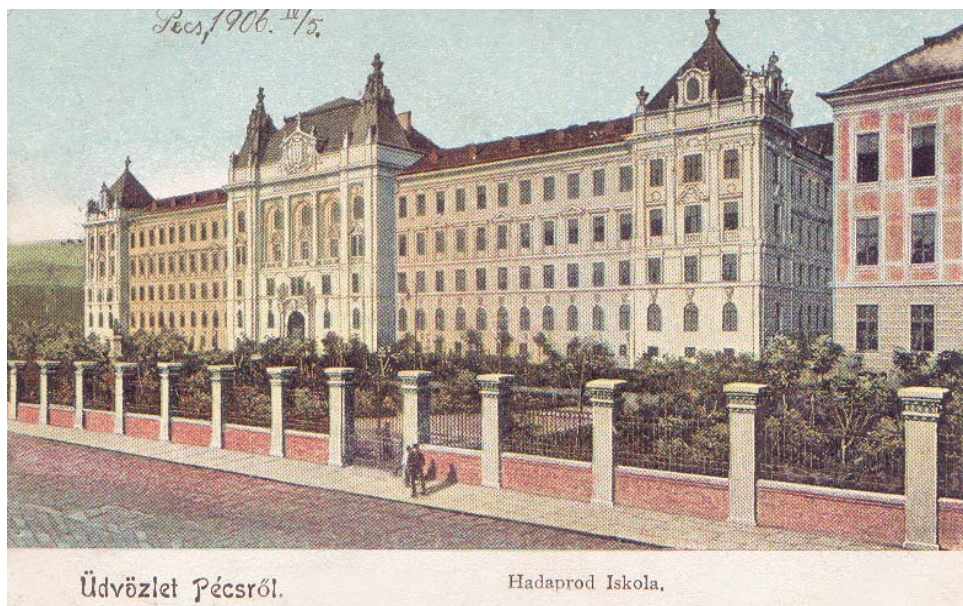
Hadapródiskolák a pécsit megelőzően is létesültek a Monarchia területén³, de kifejezetten honvéd nevelőintézetek korábban nem voltak. Amikor az 1868. évi 41. tc. kimondta a honvédség felállítását, annak egyetlen tagja volt: **Andrássy Gyula** miniszterelnök és honvédelmi miniszter. A honvédség megszervezéséhez és kiképzéséhez először is tisztikarra volt szükség. Az első tisztikar nyugdíjas tisztekből, a közös hadseregből átlépett, valamint a 48-as tisztekből, a tisztí vizsgát letevő altisztekből és a kellő képesítéssel bíró egyénekből alakult meg. Az utánpótlás biztosítására átmenetileg hat hónapig tartó tisztképző iskolákat állítottak fel. Az 1872. évi 14. tc. a Pesten létrehozott központi tisztképző iskolát a Ludovika Akadémia épületébe helyezte, ugyanekkor Jászberényben lovastisztképző kezdte meg a működését. Ennek ellenére a tisztképzés még mindig súlyos problémákkal küszködött, amit az 1883. évi 34. tc. kísérelt meg orvosolni. A monarchia fegyveres erejét

* A tanulmány az MTA TKI támogatásával készült.

¹ 2004. február 2-án délelőtt az 1. számú előadó mennyezetéről 7 négyzetméternyi területen levált a vakolat, és a bent tartózkodó diákokra zuhant. Senki nem sérült meg komolyabban. In: Új Dunántúli Napló, 2004. február 3. 5.p.

² BML Pécs város gazdasági és építési ügyosztályának iratai C-110-1906.

³ Magyarország tisztí cím- és névtára szerint 1888-ban hadapródiskola működött Bécs, Budapest, Prága, Károlyváros, Karthaus, Lobzow, Nagyszeben, Trieszt, Liebenau, Pozsony, Innsbruck és Temesvár városaiban.

Alpár Ignác: A Honvéd Hadapródiskola központi épülete.

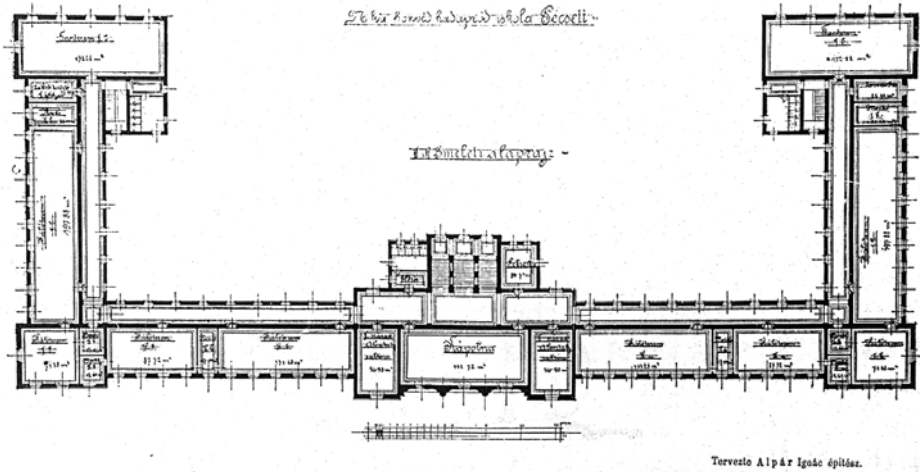
átszervező és megnövelő 1890. évi 5. tc. a honvédséget is érintette. A honvédség fejlesztésének következtében a Ludovika már nem tudta elég tiszttal ellátni a hadsereget. A tiszthiány 1897-ben 1000 fő körül mozgott, ezért újból szükségessé vált a tiszttanárpótlás törvényes rendezése.⁴ Az új intézmény felállítása **Fejérváry Géza** honvédelmi miniszter nevéhez fűződik, aki 1897 júniusában terjesztette a parlament elé három honvédiskola felépítéséről szóló törvényjavaslatát. A honatyák által elfogadott 1897. évi 23. törvénycikk néhány nap alatt szentesítést nyert, a tervek elkészítésére pedig **Alpár Ignác** kapott megbízást.

Az új iskolák színhelyéül Sopron, Pécs, Nagyvárad, Temesvár, Győr és Eperjes jött számításba. A miniszter bizalmas leiratot küldött a főispánokhoz, melyben azután érdeklődött, hogy a kiszemelt városokban van-e megfelelő nagyságú telek, és vállalnák-e az építkezést saját erőből, azzal a feltétellel, hogy a kincstár az építési tőke 4 ½%-át és az évi törlesztési részletet 60 év alatt fizetné vissza. A kérdésre minden város pozitív választ adott, sőt Szeged feliratban kérte a minisztert, hogy az egyik iskolát ott helyezze el.⁵ Sopron és Nagyvárad mellett Pécs kiválasztásában döntő szerepet játszott Fejérváry Géza miniszter, akinek fia, **Fejérváry Imre** ekkor Baranya vármegye főispánja volt. Fejérváry személyén túl a város mellett szólt Horvátországhoz való közelsége folytán a horvát ifjak kiképzésében betöltendő szerepe is.

A honvéd hadapródiskola részére a város a Szigeti országút mentén, a Lakits laktanyával szemben jelölt ki 20 holdnyi területet. Az építkezést végül az ál-

⁴ Garay Lajos: A Pécsi Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskola története. Pécs, 1939. 5–19.p.

⁵ Garay... 1939. 21–26.p.

A Honvéd Hadapródiskola emeleti alaprajza.

lam finanszírozta, a kisajátított telkekért kifizetett 44 983 forint 14 krajcárt pedig a várossal közösen állta. A közgyűlés az iskola felállításához 30 000 Ft hozzájárulást szavazott meg, melyből a telek árának fele részén kívül a vízvezeték és a járdák kiépítését valamint a terület fásítását fizették. A költségek fedezésére a város a Pécsi Takarékpénztártól két év alatt visszafizetendő hitelt vett fel évi 5%-os kamatra.⁶

A honvéd hadapródiskoláról a legjobb forrásunk magának az építésznek a beszámolója, ami az Építő Ipar 1898. december 14-i számában jelent meg. Alpár ebben elmeséli, hogy az épületeket rekord gyorsasággal kellett felépíteni. Büszkén említi, hogy a három iskola terveit két hónap alatt készítette el, úgy, hogy még a telkek helyszínrajzai sem álltak rendelkezésére.⁷ A három intézet közül a legkisebb a honvéd főreáliskolának épülő soproni volt, mely 150 diák befogadására készült. A pécsi és a nagyváradai intézmény 400 hallgató számára épült, az utóbbi lovastisztek képzésére. A főépületeken kívül egy tiszt pavilon, egy melléképület, egy kórház, egy nyári uszoda, az istálló és kocsiszín, valamint Pécsen és Nagyváradon egy légénységi pavilon terveit kellett elkészíteni.

Alpár monográfusa, **Magyar Vilmos** szerint a három intézet hasonló tervei közül a pécsié sikerült a legjobban. Az Építő Ipar mellékleteként Alpár is a pécsi épület rajzaival szemléltette az architektúrák leírását. A Szigeti országútra kis előkerttel néző háromemeletes főépület bal oldalán a légénységi épület és a melléképület, jobb oldalán a tiszt pavilon helyezkedett el. A kórház és az uszoda hátrébb, a telek nagy részét kitevő gyakorlóter oldalaira került. Dísztelen, egyszerű architektúrájuk ugyanazokból a motívumokból építkezett: a sávazott homlokzat földszintjén középen gyámkővel kiemelt félköríves, az emeleten egyenes szemöldökpárkányok keretezték az ablaknyílásokat. A külső monotonitását csak néha törte meg a bejárat ki-

⁶ BML Pécs város gazdasági és építési ügyosztályának iratai C-110-1906.

⁷ Ezt bizonyítja a pécsi terv is, ahol a főépületet először a telek sarkára helyezte, majd valószínűleg a helyszín kiválasztása után módosított az épületek elrendezésén.

emelése vagy egy erkély. A legénységi pavilon a szolgálatra berendelt 100 honvéd számára épült. A melléképületben mosókonyha, műhelyek, raktárak és börtönök voltak. A kórházban a legnagyobb betegszoba is csak 5-6 fős volt, és számos mellék helyiség, köztük négy fürdőszoba biztosította a színvonalas betegápolást. A tisztii épületben a törzstiszt lakása 4 szobás, a századosoké 3, az altiszteké 2 szobás volt. Mindegyik otthonhoz tartozott cseléd- és fürdőszoba. A terveket **Jiraszek Nándor** szignálta. Az Alpár irodájában dolgozó építész nevéhez pécsi munkáján kívül csak néhány szegedi lakóházat és a Tisza Szállót (1886) tudtam kapcsolni.⁸

A háromemeletes főépület monumentalitását méretei és gazdag barokk architektúrája adta meg. Az E alakú épületben a földszinten az étkezők mellett voltak a diákok szórakozását szolgáló helyiségek (tánc- és énekerem, társalgó, biliárd- és olvasószoba), az első emeleten a tantermek, a második és a harmadik szinten a 20-30 ágyas, nagy hálótermek, a díszterem és a kápolna. A bejárat és a lépcsőház mögötti középső traktusba került tornatermet egy kisebb vívó- és egy céllövő-terem fogta közre.⁹

ALPÁR IGNÁC (1855–1928)

Érdeemes megvizsgálni, hogy a korszak egyik legnagyobb pécsi építkezése milyen helyet foglalt el **Alpár Ignác** munkásságában, illetve milyen hatást gyakorolt a város építészetére. 1897-ben, a honvéd hadapródiskolák tervezésekor Alpár befutott, elismert és országosan ünnepeelt építész volt. A kőművesmesterség kitanulása után a Berlini Akadémiára került ambiciózus, céltudatos és hatalmas munkabírású ember keményen megdolgozott a sikerért. 1881-ben érkezett haza tarsolyában a Schinkel-éremmel és egy itáliai tanulmányút élményeivel. 1884-ig **Hauszmann Alajos** irodájában dolgozott. A tervpályázatok iránti lelkesedését még Berlinből hozta magával. Miután a Műegyetemen indult tanársegédi pályafutása 1888-ban kettétört, még több tervpályázaton vett részt, és ért el szép eredményeket. Ennek köszönhetően gyakran kapott újabb munkákat ott, ahol egyszer már épített (Győr, Nyíregyháza, Kolozsvár). Munkásságának első helyszíne Erdély volt, ahol főleg megyeházákat tervezett. Harminchét pályadíjat elsősorban „kitűnően bevált alaprajzainak és területelosztási-rendszerének köszönhetette”.¹⁰ Az átütő sikert a Millenniumi Kiállítás Történelmi Csarnoka hozta meg számára. Ez után kapta a honvédelmi minisztérium megbízását.

Miért éppen Alpárra esett a választás? Az építészt a tárcának a vallás- és közoktatásügyi miniszter ajánlotta. Alpár már több iskolát tervezett, és járatos volt a katonai építkezésekben is. Ezzel kapcsolatban a következőket írta: „Dicsőségre kellett vezetni a magyar építőipart, mely már ugyan régen megállotta tűzpróbáját, a

⁸ Nagy Zoltán: Szeged újjáépítése, a modern városkép kialakulása, az urbanizációs fejlődés. In: Szeged története 1849–1919. (3/1.) Gaál Endre (szerk.) Szeged, 1991. 183.p.

⁹ Az Építő Iparban leközölt tervek lényegesen különböznek a Baranya Megyei Levéltárban őrzött tervanyagtól. Az alaprajzokat a levéltári tervek alapján ismertettük. A folyóiratban talán a tervek egy korábbi változatát mutatták be. Ezekről mindenestre teljesen hiányzott az E alak tornatermetek rejtő középső szára.

¹⁰ L.K. monogrammal aláírt cikk a Magyar Művészetben, 1928. 272.p. Halálakor megjelent nekrológok még: Építő Ipar – Építő Művészet, 1928. május 15. 73–74.p.; Magyar Mérnök és Építész Egylet Heti Értesítője, 1928. 185.p. és Vállalkozók Lapja, 1928. május 10.

mely azonban katonai építkezésekben, a katonai műszaki körök beavatkozása nélkül, eddig nem bírt függetlenül, teljességében érvényre jutni.¹¹ Alpár mellett szólhatott, hogy a sürgős feladatot csak nagy irodával dolgozó mester oldhatta meg időre, és az építész népszerűsége, kormánypárti politikai nézetei és jó összekötései, kapcsolatai is fontos szempontok lehettek.

Alpár egész életútját és munkásságát vizsgálva a századforduló után bankspecialistává váló építész hatalmas oeuvre-jében szerény helyet foglalnak el a hadapródiskolák. Mégis jelentősek a stílusváltást illetően. A reneszánsz formákkal dolgozó mester ugyanis itt „egyre távolodik az olasz reneszánsztól és mindjobban belemelegszik a lendületes barokkba”¹². Magyar Vilmos a három intézetet a kolozsvári megyeházával, a kolozsvári katolikus egyházközség hat bérházával és **Neuschloss Ödön** budapesti villájával együtt az 1897–1900 között tervezett modern barokk architektúrák közé sorolja. A pécsi épületen jelentkező monumentalitás és súlyosság ugyanolyan tökéletes kifejezői voltak a hatalomnak, mint a későbbi banképületek esetében a megbízhatóságnak és a pénznek, mely tényezők szerepet játszottak Alpár stílusának „a késő eklektikán belül is könnyen felismerhető egyéni karakterének kialakulásában”.¹³

Valószínűsíthető, hogy Alpár a hadapródiskola munkálatainak köszönhetően, hogy 1898-ban megbízták a pécsi városháza terveinek elkészítésével. Úgy tűnik, épületének ez volt az egyetlen közvetlen hatása, és mint tudjuk, ez sem realizálódott. A város és az építész között 1903 után végleg megromlott kapcsolat nem tette lehetővé, hogy esetleg más középület tervezésekor neve szóba kerüljön. Nem kapott megrendelést polgári építetőktől sem, de ez nem meglepő, hiszen Alpárnak alig lehetett kapcsolata a várossal, mert az építkezést művezetője, Jiraszek Nándor irányította. Épületének stílusa, mint maga a honvéd hadapródiskola is elszigetelten emelkedett ki Pécs architektúrájából.

A KIVITELEZÉS

Az 1 110 000 forintos beruházás hatalmas megbízást jelentett a helyi építőiparnak annak ellenére, hogy a kivitelezést a budapesti Neuschloss Ödön és Marcell cég nyerte el. A Vállalkozók Lapjának értesülései szerint a minisztérium nyilvános versenytárgyalás helyett csak szűk pályázatot hirdetett.¹⁴ Kilenc vállalkozó közül bizonyult a legkedvezőbbnek a mindhárom épület felhúzására 6,5% engedményt adó Neuschloss cég ajánlata. A rövid építési határidő miatt fontos volt, hogy a kiválasztott településeken legalább 4 millió téglá legyen készenlétben, és rendezett munkáviszonyok várják az építőket. Bár a legnagyobb állami beruházás haszna nyilvánvalóan a budapesti építési vállalkozó kezében maradt, ugyanakkor

¹¹ Alpár Ignác: A honvéd nevelő-intézetek. In: Építő Ipar, 1898. december 14. 315.p.

¹² Magyar Vilmos: Alpár Ignác élete és működése. III. rész. Mercur szolgálatában 1897–1918. Budapest, 1935. 10.p.

¹³ Gábor Eszter: Alpár Ignác. In: Magyar művészet 1890–1919. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 197.p.

¹⁴ Vállalkozók Lapja, 1897. július 28. 3.o. Garay monográfiája szerint a miniszter az épületeket kezdetben helyi vállalkozókkal szerette volna megépíttetni, ezért a polgármesterektől javaslatot kért megbízható építőmesterekre. Pécsről Schlauch Imrét ajánlották. A munka nagysága és sürgőssége miatt azonban ban elállt ettől az elképzelésétől.

bevételhez juttatta a helyi építőanyag-gyártókat, és kenyeret adott a pécsi építőipari munkásoknak. A Neuschloss cég csak a kőműves munkát tartotta meg magának, a többi pécsi vállalkozóknak adta ki. A földmunkákat **Szlapák Rudolf**, a téglaszállítás **Lauber Rezső** és **Deutsch Ádám**, a cserepezést Lauber, az ácsmunkát **Himmel Ferenc**, a kő- és betonkavics szállítást Jireszek és **Sikorszky**, az állványszállítást **Dampf Imre**, az állványok felállítását **Csonka István** ács, a bádogos munkát **Romeisz György**, a lakatost **Mestrits Jenő**, a festést **Buday Béla** kapta. A betonmunkát a fővárosi **Melocco-testvérek** készítették.¹⁵

Négy hónap alatt tető alá került az összes épület, és a munkálatokat még télen sem szüneteltették. Az állványokon gyakran 1000 munkás szorgoskodott egyszerre. Csak egyszer állt le az építkezés, amikor 1897. szeptember 20-án a munkások sztrájkba léptek. A sztrájkot a béremelést követelő napszámosok kezdték, akiknek a vállalkozó embertelen tempót diktált. A munkabeszüntetésre válaszul a cég az összes munkás elbocsátásával fenyegetőzött. Szeptember 22-én mindenki munkába állt, de mivel a főpallér a sztrájk kiobbantásával gyanúsított munkásokat nem vette fel, szolidaritásból mindenki abbahagyta a munkát. A vállalkozót szorító határidő miatt a minisztérium által kiküldött szakember néhány nap alatt megegyezett a munkásokkal, teljesítve azok követelését.¹⁶ Az 1897. augusztus 21-én kiadott építési engedély és az 1898. augusztus 11-én történt átvétel, vagyis az alig egy év alatt véghezvitt kivitelezés a pécsi építőipari munkásság koncentráltóságát is bizonyítja.

A hadapródiskola tovább bővítette a pécsi oktatási intézmények dualizmuskori számát és skáláját, mindemellett a „honvédtiszt-képzés szélesebb alapokra való fektetését a közvélemény hatalmas lépésnek tekintette az önálló magyar hadsereg felé”¹⁷. A korábbi szántóföld néhány vályogházát felváltó emeletes épületek városias külsőt kölcsönöztek a területnek, ugyanakkor erősen kirított környezetükből. Az iskola 400 hallgatója és tanári kara pedig tovább erősítette Pécs – és különösen a Szigeti külváros – katonai arculatát.

AZ ÁTÉPÍTÉS

Az épület katonai jellege, ha burkoltan is, de megmaradt a két világháború közötti időszakban. A szerbek által kifosztott épületbe 1922-ben visszaköltözött az ország nyugati felébe 1918 végén áttelepített hadapródiskola. Az intézmény új neve Zrínyi Miklós Magyar Királyi Reáliskolai Nevelőintézet lett egészen 1936-ig, amikor azt Zrínyi Miklós Honvéd Reáliskolai Nevelőintézetre változtatták. Az újabb világégés közeledtével az egyre súlyosbodó tiszthiány megoldására a minisztérium 1941-ben újból honvéd hadapródiskolák felállítását határozta el. A soproni és a pécsi katonai nevelőintézetek átszervezése mellett Budapesten kettő, Nagyváradon és Marosvásárhelyen egy-egy hadapródiskola kezdte meg működését. A Pécsi m. kir. Zrínyi Miklós Honvéd Gyalogsági Hadapródiskolát a front közeledtével 1944 októberében Sopronba helyezték át.¹⁸

¹⁵ Garay... i.m. 1939. 34–35.p.

¹⁶ A baranyai-pécsi munkásmozgalom története I. Szita László (szerk.), Pécs, 1985. 164–165.p. 1898. januárjában a szakegylet sztrájk nélkül érte el, hogy a cég eltörölje az akkordbérezést.

¹⁷ Lenkei Lajos: Negyven év Pécs életéből. Egy pécsi újságíró visszaemlékezései. Pécs, 1922. 146.p.

¹⁸ Gál Attila: Armis et litteris. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2001.

A POTE központi épülete

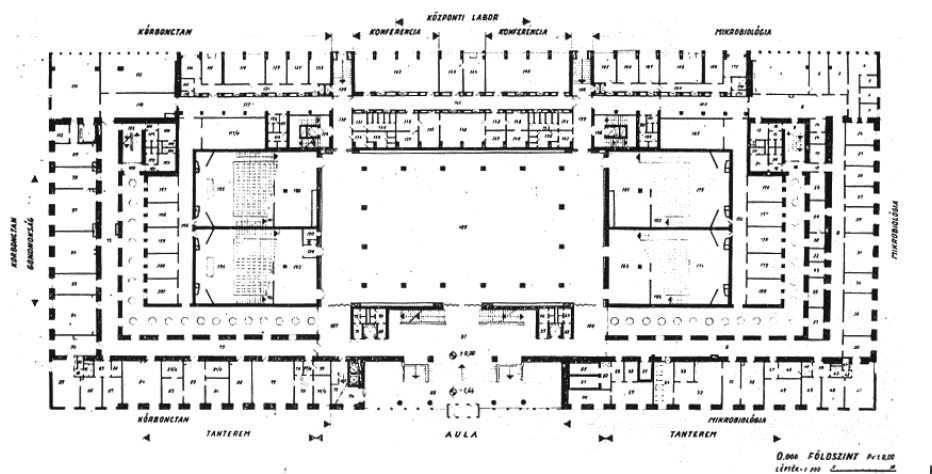
A második világháború után a Dózsa tisztképző iskolaként funkcionáló épület sorsát a Pécsi Tudományegyetem egyik karából 1951-ben Pécsi Orvostudományi Egyetemmé alakult intézmény fejlesztési terve pecsételte meg. Az 1953-ban előterjesztett 25 éves fejlesztési program első üteme az összes klinika, második része az elméleti intézetek felépítését tartalmazta.¹⁹ Az új építkezések helyszínéül 1955-ben merült fel a honvéd hadapródiskola környéke. A nyugati városrész kiépülésével ugyanis kórházra is szükség volt, amit e városrész építőjének, az Uránércbánya Vállalatnak kellett volna biztosítania. Ekkor fogalmazódott meg az egészségügyi minisztériumban az egyetemi városrész megvalósításának gondolata, mely a város lakosságának növekedésével felmerülő kórházi igények kielégítésére és a városban szétszórtan elhelyezkedő egyetemi intézetek koncentrálására és bővítésére is megoldást kínált.²⁰ 1956-ban már készen volt a kidolgozott program, mely szerint az egyetemi városrészt a Dózsa tisztképző iskola területén és környékén, három ütemben akarták megvalósítani: először egy 400 ágyas klinika felépítésére, második lépcsőben a Dózsa főépületének és két melléképületének az egyetem elméleti intézeteivé alakítására, harmadik ütemben az Ifjúság és Pacsirta utca közti területen egy 450 ágyas kórház építésére kerülne sor.²¹ A beruházást az egészségügyi kormányzat a 2. ötéves terv legnagyobb építkezésének szánta.

Bár a Dózsa épületét a honvédség 1956-ban kiürítette, a klinika kivitelezésének 1958-ra tervezett megkezdésére is 1960-ig kellett várni. A 400 ágyas kórház

¹⁹ Benke József: Egyetemünk története. Alexandra Kiadó, Pécs, 1999. 282–283.p.

²⁰ Benke József: A Pécsi Orvostudományi Egyetem története. Pécs, 1992. 228.p.

²¹ Benke József: Egyetemünk története. Alexandra Kiadó, Pécs, 1999. 309–312.p.

A POTE földszinti alaprajza.

Gádoros Lajos tervei alapján 1966-ra készült el. 1965-ben indult az Alpár-féle épületegyüttes elméleti tömbbő történő átépítése. Ez a második ütem is három szakaszból állt. Első lépésként a gazdasági igazgatóság felépítését, ezt követően a főépület, majd harmadik ütemben a két melléképület – az egykori legénységi és tiszti épületek – átalakítását tervezték.²² Ugyanebben az évben határozták el Egyetemváros újabb épületeinek, a POTE 400 fős kollégiumának (tervező: Köves Emil) és a Pedagógiai Főiskola 1000 fős diákszallójának a megépítését.²³

Az elméleti tömb terveit **Borosnyai Pál** készítette 1963–1964-ben. Az Ybl díjas építész 1950-től tíz éven keresztül a Középülettervező Vállalatnál (KÖZTI) dolgozott. Itt rajzolta a hódmezővásárhelyi kórház (1955), a galgahévi iskola (1955), és egy csepeli óvoda és bölcsőde (1956) terveit, valamint 1950–1953 között részt vett a Népstadion tervezésében. 1960-tól az Állami Épülettervező Vállalat munkatársaként, 1963-tól irányító tervezőjeként működött. Miután befejezte a Nyíregyháza-Sóstói Gyógyfürdő és Strand terveit, munkatársaival együtt a Pécsi Orvostudományi Egyetem fejlesztésén munkálkodott.²⁴ 1969-ben tervezte az MTI budapesti szerkesztőségét, 1984-től a Szent István Bazilika helyreállítását irányította. 2000-ben Kotsis Iván érmet kapott.²⁵

²² Dunántúli Napló, 1964. szeptember 6. 7.p.

²³ POTE irattár, 60/1965.

²⁴ A tervezésben részt vevő legfontosabb munkatársak közé tartoztak Kígyóssy Ágnes és Nádai Tibor belsőépítészek, Marossy Ferenc és Hávor György statikusok, Szűcs Balázs létesítményi főmérnök és az egészségügyi minisztérium szakértő konzulense, Sándor József főmérnök. Az elektromos hálózatot Horváth István, Streit Tibor és Veress Imre, a víz-csatorna-gáz hálózatot Schaffer Géza és Páter József, a központi fűtést Csorba Zoltán, a szellőzést Süle Zoltán, a rektori tanácsterem előtti üvegmozaikot Somogyi János festőművész, az aula faintarziáját Dobi Piroska festőművész, a főhomlokzat pyrogránit domborművét Illés Gyula szobrászművész készítették. In: Műszaki Tervezés 1971/11. 15.p.

²⁵ <http://www.architecahungarica.hu>

Maga az építész is kiemelte a tervezést ismertető cikkében, hogy a kitűnően megépített Alpár-architektúra fő szerkezeti részeit érdemes volt megtartani.²⁶ A POTE elméleti tömböt szemlélve mégsem elég kifejező átépítésről beszélni, hiszen az egykori honvéd hadapródiskolának csak a fő falait használták fel az új épület kialakítása során. Első lépésként Borosnyai eltűntette a hadapródiskoláról a nyeregtetőt, a homlokzati rizalitokat és az udvari szárnyat. Az ezáltal U alakúvá vált alaprajzot az építész egy 126x55 méteres téglalappá egészítette ki az északi oldal beépítésével. A kutatómunkához elengedhetetlen központi állatház elhelyezésére az egész épületre egy negyedik emeletet helyezett, amit az északi és déli közpöntengelyben a gépházcsoportok 5. emeleti tetőfelépítménye zár le. A laboratóriumoknak helyet adó, előre gyártott elemekből tervezett északi szárnyon a régi épület nagy belmagasságai miatt eggyel több emelet kialakítására nyílt lehetőség. A „nyugodt, egyszerű, modern tömeggé” formált épülettömböt csak a főhomlokzat középső részén megsűrűsödő ablaknyílások és a pirogránittal díszített, előreugró rektori tanácsterem tagolta.²⁷

A plánum legproblémásabb részének az udvar teljes beépítése tűnik. A körbefutó galériás, 1000 fős aula világítását a mennyezetszerkezet 2X2 méteres négyzetekből álló, raszteres vasbeton kazettáit kitöltő kettős acryl kupola nemcsak nappal, de a külső reflektoroknak köszönhetően éjszaka is biztosítja. Ugyanakkor az aula jobb és bal oldalára helyezett 2-2, egyenként 217 személyes nagyelődő és a középső folyosó egykor udvar felé néző helyiségei természetes fény nélkül maradtak.

Alpár épületének bontását 1965 májusában kezdték meg.²⁸ Amit a századfordulón egy év alatt felépítettek, annak eltűntetéséhez a szocialista építőiparnak öt évre és az egyetemi hallgatók 25 ezer órányi társadalmi munkájára volt szüksége.²⁹ A korabeli újság híradásai szerint soha nem dolgozott egyszerre 130-170 munkásnál több az építkezésen, amit a gyakori anyagihiányok is lassítottak.³⁰ A 200 millió forintot megközelítő beruházás egy év csúszással készült el, de a kivitelező, a Baranya Megyei Építőipari Vállalat az aulát már az 1970 júliusára kitölt háttáridő előtt, április 4-én átadta.³¹ Igaz ugyan, hogy a galéria díszítése még nem készült el, de ez nem zavart senkit. Az építkezés 1970. november 6-án fejeződött be.

A második szakasz harmadik ütemében a melléképületekre került sor. A biofizikai és a kémiai intézetek számára az egykori legénységi és tiszti épületeket kellett átalakítani. A legénységi épületre a rizalitok és az ablakkiosztások megtartása mellett két új emeletet húztak, majd a minden díszétől megfosztott homlokzatot bevakolták. Jobban járt a tiszti épület, mely kívül még ma is a századfordulós képét őrzi.

Amikor évekkkel később a kertben újra felállították Zrínyi Miklós mellszobrát, azt nem a főépület előtti eredeti helyére, hanem ide, a tiszti épület elé helyezték.

²⁶ Magyar Építőművészet, 1972/1. 28.p.

²⁷ Magyar Építőművészet, 1972/1. 29.p.

²⁸ Dunántúli Napló, 1965. május 16. 4.p.

²⁹ Dunántúli Napló, 1970. november 6. 1.p.

³⁰ Dunántúli Napló, 1967. augusztus 4. 3.p. és 1968. június 20. 1.p.

³¹ Dunántúli Napló, 1970. január 21. 3.p.

FIGLER CSILLA

KLEMM ANTAL
nyelvészprofesszor
(1883–1963)

Klemm Imre Antal a Vas megyei Lékán született 1883. szeptember 1-jén, Klemm Mihály vendéglős és Szeiszer Mária gyermekeként. Római katolikus lévén, a gimnázium nyolc osztályát Kőszegen és Sopronban végezte el, Sopronban a bencésekénél érettségizett 1902-ben. Ekkor belépett a pannonthalmi Szent Benedek-rendbe. A pannonthalmi tanárképző főiskola mellett, ahol magyar–latin nyelv és irodalom szakos volt, ha tehetette, a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem bölcsészeti karán is hallgatott előadásokat. Ő maga így vall ezekről az évekről:¹ „A pannonthalmi főiskolán négy évig, a budapesti és több külföldi egyetemen több hónapig tanultam. A budapesti országos tanárvizsgáló bizottság előtt 1908. ápr. 6. középiskolai tanári oklevelet szereztem, a budapesti tudományegyetemen 1909. febr. 13. doktori oklevelet.” Doktori szigorlatát finnugor összehasonlító nyelvészetből mint főtárgyból, magyar irodalomból és latin filológiából mint melléktárgyakból tette. Sok nyelven beszélt és írt: tökéletesen németül, jól franciául, angolul, finnül, latinul és kevésbé oroszul.

1907-ben a Szent Benedek-rend áldozópapjává szentelték. Az 1907–1908. évi tanévtől a győri bencés gimnáziumban lett gyakorló tanár, majd az 1908–1910-es iskolai években a pannonthalmi főapátságához tartozó tanárképző főiskola gimnáziumának VII–VIII. osztályában a magyar és latin nyelv tanára volt. 1910. július 1-től kezdve 1932. szeptember 21-ig a pannonthalmi tanárképző főiskolán a magyar történeti és a finnugor összehasonlító nyelvészetet tanította.

1923-ban egyetemi magántanárrá képesítették a budapesti egyetemen magyar történeti mondatanból, azóta ott több féléven át előadásokat tartott e témában. 1930-ban a budapesti tanárvizsgáló bizottság tagjává nevezték ki.

A pannonthalmi főiskolán és a budapesti egyetemen végzett tanulmányaiban tovább képezte magát tanulmányutakon: Finnországban és Szentpétervárott 1911-ben és 1913-ban, Párizsban és Londonban 1909-ben, és 1910-ben Brüsszelben, Rómában, Stockholmban, Laibachban járt. Ez utóbbi helyen a szlovén nyelvet tanulmányozta. Megfordult még a bécsi, müncheni, lipcsei, párizsi, oxfordi egyetemen is.

A háború folyamán finnugor nyelvcsaládhoz tartozó hadifoglyokat telepített Pannonthalmára, s velük finnugor rokon nyelvi tanulmányokat folytatott, főleg mordvin szövegeket gyűjtött, és kiadta azokat a pannonthalmi főiskola 1917-es évkönyvében *Mordvin szövegek* címen.

Munkája tudományos körökben nagy feltűnést keltett. A bécsi egyetem hangarchívuma számára gyűjteményéből, a mordvin nyelvből lemezeket készített tudományos célra.

¹ BML VIII. 5. J. Questura iratai Klemm Antal szolgálai és minősítési táblázata

1922-től rendes tagja volt a Szent István Akadémiának, 1927 óta levelező tagja a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Osztályának, 1925 óta a helsingforsi Finnugor Társaságnak, 1938 óta az Észt Tudós Társaságnak, továbbá választmányi tagja a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak és a Győri Kisfaludy Társaságnak (később rendes tagja). Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományos és Nyelvművelő Bizottságának és a Finnugor Kutatás Magyar Nemzeti Bizottságának is.

Érdemeinek elismeréséül 1921-ben megkapta az MTA Sámuel-díját, valamint 1925-ben a Szent István Akadémia Fraknoi-nagyjutalmát.

A pécsi egyetem bölcsészeti karának Magyar Nyelv és Finnugor Összehasonlító Nyelvtudományi Tanszékére 1930 novemberében hívták meg.

A korabeli nyelvészet fő irányvonalairól elmondhatjuk, hogy az időszaknak a felfogására általánosan jellemző volt a grammatikának, ezen belül a mondattannak a történeti szemlélete. A történeti mondattanon belül azonban tekintélyes helyet kapott a jelenlegi állapot felmérése, leírására is. **Károly Sándor** szavaival azt lehet mondani, hogy „a történeti mondattan majdnem egy történeti aspektusú leíró mondattan volt.”² A történeti mondattannak ezt az arculatát Simonyi Zsigmond szabta meg, és ez áthagyományozódott többek között **Zolnai Gyulán** keresztül **Gombocz Zoltán** és Klemm munkáira is.³ „Klemm Antal munkáiban nincs ellentét vagy szakadék a leíró és a történeti vizsgálat között, de sohasem elégedett meg a nyelvi tények pusztá felsorakoztatásával, hanem szenvedélyesen kereste eredetüket, magyarázatukat a magyar és a finnugor őstörténet homályában is. Klemm egyike volt azoknak a – Budenz és Szinnyei után egyre ritkuló – tudósoknak, akik a magyar nyelvtörténet és a finnugor nyelvek gazdag anyagában egyaránt otthonosak.”⁴

Az egész korszakra jellemző az európai nyelvelmélet állandó figyelemmel kísérése, amely különösen Klemm Antalnak 1928-ban írt, *A mondattan elmélete* című munkájában jelentkezik. Az első világháború előtti időkben egész sor nyelvésztudós teremtette meg a mondattani szintézisek létrejöttének lehetőségét: **Balogh Péter**, **Erdélyi Lajos**, **Gyomlay Gyula**, **Kalmár Elek**, **Kertész Manó**, **Kicska Emil**.

Klemm első kiemelkedőbb tanulmányait a finnugor nyelvtudomány területéről, a mondattanból írta, mely tanulmányok egyik alaptétele, hogy a névszói állítmányú mondat ősi finnugor sajátosság, és ha figyelembe vesszük, hogy a szamojéd nyelvekben is előfordul, kimondja, hogy uráli alapnyelvi sajátosság.⁵ Simonyi Zsigmond nagy monográfiái után nagyjelentőségű feladat volt a magyar nyelv történeti mondattanának feldolgozása. Klemm ötvenöt éves nyelvészeti munkássága alatt alapvető tanulmányok egész sorát írta.⁶

Az 1930. november 20-án Tolnai Vilmos dékán által összehívott kari ülésen a jelenlevő 11 professzor közül 10-en arra szavaztak, hogy a Zolnai után helyette-

² Károly Sándor: A hazai mondattani kutatások és európai hátterük (1880–1950). In: Magyar Nyelv, 1985. 81. évf. 2. sz. 139.p.

³ Magyar Történeti Mondattan, I. 1928.; II. 1940.; III. 1942.

⁴ Temesi Mihály: In memoriam Klemm Imre Antal. In: Magyar Nyelv, 1984. 80. évf. 259–271.p.

⁵ Klemm Antal: A vogul alárendelő viszony, 1912.; A létige szerepe az osztjákban és a vogulban, 1927.

⁶ A van és vannak úgynevezett kihagyása, 1917.; A névszói állítmány, 1919.; A magyar mondat ősi elemei, 1922.; Van állítmányi mellékmondat? 1923.; A mondattan rendszere és módszere, 1923.

sítéssel betöltött Magyar és Finnugor Összehasonlító Nyelvészeti Tanszékre Klemm Antal, a pannonhalmi Bencés Főiskola tudós tanára hívassék meg.⁷ A meghívás azonban elhúzódott. Csak egy év múlva jelenthette be **Vargha Damján** dékán, hogy **Szily Kálmán** titkár megnyerte **Kelemen Crisostom** Benedek-rendi coadiutor hozzájárulását Klemm Antal 1931–32. tanév II. szemeszterétől a tanszékre történő érvényes kinevezéséhez. Klemm Antal levelében értesítette a dékánt, hogy február 1-jétől kezdődőleg minden második héten 3–4 napra készséggel vállal a Karon előadásokat. A Kar nagy örömmel vette mindezt tudomásul, s meghívta Klemmet, hogy heti 5 órában tartsa meg előadásait, de lehetőleg péntekre és szombatra, valamint a következő hét első két napjára beosztottan.

A Klemm Antal kinevezésével kapcsolatos kultuszminiszteri leirat azonban késett. 1931. december 9-én Vargha Damján dékán vezetésével összehívott kari ülésen a Kar azt javasolta, hogy Klemm Antal helyettesítését kivételes esetnek minősítvén, a Kar nyilvános tanárait megillető tandíjjutalékkal egyenlő összegű tandíjjutalék megállapítását kérelmezzék a vallás- és közoktatásügyi minisztertől.⁸ A miniszter azonban a takarékosági szükségszerűségekre és a fedezet hiányára hivatkozva visszautasította a kérelmet, és azt javasolta a dékánnak, hogy e kérdésben forduljon a rektorhoz. Vargha Damján volt egyébként a Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karának „Szent Antal”-a, mindig minden tőle telhetőt megtett, hogy a legkisebttől a legnemesebb ügyekig megtalálja a mecénásokat. 1932. március 16-án kelt levelében így fordult Klemm Antal és **Szabó Aladár** finn lektor ügyében **Entz Béla** rektorhoz:

„Méltóságos Rector Úr!

Egyetemünk Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karának ez idei IV. r. kari ülése határozatából kifolyólag Szabó Aladárt megbízta, hogy „finn nyelvtan és olvasmányok” címen heti 1 órás kollégiumát a jelen, 1931/32. tanév II. szemeszterében is tartsa meg.

A nagyméltóságú vallás-és közoktatásügyi Miniszter Úrhoz fölterjesztést intéztem, hogy Szabó Aladárnak előadása honorálásáról intézkedjék. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban történt személyes tárgyalásom alapján az a gondolat vetődött fel, hogy költségvetési fedezet hiányában legelőnyösebb lenne, hogy ha a Méltóságos Rector Úrtól kilátásba helyezett tandíjjutalék, illetőleg ennek megfelelő jutalom összeg hat részre osztatnék és 5/6 részt Méltóságod dr. Klemm Antalnak, 1/6 részt pedig Szabó Aladárnak méltóztatnék kiutalni.

Volna ugyan más mód is Szabó Aladár heti 1 órás kollégiumának honorálására, és pedig az, ha Magnificentiád valami alapból utalná ki a megfelelő összeget.

Fogadja Méltóságod őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Pécs, 1932. március 16-án

Vargha Damján
e. i. dékán”⁹

⁷ BML Kari ülési jegyzőkönyvek, 1930. november 20.

⁸ BML Kari ülési jegyzőkönyvek, 1931. december 9.

⁹ BML Rektori Hivatal iktatószám 637

Végül a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium úgy határozott, hogy 1932. január 1-től 1932 június végéig terjedő időre havonta utólagosan havi 224 P 40 f-t utaltat ki Klemm Antal részére.¹⁰

Visszavolt még Szabó Aladár ügyének elintézése, őt ugyanis a Kar az 1931–32. tanév II. felére is szeretne volna a finn nyelvnek heti 1 órában leendő előadásával megbízni, s ez azért is volt szükséges, mivel Klemm finn nyelvi előadást nem tartott. A vallás- és közoktatásügyi miniszter ezt a kérést is jóváhagyta, viszont a lektor részére a Vargha Damján által kért külön tiszteletdíjat utalványozni a gazdasági nehézségek miatt nem tudta.

A Kar az 1932. október 19-i ülésén üdvözölte körében Klemm Antal ny. r. tanárt, a következő, december 14-i ülésén pedig elhatározták, hogy Zolnai Gyula ny. egyetemi tanárt születésének 70. évfordulója alkalmával levélben és távirattal köszöntik.¹¹

Mint említettem, Klemmnél a leíró és a történeti eljárás nem vált külön. Történeti szemléletéből következett, hogy elsősorban nyelvtörténetet oktatott: *Magyar történeti hangtan*, *Finn nyelvtan történeti alapon*, *A magyar nyelvtudomány története*. Leíró magyar nyelvtanból csak gyakorlati órákat hirdetett meg: *Magyar nyelvészeti szemináriumi gyakorlatok kezdőknek és haladóknak*. Tanárképző intézeti óráként az 1934–35. tanév I. félévétől az 1940–41. tanév I. félévig Klemm kizárólag csak a *Magyar leíró nyelvtant* hirdette meg. Tolnai kezdeményezését a bevezető, alapozó órák tartásával Klemm is folytatta: *A nyelvtudomány alapelvei*, *A nyelvtudomány alapfogalmai*, *Bevezetés a finnugor összehasonlító nyelvtudományba*.

Az 1930-as években a pécsi egyetemnek a finn, illetve észti egyetemekkel való kapcsolata tovább erősödött. A tartui egyetem alapításának 300. évfordulója alkalmából a pécsi egyetemnek küldött meghívására azonban az utazás egyéni módon történő kifizetése miatt senki sem tudott a professzorok közül pozitív választ adni. Így az egyetemet a rektor levélben üdvözölte ez alkalomból.

A szegedi Ferenc József Tudományegyetem Politikai Szemináriuma **Mansfeld Gézá**nak, a pécsi egyetem rektorának 1935-ben továbbította a Finnugor Kultúrbizottság kérését.¹² Eszerint a nevezett bizottság kívánatosnak tartja, hogy a finn, észti és a magyar egyetemek közt megvalósuljon az előadók cseréje. Elképzelése szerint egyhónapos, de legalább 2–3 hétig tartó előadó látogatásokat kellene rendezni olyan időpontban, amikor a látogató szabad a maga hivatalától, de a látogatott egyetemen a tanítás folyik. Szükségesnek tartanák, hogy a vendégprofesszor a tudományos egyetemi előadásokon kívül a nagyközönségnek is előadásokat tartson. Ebből a felhívásból megtudhatjuk, hogy a soproni evangélikus hittudományi kar és a helsinki evangélikus hittudományi kar között immár negyedik, illetve ötödik éve folyamatban volt efféle előadáscsere.

Amikor 1935-ben a *Kalevala* megjelenésének 100. évfordulójára került sor, Klemm Antal a mű fordításairól szemináriumot hirdetett meg.¹³ Ez év decemberé-

¹⁰ BML Rektori Hivatal iktatószám 224

¹¹ BML Kari ülési jegyzőkönyvek, 1932. október 19. és 1932. december 14.

¹² BML Rektori Hivatal iktatószám 1680

¹³ Dezsóné Zemplényi Vera–Dobó Attila: A magyar nyelvtörténet és a finnugor összehasonlító nyelvészet oktatása Pécsen (1923–1998). In: Magyar Nyelv, 2000/2. 247.p.

ben Kalevala ünnepségek és finn néprajzi kiállítás volt a Szent Mór Kollégiumban. A kiállítást Szabó Aladár lektor finn felesége, **Aino Hakulinen** festőművész rendezte. A Szent Mór Kollégiumban december 15-én vasárnap délután ½ 6 óraker kezdődött az ünnepség az alábbi tárgysorral:¹⁴

- Finn, majd magyar himnusz. Előadja a Maurinum énekkara.
- Onni Talas finn követ német nyelvű beszéde: Az anyai szeretet a Kalevalában.
- Toivo Kuula: Lampaan polska, finn népdal. K. Ekman's: Linjaalirattaat, a Maurinum zenekarának előadásában.

- Virkkunen Helge finn énekművész finn dalokat énekel, Halász Béla zongorakísérete mellett.

- Klemm Antal egyetemi tanár felolvasása: A Kalevala.
- E. V. Qvanten-Pacius: Suomen Laulu. Előadja a Maurinum énekkara.
- Vargha Damján, a Maurinum igazgatójának zárszava.

Az eseménynek különös jelentőséget adott az a körülmény, hogy a finn nemzet meghatalmazott minisztere és magyar követe, **Onni Talas** családjával együtt személyesen jött el Pécsre.

A *Pécsi Napló* tanúsága szerint Klemm Antal „tudományos alapon és mégis népszerűen emlékezett meg a Kalevala születéséről.”¹⁵

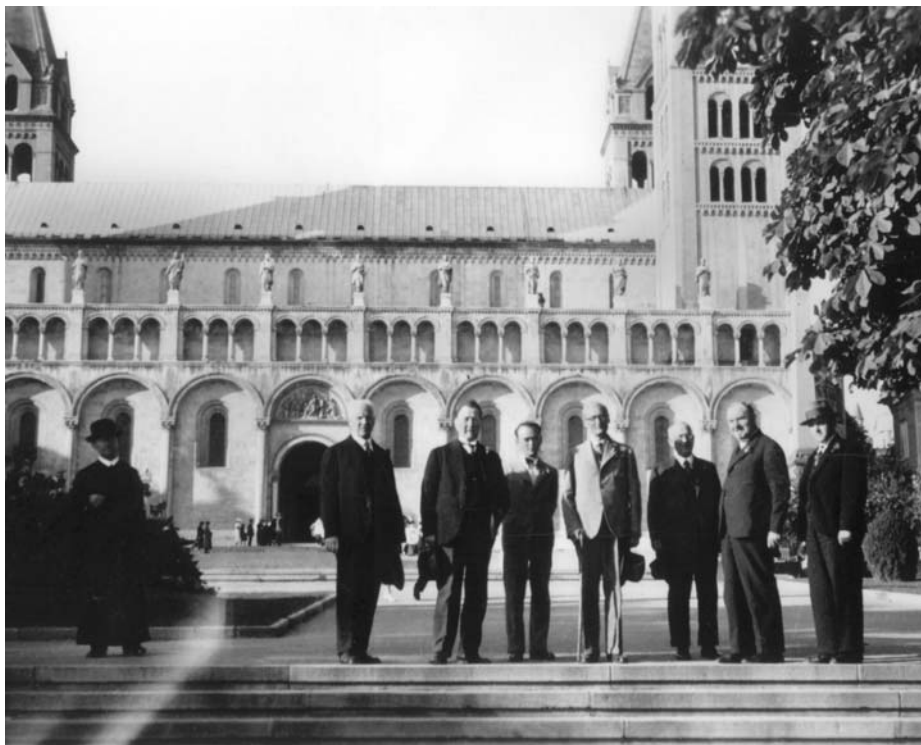
1937. szeptember 26-án délben egy napi látogatásra Pécsre érkezett a Finnugor Kultúrbizottság hat külföldi tagja: **Alekszander Veiderma** volt közművelődés-ügyi miniszter, az Észt Osztály elnöke; **Gustav Ollik**, ny. közművelődési miniszteri osztályfőnök; **Julius Mägiste** tartui egyetemi ny. r. tanár, **F. E. Heparauta** normálliceumi igazgató, a Finn Osztály elnöke; **K.S. Laurila** helsinki egyetemi tanár; **Vainö Musikka** középiskolai tanár, a Finn Osztály titkára; **Richard Jöffert**, az észt követség ügyintézője; és **Karl Jürgenson**, az észt közlekedésügyi minisztérium államtitkára.

E társaság Budapestről érkezett, ahol annak tagjai egyrészt a finn–észt–magyar kultúregyezmény aláírását sürgették, másrészt tárgyalásokat folytattak az 1941. évben Budapesten tartandó finnugor kultúrkongresszus előkészítéséről. Pécsen, az állomáson várakozó fogadóbizottságban ott volt Klemm Antal is, aki aznap este ½ 8 óraker a Szent Mór kollégiumban, finn nyelven köszöntötte a vendégeket. Beszédében kiemelte Pécs városának kultúrtörténetét, a város sok szenvedését és az egyetem jelentőségét. Az egybegyűlteket arra kérte, hogy ápolják tudományos munkáik útján is a finn–észt–magyar barátságot, mert a nyelvészet bölcsészeti tudománya finn–magyar területen kölcsönösen kiegészítik egymást.

A látogatás során elhangzott köszöntések közül kiemelkedő még Julius Mägiste tartui egyetemi tanárnak másnap reggel, ugyancsak a Szent Mór kollégiumban elhangzott beszéde. Ebben a magyar és az észt szellemi kultúrközösség kapcsolatait sorolta fel, kiemelve **Györke József** pécsi egyetemen végzett bölcsész tudományos szereplését, aki a tartui egyetemen több éven át tanította a magyar nyelvet. Utána Klemm professzor nyelvészeti tudományos érdemeit méltatta, majd Szabó Aladár tanárét, akit finn nyelvtudásával országuk „nagy kincsének” nevezett.

¹⁴ Dunántúl, 1935. december 13.

¹⁵ Pécsi Napló, 1935. december 18.

*Finn-Ugor nyelvészkongresszus Pécsen, finn és magyar résztvevőkkel, 1937-ben.
Klemm Antal a balszélen kalapban.*

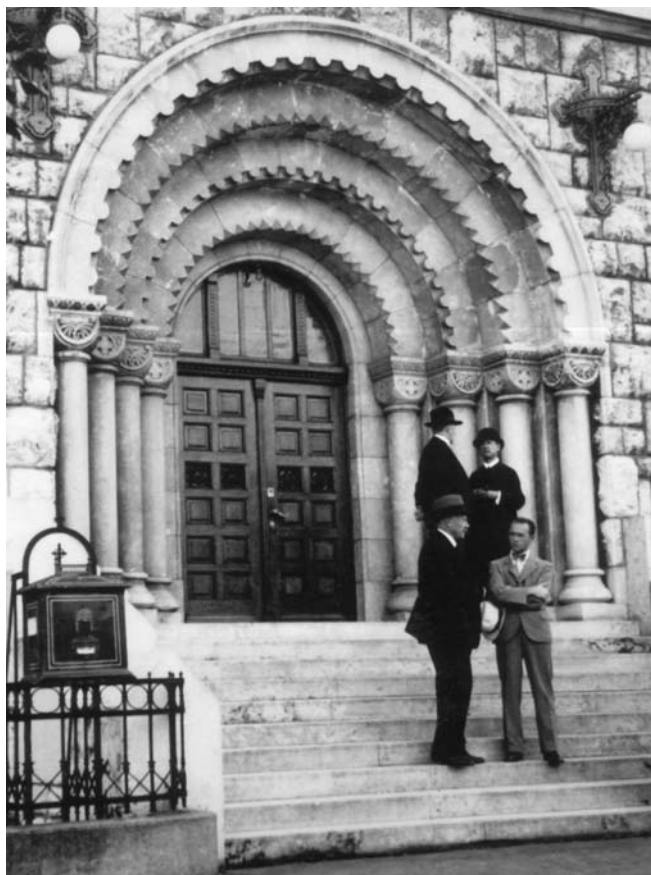
A vendégek ittlétük alatt megtekintették az egyetemet, a Maurinumot, a Zsolnay-gyárat, a Balokányt, kirándultak a Mecsekre, a lapisi vadászsházhoz, a Nendtvich-menedékházhoz.

A finn–magyar egyetemi kapcsolatokat erősítette az is, hogy nagy propagandája volt a pécsi egyetemen a finn–magyar diákcsere-akciónak a '30-as évek közepétől.

Klemm Antalt az 1935–36. tanévre a Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar prodékánjává választotta. Mint nyelvtudós és lelkiismeretes jó tanár, ügyelt arra, hogy az egyetemen tanulók, kutatók, tanítók, a tiszta hangzású beszéd példamutatói is legyenek. Az 1938. november 16-i kari ülésen **Koszó János** prodékán a Rector Magnificus átíratát olvasta fel, melyben a rektor **Kodály Zoltán**, a zeneművészeti főiskola tanárának *A magyar kiejtés romlásáról* szóló előadását hozzászólás végett megküldte.¹⁶ Klemm Antal ehhez kapcsolódó referátumát az 1938. december 13-i kari ülésen ismertette.¹⁷ Kodály dolgozatával kapcsolatban a következőket javasolta: 1. Mondja ki a Kar, hogy szükségesnek tartja fonetikailag képzett szakember megbízását a helyes magyar kiejtés fejlesztésére, a beszédhi-

¹⁶ BML Kari ülési jegyzőkönyvek, 1938. november 16.

¹⁷ BML Kari ülési jegyzőkönyvek, 1938. december 13.

*Finn-Ugor nyelvészkongresszus Pécsen, finn és magyar résztvevőkkel, 1937-ben.
Klemm Antal fent jobbra.*

bák leküzdésére. 2. Kérje meg az egyetem Gazdasági Bizottságát ily közérdekű előadások költségeinek beállítására, a Tanárképző Intézetet pedig arra, hogy tegye kötelezővé ilyen előadások hallgatását. Az ülésen jelenlévő **Prinz Gyula** ny. r. tanár hozzászólásában kifejtette, hogy miután a Kar tanárai fonetikailag is tökéletes magyarsággal tartják előadásukat, ez idő szerint nem szükséges külön szakelőadó alkalmazása. Fontosnak tartja azonban, hogy a tanárok a kollokviumok, vizsgák és szigorlatok alkalmával fokozottabban figyeljék, ellenőrizzék, s ha kell, javítsák a hallgatók fonetikai kiejtését. A Kar tehát Klemm javaslatát elvben elfogadta, annak gyakorlati kivitelét azonban későbbi időre halasztotta.

Klemmet tanítványai tisztelték, becsülték nagy tudásáért, csodálták szerénységéért. Ő maga pedig a tehetségeket nem hagyta elveszni. Pécsi oktatói munkássága alatt több ízben hirdetett meg pályátételt. A pályázók közül igen sikeresnek mondható **Szirom Károly** VIII. féléves bölcsészettan hallgató „Nyelvében él a nem-

zet” jeligén *Egy dunántúli magyar település nyelvészeti leírása* című pályatételre beérkezett munkája, 1935-ben. Jutalma Pécs város adományából 100 P volt. Hasonló sikert ért el egy pályázó „Zengő” jelige alatt, aki Klemmnek a *Baranya vármegye valamely magyar telepének nyelvjárása* című pályatételére írt tanulmányt.

E pályatételek témája általában helyi érdekű volt: Pécshez, illetve Baranya megyéhez kapcsolódott. Klemm Antal pécsi tartózkodása alatt maga is írt hasonló témájú tanulmányokat, melyek a pécsi *Pannónia* folyóiratban jelentek meg: *Pécs és a Mecsek neve, Pécsi helynevek*. Ebben a Balokány-tó, Daindol, Szókó-dűlő, Tettye, Piricsizma-dűlő, Puturla utca, Bálics-dűlő nevével foglalkozott. A *pécsi Nyírkállai-kódex magyar glosszái*. Az *Egy dunántúli magyar település nyelvjárása* című pályatételt később is meghirdették, s 1939-ben **Palkó Istvánnak** „Magyar ugar” jelige alatt és Tomanóczy Jolán „Hulló magyarság” jeligével beérkezett pályázatát 100–100 P jutalomban részesítették.

A tehetségesebbek ezeken kívül részesülhettek az MTA felajánlásából könyvjutalomban (1928-ban **Miklós Róbert** III. éves bölcsészettan hallgató, 1939-ben **Horváth Miklós** nyerte el), valamint ún. *Kalevala-jutalomban* (ezt 1939-ben **Cser László** gyakorló tanárjelölt nyerte el).

Klemm Antal legtehetségesebb tanítványaiból kutatókat nevelt. Pécsi oktatói tevékenysége alatt hárman szereztek magyar nyelvészetből mint főtárgyból doktori oklevelet:¹⁸

Deák István gyakorló tanárjelölt. Szigorlat ideje, helye: 1936. október 27. vizsgaterem. A dissertatio bírálatra kiadatott: Tolnai Vilmos, Klemm Antal. Címe: *A magyar Indulatszók*. A szigorlat főtárgya: Magyar nyelvészet. Melléktárgya: I. Magyar irodalom II. Német irodalom. A szigorlatra meghívandók: Klemm Antal, Tolnai Vilmos, Koszó János, Halasy-Nagy József. Doktorrá avatott: 1936. október 28. *Cum laude* minősítéssel

Temesi Mihály gyakorló tanárjelölt. Szigorlat ideje, helye: 1937. július 3. vizsgaterem. A dissertatio bírálatra kiadatott : Klemm Antal, Tolnai Vilmos. Címe: *A magyar névmások története*. A szigorlat főtárgya: Magyar nyelvészet. Melléktárgya: I. Finnugor nyelvészet II. Magyar irodalom. A szigorlatra meghívandók: Halasy-Nagy József, Klemm Antal, Tolnai Vilmos. Doktorrá avatott: 1937. március 18. *Summa cum laude* minősítéssel

Tomanóczy Jolán gyakorló tanárjelölt. A szigorlat ideje: 1940. április 23. Dékáni hivatal. A dissertatio bírálatra kiadatott Klemm Antal, Vargha Damján. Címe: *Hirics Ormánysági község nyelvjárásának hangtana*. A szigorlat főtárgya: Magyar nyelvészet. Melléktárgya: I. Finnugor nyelvészet II. Magyar irodalom. A szigorlatra meghívandók: Klemm Antal, Vargha Damján. Doktorrá avatott: 1940. április 24. *Summa cum laude* minősítéssel.

Csakúgy, mint Zolnainál, Klemm esetében is voltak olyan hallgatók, akiknek a magyar nyelvészet melléktárgyuk volt a doktori szigorlaton, így a dolgot Klemm nem bírálta, de a szigorlatra meghívták, s ott kérdést tehetett fel. Az 1932–41. közötti időszakban összesen 13 ilyen eset fordult elő.¹⁹

¹⁸ BML Bölcsészdoktorok szigorlati könyve

¹⁹ BML Bölcsészdoktorok szigorlati könyve

A név mellett a disszertáció címe és a szigorlat időpontja olvasható:

- Farkas Lujza: *Nyugat és a századvégi irodalomforduló*. 1935. december 18.
 Gockler Imre: *Szt. István király a magyar irodalomban*. 1937. február 5.
 Balázs Piri Aladár: *Magyar–szerb irodalmi kapcsolatok*. 1937. március 2.
 Mayer Ilona: *A német udvari költészet a XVIII. században*. 1937. május 31.
 Miklósy Lajos: *A modern magyar regény*. 1937. július 15.
 Klenner Ferenc: *Csokonai és a praeromantika*. 1938. május 23.
 Szabó Aladár: *Saint-René Taillandier*. 1938. július 14.
 Honti Irén: *A Karthausi forrásai*. 1938. október 5.
 Horváth Miklós: *Báró Kemény Zsigmond életrajza*. 1939. május 31.
 Czéh Károly: *Regényköltészetünk alapfogalmai*. 1940. december 20.
 Rozman István Erik: *A török kérdés a magyar irodalomban*. 1940. október
 Molnár Péter: *Bársony István*. 1940. november 6.
 Szemere Gyula: *Ady Endre költői stilsztikája*. 1941. július 23.

Szabó Aladár gyakorló gimnáziumi tanár, egyetemi lektor tehát 1938. június 24-én szerezte doktori oklevelét, főtárgya a francia filológia, melléktárgyai a magyar nyelvészet és a filozófia voltak.

Már 1923-tól az egyetem pécsi megnyitásának évétől veszély fenyegette a felsőoktatási intézmény létét. Az Országos Takarékosági Bizottság már a '20-as évek közepén tervbe vette a pécsi egyetem megszüntetését. Már az 1925–26-os tanév rektorának, **Bakay Lajos** székfoglaló beszédében olvasható, hogy a pécsi egyetemet a bezárástól a Dunántúl összefogása és a közvélemény mentette meg.²⁰ Támadások érték az egyetemet a Numerus Clausus be nem tartása miatt is, a pécsi egyetem ugyanis a budapesti egyetemről emiatt a törvény miatt száműzötteket nagy számban felvette.²¹

A bizottság soknak találta Magyarországon a négy teljes egyetemet, s később felmerült az a lehetőség is, hogy mind a négy egyetemről egy kart fognak elvenni, vagy „zsugorítják” az oktatást, azaz nem fejlesztik az egyetemi képzést.²² *Szabad-e megszüntetni az egyetemet?*²³ *Mit jelent Pécs város életében az egyetem?* stb. címen cikkek jelentek meg a helyi sajtóban az egyetem megszüntetésével kapcsolatban.²⁴

A város közönségének tiltakozását **Nendtvitch Andor** polgármester tette közzé 30 oldalas állásfoglalásában: „A Dunántúl tehát nemcsak maga, hanem az egész ország érdekét is óvja és szolgálja, amikor egyetlen tudományegyeteméhez töretlenül ragaszkodik, és annak csonkítatlan fenntartásáért mint egy ember harcol. Erre az elhatározásra és cselekvésre kettős a jogcíme. Az egyik ősi történeti múltja és abból folyó jelentős művelődéstörténeti szerepe a nemzet életében. A másik: jól differenciált egységet alkotó, a Nyugat színvonalához legközelebb álló fejlettebb városi kultúrája.”²⁵

²⁰ Tanrend, 1924–25. 43.p.

²¹ Tanrend, 1923–34. 40.p.

²² Hóman Bálint: *Művelődéspolitikai*, Budapest, 1938., 308–331.p.

²³ Dunántúl, 1931. november 19.

²⁴ Pécsi Napló, 1932. február 28.

²⁵ Állásfoglalás Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem teljes egészében való fenntartása mellett. In: Szabó Pál: *A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940. 95.p.

Az 1940: XXVIII. tc. egy dinamikusan fejlődő, jól működő, a város életében tevékenyen részt vevő, a magyar kultúrában sajátos helyet betöltő bölcsészkar zárta be kapuit 1940-ben, és költözött Szegedre 200 hallgatóval, 12 intézetével – Filozófiai, Pedagógiai, Ókortudományi, Magyar Nyelvtudományi, Német, Francia, Olasz, Világtörténeti, Magyar történeti, Földrajzi, Állattani, Tanárképző Intézet – és felszerelésével, intézeti könyvtáraival együtt.

A tanárok egy része követte tanszékét, így Klemm Antal is. A Kormányzó Budapesten 1940. október 19-én kelt legfelsőbb elhatározásával az 1940: XXVIII. törvénycikkkel felállított szegedi Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetemre nevezte ki a pécsi egyetem volt bölcsészkarának legtöbb tanárát.²⁶ Például a filozófiai tanszékre **Halasy-Nagy Józsefet**, a francia nyelv és irodalmi tanszékre **Birkás Gézá**t, az olasz nyelv és irodalmi tanszékre **Koltay-Kastner Jenő**t, a magyar nyelvészeti és finnugor összehasonlító tanszékre Klemm Antalt. (A magyar irodalomtörténeti tanszékre pedig a szegedi **Sík Sándort**). Ugyanebben az elhatározásában a Kormányzó meghagyta, hogy a kinevezett egyetemi nyilvános rendes és rendkívüli tanárok kötelesek tárgyukat a szabályzatokban és a kialakult gyakorlat által megállapított heti óraszámokban előadni, a gyakorlatokat, illetve a szemináriumokat a kellő óraszámokban megtartani. Érdekesség, hogy a Magyar Irodalomtörténeti Intézet egy része Péccsett maradt, és a jogi kar keretei között Vargha Damján vezetésével működött 1948-ig.

Az 1921-ben Szegedre került kolozsvári egyetemet 1940-ben visszatelepítették Kolozsvárra. A jelenleg Szegeden működő Bölcsészettudományi Kar a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának a jogutódja.²⁷ Klemmet örömmel töltötte el, hogy a magyar szakos tanárképzés, valamint az általa megkezdett kutatások folytatódnak. Ő maga továbbra is Péccsett lakott, így állandó, közvetlen kapcsolatot tartott a pécsi nyelvészekkel. 1963. szeptember 1-jén, 80. születésnapján a Pécsi Pedagógiai Főiskola Magyar Nyelvi Tanszékén tanárok és diákok köszöntötték a tudós professzort, aki pár hónap múlva, 1963. december 23-án „váratlan, hirtelen szép halállal elhunyt.”²⁸

Halálának évfordulójára megjelent megemlékezések sokasága mutatja, hogy Klemm Antalt nemcsak mint tudós nyelvészprofesszort ismerték el, hanem mint tanárt és embert tisztelték és szerették. **Rónai Béla** így emlékezik meg róla: „...nemcsak nyelvtudós volt és nyelv művelő, hanem jóságos tanár és szelíd ember is. Több százra tehető azoknak a magyartanároknak a száma, [...] akik tőle tanulták anyanyelvük szeretetét, tiszteletét, és tőle kaptak ösztönzést szenvedélyes kutatására, lelkiismeretes iskolai tanítására. Nagyon jól tudta, hogy az iskola csak akkor képes ellátni az anyanyelvi műveltség kialakításában rá váró feladatot, ha kitűnően képzett magyarszakos tanárai vannak. Ebből érthető az az igényesség, amelyet hallgatóival szemben támasztott.”²⁹

Végső nyughelye a pécsi köztemetőben van.

²⁶ BML Rektori Hivatal iktatószám 919

²⁷ Dezsőné–Dobó... i.m. 2000. 248.p.

²⁸ Péter László: Klemm J. Antal 1883–1963. In: Magyar Nyelv, 1964. 60. évf. 382.p.

²⁹ Rónai Béla: Klemm J. Antal. 1883–1963. In: Magyar Nyelvőr, 1964. 88. évf. 1. sz. 82–83.p.

NAGY IMRE GÁBOR

MAJOROSSY IMRE a múzeumalapító polgármester (1847–1927)

Majorossy Imre Pécsen született 1847. június 26-án. Szülei Majorossy (más-ként Major) János ügyvéd és Somogyi Anna, egy tolnai nemesi család sarja voltak.¹

Az édesapa, **Majorossy János** a jól jövedelmező ügyvédi pályát hagyta ott, amikor a neoabszolútizmus idején hazafiságból a bírói pályára lépett. 1865. december 5-én nevezték ki Pécs város törvényszéki tanácsnokává. Tisztviselőként eleve kevesebb fizetést kapott, mint amennyi az ügyvédi jövedelme volt. 1872-ben azonban a közigazgatás és igazságszolgáltatás szétválasztásával, az új állami (királyi) törvényszékek felállításával megszűntek a régi városi törvényszékek is, és 6 év 5 hónap városi szolgálat után, 58 éves fejjel ő is állását veszítette. Az addigi 900 forintos évi fizetés helyett 300 forint kegydíjjal kellett beérnie.² Azt, hogy Majorossy János munkaképes volt, az is bizonyítja, hogy évekkal később újból állást kapott. 1878. január 19-én **Perczel Miklós**, Baranya vármegye és Pécs szabad királyi város főispánja megbízta, hogy a meghalt árvaszéki ülnököket helyettesítse.³ Majd 1879 elejétől a községi bírói teendőket látta el, amelyet 1890. június 1-i nyugdíjazásáig végzett.⁴ Népes családjából két fia is Pécs város szolgálatába lépett: Imre a város polgármestere lett, Boldizsár pedig adófőtiszt a városi adóhivatalnál.

Majorossy Imre a szülői házban gondos nevelésben részesült. Elemi és középiskolai tanulmányait a szülővárosában végezte. Az 1858/59–1865/66 tanévben a nagy hírű ciszterci főgimnáziumba járt, és ahol a gimnáziumi érettségi vizsgát jó előmenetellel tette le 1866. augusztus 6-án. Édesapja érdeklődését követve ő is a jogi pályát választotta élethivatásául. A pécsi püspöki joglyceumban 1866/67–1868/69 között jogot hallgatott, ahol szorgalmas és jó tanuló volt.⁵ Tanulmányait a budapesti tudományegyetemen fejezte be. Az ügyvédi joggyakornoki időt 1868. január 1-je és 1870. december 31-e között töltötte le. Többek között Pesten **Káldor Antal** köz- és váltóügyvédnél volt ügyvédgyakornok.⁶ Az előírt joggyakorlati időből hiányzó egy hónapot elengedte az igazságügyminiszter, amikor kérte, hogy ügyvédi vizsgát tehesen 1871 júniusában a budapesti Királyi Ítéltábla előtt. **Németh Béla** szerint az ügyvédi vizsgát 1871. szeptember 23-án tette le.⁷

¹ BML Pécsi Székesegyház születési anyakönyve 1847. Majorossy Imre. Pécsi Napló, 1927. május 14. 1.p.

² BML Pécs város tanácsának közigazgatási iratai 8084, 8820/1872.

³ BML Pécs város tanácsának közigazgatási iratai 644/1878.

⁴ BML Pécs város törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei 7/1879. (január 20.), 127/1879. (július 29.), 104/1890. (június 26.)

⁵ BML A Ciszterci Rend Pécsi Nagy Lajos Gimnáziumának iratai, Iskolai anyakönyvek 1858/59–1865/1866. A Pécsi Püspöki Joglyceum iratai, Anyakönyvek 1866/67–1868/1869.; Joghallgatók névjegyzékei. 1866/67–1868/1869.

⁶ BML Pécs város tanácsának közigazgatási iratai 9228/1870, 4199/1871.

⁷ BML Pécs város tanácsának közigazgatási iratai 4199/1871. Baranya múltja és jelenje. Szerk. Várady Ferenc. 2. köt. Pécs, 1897. 727–728. p.

1871. január 1-jétől állt szülővárosa szolgálatába, amikor megkapta a Pécs városi törvényszéknél újonnan szervezett egyik fogalmazói állást. Fizetése évi 500 forintot tett ki.⁸ 1872-ben azonban a közigazgatás és igazságszolgáltatás szétválasztásával és a Pécsi városi törvényszék megszüntével – édesapjához hasonlóan – ő is állását veszítette 1872. január 31-én. A Pécsi Napló szerint Baján állt az igazságszolgáltatás szolgálatába, Németh Béla szerint ügyvédi irodát nyitott. Ha ellentmondanak is egymásnak a források, az azonban bizonyos, hogy ez az állapot csak pár hónapig tartott.⁹

1872 közepén újjászervezték a törvényhatóságok közigazgatását, és Pécsen is általános tisztújítást tartottak. Majorossy is visszakerült a városi közigazgatásba, és pályáját az önkormányzati rendőrségnél folytatta. Az 1872. május 7-i általános tisztújításon (**Gergelits János** és **Pritzmayer Antal** ellenében) egyhangúlag második rendőrfőbiztossá választották. Fizetése megduplázódott, hiszen most már évi 1000 forint járt neki.¹⁰ A pécsi városi tisztviselők közül ebben a korban sokan kezdték pályájukat a rendőrségnél, mint például **Makay István**, **Reéh György**, **Jilly Alajos**, **Tichy Ferenc**, **Bész Gyula** stb.

A következő évben újból előreléphetett a hivatali ranglétrán, mert az eddigi aljegyző, **Grünhut Ignác** leköszönt az állásáról. Az 1873. április 21-i közgyűlésen választották meg aljegyzőnek, 47 szavazattal. Az ellenjelölt **Miháلكovics Tivadar** 21 szavazatot kapott, **Doraszil Pálra** pedig senki sem szavazott. A hivatali előmenetel ellenére fizetése változatlanul 1000 forint maradt.¹¹

Tisztes hivatalnoki állása ellenére se mondott le azonban a jogi pályáról. 1874-ben sikertelenül pályázott egy a pécsi királyi járásbírósnál megüresedett albírói állásra.¹² Már az előző évben, 1873. október 25-én hivatalos bizonyítványt adott ki számára a polgármester, melynek szövegéből kiténik, hogy valamilyen jogi képesítést igénylő állást kívánt elnyerni: „Hivatalos bizonyítvány. Sz.[abad] kir.[ályi] Pécs városa hatósága részéről ezennel hivatalosan bizonyítatik, miszerint Majorossy Imre h.[ites] köz- és váltó ügyvéd úr Sz.[abad] kir.[ályi] Pécs városánál 1872. évi máj.[us] hó 7-étől egész 1873. évi ápril hó 26-ig mint választott városi rendőri főbiztos, ez időtől pedig, úgy a jelenben mint városi közigazgatási és árvaszéki jegyző és szavazó működik, és a főbiztosi minőségében a többi teendőin kívül az összes városi bűnügyi elővizsgálattal lévén megbízva, abban alapos jogi ismeretet és különös jártasságot, úgy általában a jelenlegi hivataloskodásában kitűnő gyors felfogást, ernyedetlen és lankadni nem tudó szorgalmat, úgy egész szolgálati idejében megnyerő modort és példás magaviseletet tanúsított legyen, mely ebbeli ritka tulajdonainál fogva bárkinek is tiszta lelkiismerettel a legmelegebben ajánlhatik. Miről kérelmére ezen hiv.[atalos] bizonyítvány egész készséggel kiadatik.”¹³

⁸ BML. Pécs város tanácsának tanácsülési jegyzőkönyvei 2245/1870. (dec. 20.)

⁹ Majorossy Imre. Pécsi Napló, 1927. május 14. 1.p.; Baranya múltja és jelenje. Várady Ferenc (szerk.) 2. kötet. Pécs, 1897. 728.p.

¹⁰ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 6/1872. (május 7.), 8/1872. (május 8.)

¹¹ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 126/1873. (április 21.)

¹² BML Pécs város tanácsának közigazgatási iratai 7282/1874.

¹³ BML Pécs város tanácsának közigazgatási iratai 9661/1873.

VÁROSI FŐJEGYZŐ (1875–1896)

Majorossy Imrének **Aidinger János** (1846–1906) gyors karrierjével párhuzamosan nyílt lehetősége a hivatali előrelépésre. Aidinger János azért lehetett igen fiatalon, 1869-ben főjegyző, mert az elődje, **Likl János** lemondott. Az 1870-es évek első felében két polgármester is távozott a város éléről. **Bubreg Mihály** (1821–1888) polgármester 1873-ban mondott le. **Taray Andor** (1821–1900) polgármester pedig mint országgyűlési képviselő az összeférhetlenségi törvény előírásai miatt volt kénytelen lemondani 1875-ben. Helyette, Aidinger Jánost választották meg polgármesternek.¹⁴

Mivel rangban a főjegyző után az aljegyző következett, ezért **Kardos Kálmán**, Baranya vármegye és Pécs szabad királyi város főispánja 1875. november 1-től Majorossy Imrét bízta meg a főjegyzői teendők ellátásával.¹⁵ Mindössze 28 éves volt ekkor. A főjegyzői állásra kiírt pályázatra rajta kívül senki sem jelentkezett, és a város december 23-i közgyűlése egyhangúlag választotta meg főjegyző-jének. 1600 forintos főjegyzői fizetését 1876. január 1-jétől folyósították neki.¹⁶

A törvényhatósági, így a Pécs városi tisztviselőket is, ebben a korban a hat évenkénti tisztújításokon újra kellett választani. Majorossy Imre az 1878., 1884., 1890. és 1896. évi közgyűléseken egyaránt elnyerte a közgyűlés tagjainak bizalmát. Mindig ellenjelölt nélkül indult a választáson, és ahogy az 1884. évi közgyűlési jegyzőkönyvben írták: „közfelkiáltással s a meleg érzelem tüntető jelei között főjegyzőnek megválasztván, főispán úr ömértósága által megválasztott főjegyzőnek kijelentett”.¹⁷ Huszonegy éven át, az 1896. évi polgármesterré választásáig töltötte be ezt a tisztséget.

A belügyminiszter vöröskeresztes tevékenysége kapcsán bizalmas jelentést kért Majorossy Imréről Kardos Kálmán főispántól 1887-ben. A főispánnak, mint a város felügyeleti hatóságának véleménye mindenképpen elfogulatlanak és hitelesnek tekinthető: „N[agy]m[éltósá]gú M.[agyar] Kir.[ályi] Belügymin.[iszter] Úr! F.[olyó] é.[vi] dec.[ember] 21-én 6083/eln. sz. alatti kegyes rendeletére van szerencsém jelenteni miszerént Majorosi Imre a vörös kereszt egyeslet Baranya megyei választmányának jegyzője, ki egyszersmint Pécs sz.[abad] kir.[ályi] város főjegyzője, ritka jellemes, minden tekintetben kifogástalan, példás szorgalmú tisztviselő; mint magány ember rendezett viszonyokban él, és az egész város közszeretetében és becsülésében részesül, – gyenge testalkata és egészségi állapota dacára halmozott teendőinek a legpontosabban megfelel. – Fogadja Nagyméltóságod hódoló tiszteletem kifejezését. Pécs, 887. XII. 30.”¹⁸

A VÁROS ÉLÉN (1896–1906)

1896-ban Aidinger Jánost (1846–1906) szabadelvű párti országgyűlési képviselővé választották, ezért az összeférhetlenségi törvény miatt kénytelen volt lemondani a város polgármesterségéről.¹⁹

¹⁴ Kajtár István: Önkormányzati élet Pécsen (1848–1918). In: Baranya 1990/2. 63–64.p.

¹⁵ BML Pécs város tanácsának közigazgatási iratai 11 102/1875.

¹⁶ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 242, 246/1875. (december 23.)

¹⁷ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 76/1878. (május 14.), 81.c./1884. (május 14.), 72. b./1890. (május 8.), 90/1896. (május 21.)

¹⁸ BML Baranya vármegye főispánjának általános iratai 444/1887.

¹⁹ Bálint Orsolya: Az 1896-os országgyűlési választások Pécsen. In: Pécsi Szemle 2001. tél. 11–16.p.; Szirtes Gábor: Pécsi panteon. Portrék a millennium korából. Pécs, 1998. 25–28.p.

A tisztviselői karban az volt a szokás, hogy a megürült tisztséget általában a rangban utána következő töltötte be. Aidinger polgármester helyettese, **Zavaros Péter** tanácsnok és árvaszéki elnök már idős és nyugdíj előtt álló ember volt, ezért a rangban utána következő Majorossy főjegyző lett a kijelölt utód. Aligha véletlen, hogy a kortárs **Lenkei Lajos** az idők távlatából úgy emlékezett vissza Majorossyra mint Aidinger helyettesére: „Nyomon követte őt régi munkatársa és volt helyettese, Majorossy Imre. A nyers modorú, de alapjában véve azért jóindulatú Aidinger után annak meggyőződéses híve, a megtestesült szeretetreméltóság, és aki mindenki-vel szemben egyaránt maga volt az előzékenység.”²⁰

Az 1896. november 25-i közgyűlésen a polgármesteri székért folytatott küzdelemben Majorossy Imre ellenfele dr. **Jobst László** (1854–1935) ügyvéd volt. A polgármester választásról beszámoló *Pécsi Figyelő* is kiemelte, hogy a törvényhatósági bizottsági tagok szokatlanul nagy érdeklődést tanúsítottak a választás iránt, hiszen a 128 szavazati joggal bíró tag közül 122 megjelent és szavazott. A közgyűlésen leadott szavazatokból Majorossyra 101, Jobst Lászlóra 21 szavazat esett. Meggyőző, 80 szavazattöbbséggel választották meg tehát Majorossyt Pécs város polgármesterének.²¹ A Szabadelvű párti Majorossyval ellentétben Jobst (1905-től Visy) László a Függetlenségi és 48-as Párt meggyőződéses híve volt. Később, 1910 és 1917 között a város főispánja lett.²²

Pécs város polgármesterei közül elsőként Majorossy ismertette városfejlesztési elképzeléseit a tisztújító közgyűlésen elmondott székfoglaló beszédében. Beszéde bevezető részéből idézzük azokat a gondolatokat, melyek a legjobban tükrözik a személyiségét és a kort, amelyben élt: „Hű sáfára és gondos majorosa leszek szülő városomnak s magán érdekeknek a város jogait – igazait fel nem áldozom soha. Minden törekvésem, erőm, párt valláskülönbőség és vagyoni helyzetre való tekintet nélkül – e város megbecsülést érdemlő polgárainak javára lesz szentelve. [...] Ez adja meg a kellő és tiszteletet kirívó erélyt, önállóságot, mely nem az ellentétes vélemény nyilvánulásnak elnyomásában, nem türelmetlenkedésben, ötletszerű megalkuvásban, hanem a vélemények nyugodt meghallgatása és megfontolásában, a jobbnak következetes felderítésében, illetőleg kézséges elfogadásában áll; mert sokkal könnyebb és jobban lehet ekként a hibás nézetet, meggyőződést a megkívántató jobb útra terelni, a helyes alkotásokra szükséges egyetértést s a megnyugvást elérni, hisz tagadhatatlanul igaz nagy Széchenyink ezen arany mondása »a hasznos a vélemények súrlódása nélkül nem őrlődhetik ki«. [...] Tudva jól, hogy a párt szenvedély felgerjesztése és ápolása, mily mérhetetlenül káros a társadalmi életben s a városközönség érdekeire – azt e szent helyről egészen távol tartani óhajtom, kívánom, akarom; jelszavam lévén a pax; legyen béke és egyetértés itt, hogy a közügyek ne pártszempontból, hanem tisztán a város érdekeinek, üdvének megfelelően intéztessenek el.”

Majorossy a tisztességes közigazgatásról, a viták fontosságáról, a közgyűlés politikamentességéről kifejtett nézetei mellett a konkrét programot is adott: az

²⁰ Lenkei Lajos: Negyven év Pécs életéből. Pécs, 1922. 59.p.

²¹ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 159/1896. (november 25.) Polgármester választás. Pécsi Figyelő, 1896. november 27. 1–4.p.

²² Visy Zoltán: Visy László, Pécs szabad királyi város főispánja. In: Pécsi Szemle 2003. nyár. 88–92.p.

emberbaráti intézmények fejlesztése; a valláserkölcös népnevelést előmozdító és közművelődési intézmények pártolása; a tanítók közötti fizetékülönbség felszámolása; a Budai külvárosi istentiszteleteken a magyar nyelvű szentbeszéd kizárólagossá tétele; a jó közigazgatás és becsületes vagyonkezelés; a városi alkalmazottak fizetésének emelése; a városi háztartási egyensúly biztosítása, közvetett jövedelmi források szaporítása és a város adósságának, illetve kölcsöneinek rendezése; az új közvágóhíd megépítése és az állatvásártér berendezése; a vízvezetékrendszer korszerűsítése és a sátoztábor vízellátása; az új városháza felépítése; a Szigeti külvárosi elemi iskola és a Felsővárház utcai óvoda felépítése; az utcák kövezése és aszfaltozása; a villamosvasút létesítése; a vasúti összeköttetés javítása; a MÁV üzletvezetőség felállítása Pécsen; a főpályaudvar kibővítése és a budai külvárosi vasúti állomás megépítése; egy vámhivatal felállítása; a Siklósi utcai átjáró rendezése; a Tettye és a Balokány-tó környékének pihenőhelyé váló kiépítése; a város további fásítása; a központi temető létesítése, a város szabályozási tervének előterjesztése; az ipar, kereskedelem és bányaművelés előmozdítása; a város csatornázása, amiről megjegyezte, hogy „az csak jobb idők alkotása lehet” és végül a társadalom nemes céljainak segítése.

Majorossy hangsúlyozta, hogy a fentiek nem képeznek időtátrhoz kötött rendszeres munkaprogramot és „Ha helyes általában Shakespeare gondolkodásának alapja »az embernek mindenben a bölcs mérséklet szabályait kell követnie« úgy ez elengedhetlen szabály a polgármesterre nézve, s azért megfontoltan, lassabban bár, de következetesen, biztosan haladni, derék elődömnek megkezdett műveit jól befejezni, s a közmondásként »addig nyújtózkodni, ameddig a takaró ér« lesz céloim és vezérelvem, mert a megfontolatlan rohamos haladás kártya vár és Potemkin falvak alkotása.”²³

Majorossy idézett székfoglaló beszéde talán választ ad a dualizmus kori Pécs fejlődését kutatók többször feltett kérdésére, hogy adott esetben miért döntött olyan lassan és megfontoltan a város vezetése, illetve közgyűlése.

A város fejlődését magától értetődően nem lehet egy személyhez, a polgármesterhez kötni, hiszen ez csapatmunka volt, és a városért sok tehetséges tisztviselő dolgozott. Az egymást követő polgármesterek tevékenysége is összefonódott, hiszen az elődök munkáját az az utód folytatta, aki már maga is régóta a városvezetés egyik oszlopos tagja volt. Amit Aidinger polgármester elkezdett, azt Majorossy Imre folytatta, és amit Majorossy polgármester elkezdett azt lehet, hogy **Nendtvich Andor** (1867–1951) polgármester fejezte be. Majorossy városfejlesztési elképzelései közül például Nendtvich Andor polgármestersége alatt valósult meg az új városháza átadása, a vasúti összeköttetés javítása, a pécsi MÁV üzletvezetőség létesítése, a villamosvasút, az iskolák államosítása, a csatornázás stb.

Igazából együtt kellene tehát tárgyalni a város három egymást követő és jelentőségteljes polgármesterének tevékenységét. Ugyanakkor lényeges különbségek is kítapinthatók közöttük. Például Aidinger János határozottan ellenezte az elemi iskolák államosítását, míg Majorossy polgármesterként küzdött érte.²⁴

²³ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 159/1896. (november 25.)

²⁴ Lenkei... i.m. 1922. 59–61. p.

Majorossy utasítására **Herbert János** gazdasági tanácsnok készítette el (**Deutsch Kornél** főszámvevő segítségével) a város első gazdasági programját és pénzügyei rendezésének tervezetét 1897-ben. A következő évben a közgyűlés el is fogadta. Pénzügyi okokból nem lehetett teljesen megvalósítani ugyan, mégis a beruházások és fejlesztések alapjául szolgált.²⁵

A pénzügyek rendezésére 1902-ben került sor, amikor a város közgyűlése 4 500 000 koronás kölcsönt vett fel a Magyar Jelzálog Hitelbanktól, nem kevesebb mint 65 évi törlesztési időtartamra. Ebből egyrészt visszafizették a város kedvezőtlen pénzügyi kölcsöneit, a különböző alapokból felvett kisebb kölcsönök sokaságát és más egyéb adósságokat, költségeket fedeztek. Másrészt 2 150 000 koronát különítettek el az alábbi beruházásokra:

- a./ új vízvezeték 600 000 korona,
- b./ városház megépítése 700 000 korona,
- c./ központi temető 100 000 korona,
- d./ új városi major kiépítése 60 000 korona,
- e./ belvárosi templom kupolájának újjáépítése, Szentháromság szobor költségeinek kiegészítése 40 000 korona,
- f./ laktanyák kiépítése 370 000 korona,
- g./ a város szabályozása 60 000 korona,
- h./ vásártér berendezése 60 000 korona,
- i./ Indóház (főpályaudvar) kiépítési hozzájárulás 160 000 korona.²⁶

Összességében részben több, részben kevesebb valósult meg az eredeti terveknel. Valamennyi eredmény ismertetésére itt nincs mód és talán nincs is rá szükség, hiszen a fontosabb alkotások is érzékeltetik a város haladását, amelyben Majorossynak nem kis része volt.

A tanítói fizetések szabályozását és a fizetések emelését 1899-ben hagyta jóvá a közgyűlés, és az új fizetéseket 1900. január 1-től kapták meg az érdekeltek. A közgyűlési határozat értelmében megszüntették a tanítók közötti igazságtalan fizetés különbségeket, így a belvárosi és külvárosi tanítók ugyanannyi fizetést kaptak.²⁷ A városi alkalmazottak fizetését pedig az 1899. évi önkormányzati szabályrendelet emelte meg, amely ugyancsak 1900. január 1-től lépett életbe.²⁸

A szabályrendelet szerint Majorossy polgármester fizetése is emelkedett. Évi 6000 korona fizetés, 1120 korona lakbér, külön tiszti szolga, fogat és 2000 korona működési pótlék járt neki. (1 forint 2 koronának felelt meg.)

A pécsi főpályaudvar impozáns épületét 1898-ban építette **Pffaf Ferenc**.²⁹ Ugyanebben az évben adták át a forgalomnak a Budai külvárosi vasútállomást (ma kisállomás) és 400 fős hadapródiskolát.³⁰ (Ez utóbbi nem szerepelt a városfejlesztési tervben.)

²⁵ BML Pécs város tanácsának közigazgatási iratai 10 667/1897. Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 214/1900. (szeptember 27.)

²⁶ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 41/1902. (március 10.), 49/1902. (március 20.)

²⁷ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 137/1899. (június 26.), 234/1899. (december 11.)

²⁸ Pécs szab. királyi város törvényhatósági szervezete. (Önkormányzati szabályrendelet.) Pécs, 1900. 102.p.

²⁹ Kubinszky Mihály: 100 éves a pécsi főpályaudvar. Pffaf Ferenc építész munkássága. In: Pécsi Szemle 1998. ősz-tél. 98–100.p.

³⁰ Romváry Ferenc–Vargha Dezső: Pécs történet. In: Pécsi Szemle 1998. ősz-tél. 131.p.

1901-ben emelték és a következő év május 26-án adták át az egyemeletes honvédségi csapatkórházat (ma Honvéd Kórház). 1903 és 1905 között készült el a kéteemeletes (a mély- és magasföldszintnek köszönhetően valójában négyzetes) városi közkórház melletti elmeógyógyintézet (ma a Megyei Kórház egyik épülete). Az állami gyermekmenhelyek felállításáról az 1901: 8. tc. rendelkezett. A pécsi állami gyermekmenhely 1903-ban készült el (ma Gyermekkórház).³¹

A katonaság elhelyezésére szolgáló laktanyák bővítése és a gyakorlóterek szintén a kor fontos kérdései közé tartoztak. A új, 135 kat. hold 864 négyszögöl szigeti külvárosi katonai gyakorlótér 1900-ban adták bérbe a kincstárnak.³² A katonai gyakorlatokon kívül itt rendezték a löversenyeket, majd a két világháború között itt létesült a repülőtér (ma Uránváros). A Frigyes laktanyát pedig 1903-ban bővítették ki és a következő évben adták át.³³

Az új városi közbúvághíd 1901. március 1-jén kezdte meg működését a Siklósi országút mellett, a mai helyén (Siklósi út 3.).³⁴ A vágóhid melletti új vásártér pedig 1906-ban készült el. A Búza téri állatvásárok 1906. április 10-ével szűntek meg és május 1-től már az új vásártéren tartották a heti állatvásárokat.³⁵

Az új központi temetőt éppen száz éve, 1904. november 3-án nyitották meg.³⁶

A vízvezetékrendszer kibővítését a toryogói vízbázis létesítésével oldották meg, amely 1902-ben készült el, és a kisebb javításokkal együtt 1903-ban vették át. Az új vízmű átadása után megszűnt az oly gyakori vízhiány és vízkorlátozás, amit a tettyei karsztforrás szeszélyessége okozott.³⁷

Majorossy az 1902. május 21-i tisztújításon elmondott, polgármesterségének hat évét összegző beszámolójában további eredményként szerepelt még az utcák kövezése és aszfaltozása, az utcák rendezése és új utcák nyitása stb.³⁸

Majorossy polgármesterként az oktatás és kultúra iránt is nagy fogékonyságot mutatott. Lenkei Lajos szerint például sokat tett a városi zeneiskola fejlesztéséért, az elemi iskolákért és a városi múzeumért.³⁹

1901-ben készült el a Szigeti külvárosi népiskola és óvoda a Makár (ma Alkotmány) utcában.⁴⁰

Egy közigazgatási vezető munkáját nemcsak a saját tevékenysége, hanem a beosztottai tettei is minősítik, még ha erről néha meg is feledkezünk. Így volt ez a városi múzeum esetében is. A városi múzeum és könyvtár alapításának gondolata

³¹ Palkhoffer Mónika: Építészet és társadalom kapcsolata a századfordulón Pécsen (1888–1907). Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem, 2003. 218., 224–230., 234–237.p.

³² BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 117/1900. (május 25.)

³³ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 154/1903. (június 15.), 298/1903. (december 21.)

³⁴ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 2/1901. (február 14.)

³⁵ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 123/1906. (április 23.); Dankó Imre: Adalékok a pécsi piacok és vásárok néprajzához. In: A JPM Évkönyve, 1964. Pécs, 1965. 177.p.

³⁶ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 209/1904. (október 17.)

³⁷ Kraft János: Pécs sz. kir. város vízkutatásai 1896–1902 között. A Toryogói vízbázis létesítése és előzményei. In: Pécsi Szemle 2000. ősz. 42–54.p.

³⁸ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 125/1902. (május 21.) Részletét idézi Pécs ezer éve. Szemelvények és források a város történetéből (1009–1962). Pécs, 1996. 182–184.p.

³⁹ Lenkei... i.m. 1922. 60–61.p.

⁴⁰ BML Pécs város tanácsának közigazgatási iratai 1196/1901.

elsőként 1871-ben merült fel Pécssett, amikor **Farkas István** ügyvéd végrendeletében 1000 forintot hagyott erre a célra. Majd hosszas Csipkerózsika-álmom után 1897-ben Múzeumi Bizottság alakult Németh Béla ügyvéd vezetésével, amelynek tagjai lettek: Majorossy Imre polgármester, **Trixler Károly** alispán, **Horváth Antal** és **Juhász László** ügyvédek és műkedvelő régészek, **Mátyás Flórián** akadémikus és **Zsolnay Vilmos** gyáros. A bizottság a leendő múzeum és könyvtár létrehozását tekintette fő feladatának. 1898 tavaszán Juhász László letétként felajánlotta régészeti gyűjteményét kiállításra. A gyűjtemény kiállítása érdekében Majorossy 1898. június 19-én értekezletet hívott össze. A kibontakozott viták kicsinyesnek tűnhetnek az utókor szemében, ám hatásukra a város közgyűlése 1899. április 25-én mégis elhatározta a városi múzeum és könyvtár létesítését. 1901. október 29-én megalakult Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület is, amelynek elnökévé Fejérváry Imre főispánt, alelnökeivé Koszits Kamill alispánt és Majorossy polgármestert, titkárnak **Szmik Antal** városi osztálymérnököt, ügyésznek Németh Bélát választották meg. 1902-ben Majorossy polgármesternek a város nevében állami támogatással sikerült megvásárolnia a Juhász-féle gyűjteményt 8000 koronáért. A múzeumi kiállítás előkészítésével Szmik Antal városmérnököt, majd Tichy Ferenc másodaljegyzőt bízta meg Majorossy. A múzeum első igazgatója Marosi Arnold ciszterci főgimnáziumi tanár lett. A városi múzeum végül 1904. november 27-én nyílt meg a Rákóczi u. 7. számú (és nem a 11. számú) épületben. Az ünnepélyes megnyitót Majorossy beszédével zárult. 1906. évi nyugdíjazása után még több ideje maradt a múzeumra, és változatlanul a múzeumügy lelkes támogatója és szervezője volt. Ő szorgalmazta a Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület újjáalakítását, amely egyesület elnökévé **Erreth János** pécsi főispánt, társelnökévé gróf Benyovszky Móric főispánt, alelnökévé Majorossyt és **Koszits Kamill** alispánt választották meg 1906. október 14-én. Tagja lett a városi Múzeumi Bizottságnak is.⁴¹

A polgármesternek az 1899. évi önkormányzati szabályrendelet 74. §-a szerint évenként hatheti szabadság járt. Majorossy ezt csak egészségügyi okokból vette igénybe. 1900-ban május 20-tól június végéig kapott hatheti szabadságot, melyet egészségének helyreállítására fordított. A következő év májusában baleset érte. 1902. szeptember elsejétől eredetileg 4 hét szabadságot vett ki, hogy idegzsábját gyógyíthassa a Lukács fürdőben, ám a gyógykezelése a következő év januárjának végéig elhúzódott. 1903. június 20-tól augusztus végéig ismét szabadságra ment, hogy egészséget gyökeresen orvosolja.⁴²

Idő előtti nyugdíjazását mégsem az egészségi állapota, hanem a politikai helyzet megváltozása okozta. A dualizmus kori parlamenti választások történetében az ellenzéki pártok kizárólag egyszer, 1905-ben szereztek meg a győzelmet. A győztes ellenzéki koalíció a politikai követeléseiből nem engedhetett, I. Ferenc József pedig nem engedett. Az így kialakult patthelyzetben az uralkodó június 18-án

⁴¹ Sarkadi Eszter: 100 éves a pécsi múzeum. Vázlatos történet a kezdetektől 1945-ig. In: Pécsi Szemle 2004. tavasz. 74–82., 88.p.; Tichy Ferenc: A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum egyesület” megalakulása és eddigi működése. In: A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület” Értesítője 1908. január. 2–10.p.; Lenkei... i.m. 1922. 61.p.

⁴² BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 119/1900. (május 25.), 92/1901. (május 23.), 246/1902. (szeptember 15.), 293, 335/1902. (december 22.), 142/1903. (június 15.)

Fejérváry Géza bárót nevezte ki miniszterelnöknek, és életre hívta az ún. darabont kormányt. Az intézkedést a képviselőház június 21-én alkotmányellenesnek ítélte, nemzeti ellenállást hirdetett ellene, és különösen az adófizetés és az újonccállítás megtagadására szólította fel a törvényhatóságokat. A helyi ellenzék vezérének, Erreth János (1846–1915) ügyvédnek, törvényhatósági bizottsági tagnak és társainak köszönhetően Pécs város közgyűlése június 26-i, 123. számú határozatával csatlakozott a nemzeti ellenálláshoz, és a nemzeti ellenállás egyik legaktívabb és végig kitartó képviselője lett. A kormányhű, illetve szabadelvű tisztviselők ezáltal lehetetlen helyzetbe kerültek. Lemondásra kényszerült Fejérváry miniszterelnök fia, Fejérváry Imre báró, Baranya vármegye és Pécs szabad királyi város főispánja.⁴³

A szabadelvű Majororossy polgármester sem tudta, hogy kinek engedelmességen, az uralkodó által kinevezett kormánynak, vagy a kormánnyal szembeálló városi közgyűlésnek? Így az irányítása alatti városi tanács mégis szolgáltatott be adót az államkincstárnak. Válaszul, Erreth János és társai indítványára a közgyűlés újabb alkotmányvédelmi határozatot hozott. Az augusztus 21-i, 181. számú közgyűlési határozat ismételten megtiltotta a tisztviselőknek az állami adók, közjövendelmek beszédését, illetve az államkincstárnak történő beszolgáltatását és az újonccállításban való közreműködést. Megalakította a nemzeti ellenállást irányító 25 fős Alkotmányvédelmi Bizottságot. Megtiltotta a polgármesternek, hogy a fenti határozatot felülvizsgálásra felterjessze a kormánynak, és megtorló intézkedéseket helyeztet kilátásba a határozatot végre nem hajtó tisztviselőkkel szemben.⁴⁴

Majororossy polgármester a közgyűlési határozat ellenére mégis teljesítette hivatali kötelességét, és a határozatot felterjesztette a belügyminiszterhez. Az október 2-i közgyűlés tettéért fegyelmi eljárást megelőző vizsgálatot rendelt el. Ezt a határozatot titkos szavazással hozta a közgyűlés. A szavazásból kizárták a tisztviselőket, és 31-en szavaztak az indítvány mellett, és 15-en ellene. A határozat kihirdetése után Majororossy „a hatalmi befolyás látszatának is elkerülése és az igazság szabad folyásának teljes biztosíthatása miatt” a fegyelmi ügy befejezéséig szabadságot kért, amit a közgyűlés engedélyezett is neki.⁴⁵

Az iratokból úgy tűnik, hogy Majororossy ideiglenesnek gondolta a szabadságot, ám a közgyűlés kitartott a határozata mellett. Az ellenzéki koalíció 1905-ös választási győzelme ugyanis egy olyan új szintet hozott Baranya vármegye és Pécs város közgyűlésének életébe, ami eddig nem volt, a politika betüremkedését és a politikai megtorlást. Az 1905–1906. évi szereplése miatt menesztették a hivatal átszervezése ürügyén **Fekete Mihály** tiszti főügyészt 1908-ban.⁴⁶ Politikai okokból nyugdíjazták **Vaszary Gyula** (1848–1913) pécsi rendőrfőkapitányt, és politikai okokból mondott le **Sárkány Ármin** rendőrkapitány 1908-ban.⁴⁷ Baranya vármegye új főispánjának, **Benyovszky Móric** grófnak (1872–1929) a működését is negatív módon befolyásolta a politika.⁴⁸

⁴³ Vértési Lázár: Erreth János, az ellenzék vezére. In: Pécsi Szemle 2001. tél. 22–23. p.

⁴⁴ BML Pécs város főjegyzői ügyosztályának iratai E-26 270-1907.

⁴⁵ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 207/1905. (augusztus 22.), 239/1905. (október 2.), 279, 280/1905. (december 4.), 1/1906. (január 8.), 21/1906. (február 20.)

⁴⁶ BML Pécs város törvényhatósági bizottságának jegyzőkönyvei 115/1908. (június 9.)

⁴⁷ Ernyes Mihály: A pécsi rendőrség modernizálói. In: Pécsi Szemle 2000. ősz. 33–38.p.

⁴⁸ Czeiningert Tamás: Gróf Benyovszky Móric főispán. Abaliget, 2001. 59–60.p.

Majorossy Imre ellen csak azután szüntették meg a fegyelmi eljárást, miután az 1906. március 5-i közgyűléstől a nyugdíjazását kérte. A fegyelmi eljárás megszüntetésében tekintettel voltak az érdemeire és a 35 évi városi szolgálatára. A közegészségügyi bizottság szolgálatképtelennek nyilvánította, ami alapján 1906. május 1-jével nyugdíjazták, és érdemeit a közgyűlés jegyzőkönyvében megörökítették. A 35 évi szolgálati idejét a millenniumi kedvezménnyel (az 1896-os év három évnek számított) 37 évnek számolták, és így az évi 6000 koronás fizetése után 5640 korona nyugdíjat kapott.⁴⁹

A közgyűlésnek szembe kellett néznie azzal a kérdéssel, hogy miért kellett Majorossynak távoznia a polgármesteri székből. **Szuly János** törvényhatósági bizottsági tag a politikát nevezte meg bukásának okául: „De hát a politika sok jónak, de sok keserűségnek is szülő anyja, különösen, ha nagyon érzékenyek vagyunk és ha önmagunknak vagyunk és leszünk végletekig legszigorúbb bírái, pedig azt polgármesterünk a végsőkig alkalmazta maga ellen, azt híván, hogy a törvényhatóságnak az inparlamentáris kormány ellen alkalmazott ellentállása az ő személye ellen is irányult, pedig attól távol állottunk, mert Majorossy személye, becsületessége mindig sérthetetlen volt előttünk! Tudjuk, hogy a legjobb meggyőződése szerint cselekedett s a szív embere – jelszava a pax lévén – a béke és egyetértésre törekedett, de nem fogadta el, hogy rendkívüli körülmények rendkívüli intézkedést tesznek megengedetté, sőt szükségessé s tán nem csalatkozom, ha azt állítom, hogy részben ez az oka, hogy őt elveszítjük, aki osztatlan szeretetünket és bizalmunkat bírta és bírja! De nem folytatom, csak annyit fűzök még beszédemhez, hogy ő benne egy ideális felfogású, szigorú kötelességtudó, legbecsületesebb, a legnemeesebb intenciókkal megáldott embert – első tisztviselőnket veszítjük el, hogy utódának nehéz helyzete lesz a polgármesteri székből, mert megszoktuk polgármesterünkben a város leggondosabb majorosát, a város, e nagy család, mindennemű érdekei felett őrködő atyját!”⁵⁰

Nem az utókor feladata, hogy pálcát törjön a városi közgyűlés felett, mert nyugdíjazta Majorossyt. Azt azonban meg kell említenünk, hogy a nemzeti ellenállás előtt Fejérváry Géza és a fia, **Fejérváry Imre** egyaránt nagyon sokat tett a város fejlődéséért. Fejérváry Gézát ezért a város díszpolgárává is választották.⁵¹ A városi közgyűlés a passzív ellenállása során azonban nem ismerte a hála fogalmát, és ez semmiképpen sem Majorossy hibája.

Majorossy hivatali pályája nem maradt elismerés nélküli. I. Ferenc József 1880. évi pécsi látogatása után koronás arany érdemkereszttel tüntette ki 1881-ben. Erzsébet királyné a vöröskereszt egyesület körül szerzett érdemeinek elismerésül díszoklevéllel jutalmazta.⁵² A legnagyobb kitüntetés 1902. március 13-án jutott neki, amikor az uralkodó polgármesteri érdemeiért, „hű és buzgó szolgálatai elismeréséül” díjmentesen a királyi tanácsosi kitüntető címet adományozta neki.⁵³

⁴⁹ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 66/1906. (március 5.), 104, 105/1906. (április 23.)

⁵⁰ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 105/1906. (április 23.)

⁵¹ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 68/1899. (április 24.), 124/1901. (június 27.), 47/1902. (március 20.), 168/1903. (július 13.)

⁵² Majorossy Imre. Pécsi Napló, 1927. május 14. 1.p. Magyarország tisztviselői és névtára 1898. XVII. évf. Budapest, 1898. 61.p.

⁵³ BML Pécs város polgármesterének elnöki iratai 253/1902.

NYUGDÍJASKÉNT A VÁROS SZOLGÁLATÁBAN

Kényszerű nyugdíjazása után rövid időre vonult vissza a közéletől, hiszen 1908-ban önkormányzati képviselővé választották. Az 1908. november 29-i törvényhatósági bizottsági pótválasztáson Pécs-Belváros III. választókerületében **Telegdy Miklóssal** együtt választották meg bizottsági tagnak. Az 1911-es választás alkalmából újból elnyerte a választók bizalmát.⁵⁴ Az első világháború miatt a háború végéig nem tartottak új választásokat, ezért ő is megőrizte képviselői helyét. A törvényhatósági bizottság több fontos bizottság tagjává is választotta, így többek között 1909-ben tagja lett a központi választmánynak, 1911-ben a közigazgatási bizottságnak.⁵⁵ A pécsi kir. ítélőtábla területén megalakított Fiatalkorúak felügyelő-hatóságai elnöke volt az első világháború idején.⁵⁶

Nyugdíjazása után több ideje maradt az oktatásra és kultúrára. A pécsi iskolaszék elnökeként sokat tett a népoktatásért, különösen az elemi iskolák államosításáért. Az iskolai gondnokság tagjaként buzgón látogatta az iskolai vizsgákat. Aktív tagja maradt az általa alapított Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesületnek, a Pécsi Dalárdának, a Katholikus Körnek, a Mecsek Egyesületnek, a Pécsi Nemzeti Casinonak, a Szabad Lyceum Egyesületnek és a Népkönyvtár Egyesületnek.⁵⁷

CSALÁDI ÉLET

1874. május 7-én kötött házasságot **Berecz Vilmával**, egy jómódú pécsi kereskedőcsalád lányával.⁵⁸ Házasságukból két fiú született: Kálmán és Viktor. Viktor, akit Győzőnek is neveztek (Pécs, 1875. február 14. – 1915.), a katonai pályát választotta hivatásának.⁵⁹ 1894. augusztus 18-án került a m. k. pécsi 8. honvéd huszár ezredhez, főhadnagyi rangban. 1901-ben vette feleségül Elter Máriát.⁶⁰ Az első világháborúban, 1915-ben honvéd huszárszázadosként hősi halált halt. Majorossy Imre bánatát tovább növelte, hogy egyetlen unokáját is elvesztette.⁶¹

Felesége, Berecz Vilma 1877. március 20-án vásárolta meg 3000 forintért a Nagy Flórián u. 14. (ma 26.) számú házat, melyet 1866. óta Majorossy János és Somogyi Anna birtokolt, és a házat 1889-ben adták el 5000 forintért. A Majorossy család anyagi gyarapodását jelzi, hogy 1891. november 19-én már közösen vették meg feleségével a Sörház (ma Majorossy Imre) utca 5. számú házat 11 000 forintért. Ezután itt élt 1927-ben bekövetkezett haláláig.⁶²

⁵⁴ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 262/1908. (december 21.), 71/1911. (április 26.)

⁵⁵ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 299/1909. (december 20.), 185/1911. (szeptember 19.)

⁵⁶ Magyarország tisztii cím- és névtára 1916. XXXV. évf. Budapest, 1916. 567.p.

⁵⁷ Majorossy Imre. Pécsi Napló, 1927. május 14. 1.p. Majorossy Imre. Dunántúl, 1927. május 14. 1.p.; Lenkei... i.m. 1922. 61.p.

⁵⁸ BML Pécs-Belváros házassági anyakönyve 1874.

⁵⁹ A latin nyelvű anyakönyvben keresztnevét latinul Victor, Andreas Eugenius-nak jegyezték be, és később a latin Victort hol Viktornak, hol Győzőnek fordították. BML Pécs-Budai külváros kereszteltek anyakönyve 1875.

⁶⁰ Matiegka Lipót: A m. k. pécsi 8-ik honvéd huszár ezred története. Pécs, 1899. III. melléklet.; BML Pécs város polgármesterének elnöki iratai 575/1901.

⁶¹ Majorossy Imre. Pécsi Napló, 1927. május 14. 1.p.

⁶² Madas József: Pécs-belváros telkei és házai. Pécs, 1978. 555.p.; Madas József: A pécsi Budai Külváros telkei, házai és utcái. II. köt. Pécs, 1985. 914.p.

Az egykori Sörház u. 5. számú egyemeletes lakóház **Komlós György** negyedmester 1905. július 5-i összeírása szerint 16 szobából állt, és se bolt, se műhely, se raktár nem volt benne.⁶³ Az 1943. évi átalakításnak viszont fennmaradt a homlokzati rajza és alaprajza, amelyből következtethetünk a régebbi állapotokra. Az utcafronti főépület földszintjén és emeletén egy-egy, nagyjából egyenlő területű, nagypolgári lakás lehetett. A lakásokban L alakban 6 szoba volt, melyből 5 az utcafrontra nézett, a bal oldali (a 3. számú ház melletti) pedig az udvarra. A szobákhoz csatlakozó helyiségek (konyha, kamra, cselédszoba, fürdőszoba, WC, gardrób) beosztása és funkciója nyilván a család mindenkori struktúrájához igazodott.⁶⁴ A mosást az udvari toldaléképületben végezhatték, melyet 1915-ben alakítottatott át Majorossy. Az épület ekkor két szobából, konyhából, kamrából, mosókonyhából és a mellékhelyiségekből állt.⁶⁵

EMLÉKÉNEK MEGŐRÖKÍTÉSE

1927. május 13-án reggel negyed hétkor hunyt el, 80 éves korában tüdőbetegségben.⁶⁶ Végakarata szerint a családi sírboltban helyezték örök nyugalomra május 15-én. Temetésén több százan vettek tőle végső búcsút. A gyászszertartást **Igaz Béla** prelátus-kanonok végezte, a gyászbeszédet Nendtvich Andor tartotta, és sírjánál a Pécsi Dalárda énekelt.⁶⁷

Halála után a város közgyűlése emlékét a közgyűlési jegyzőkönyvben megörökítette, és a városi múzeumot és a Sörház utcát nevezte el róla. Az 1927. június 27-i közgyűlés múzeumról szóló része így szólt: „A legnemesebb céloktól vezetett munkálkodása emlékének maradandó és legméltóbb módon való megörökítése végett kiváló alkotásaink egyik legszebb művét, a fáradhatatlan munkálkodásával, szívós kitartásával és igazi lelkesedésével létrehozott városi múzeumunkat a megboldogult nevééről »Pécs szab. kir. város MAJOROSSY IMRE MÚZEUMA« elnevezéssel ruházzuk fel.”⁶⁸

Fejes György városi múzeumigazgató külön nekrológban emlékezett meg múzeumi tevékenységéről: „Elvesztettük őt. Csendben, békésen, nyugodtan távozott közülünk, ahogy átélte hosszú harmonikus szép életét. A régi jó emberek, a régi szelídek és csendesek egy példája távozott vele a sírba. Pécs egy darab múltja, a régi emlékek, nagyapáink patinás élete ment el vele.

Majorossy Imre kir. tanácsos, Pécs szab. kir. város nyugalmazott polgármestere 1901. október 29-én alakította meg a Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesületet. Ugyanakkor a múzeum létesítése is egyik leghőbb vágyát képezte. Sok gáncs, rágalom, erőszakos akadály, lenézés érte őt ezért, amely a múzeum egyesület életét még megkezdése órájában megakadályozta néhány évre. A mú-

⁶³ BML Szobák és mellékhelyiségek összeírása Pécs szab. kir. város Belváros felsőrészéből, 1905. Gépelt másolat.

⁶⁴ BML Pécs város műszaki ügyosztályának iratai F-13-62 509-1943.

⁶⁵ BML Pécs város gazdasági és építési ügyosztályának iratai C-17 286-1915.

⁶⁶ BML Pécs I. halotti anyakönyve 1927.

⁶⁷ Majorossy Imre temetése. Pécsi Napló, 1927. május 17. 5.

⁶⁸ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 304/1927. (június 27.) Idézi A pécsi városi múzeum új neve. A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője, 1928/1. 37.p.

zeum azonban megszületett és 1904. november 27-én szép ünnep kertében nyílt meg. Pécs legboldogabb embere akkor Majorossy Imre volt, a pécsi múzeum megteremtője. Hálából a város a nevéől nevezte el a múzeumot 1927-ben. Sok vajúdas után, erős ellentétes nézetekkel szemben még erősebb kitartással és akarattal 1906. október 14-én véglegesen megalakította a Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesületet. Ettől az időtől kezdve ügyvezető alelnöke, lelkes vezetője volt a múzeum egyesületnek. Családja után a múzeumot és a múzeum egyesületet szerette legjobban.

Atyánkat, alapítónkat, vezérünket vesztettük el benne, Szívünk siratja, lelünk fájlalja, emlékét szeretetünkbe zártuk.⁶⁹

Baranya Vármegye Múzeuma és a Pécsi Majorossy Imre Múzeum egyesítésével létrejött új intézményt 1951-ben Janus Pannoniusról nevezték el, ezért Majorossy neve kikerült a múzeum címéből.⁷⁰

Nagyobb szerencséje volt Majorossynak az utcanévvel. A város közgyűlése 1927. szeptember 19-én, **Gyimóthy Gyula** törvényhatósági bizottsági tag és társai javaslatára a Sörház utcát Majorossy Imre utcának nevezte el. A képviselők indítványukat azzal indokolták: „Városunk kiváló fiának emlékét a múltak hagyományaihoz képest meg kell örökítenünk, nehogy a mindennapi élet gondjai közt feledésbe menjen, és oly módon kell megörökítenünk, hogy a megörökítés módja minden nap emlékeztessen bennünket a töretlen munka, a kötelességteljesítés, a puritán jellem elmúlt megtestesítőjére. Tisztelettel kérjük ezért a tekintetes törvényhatósági bizottságot, hogy a jelenlegi Sörház-utcát Majorossy Imre utcának elnevezni méltóztassék. Érdemeinek, emlékének a javasolt módon való megörökítése azt hisszük a legkézenfekvőbb, életének minden egyes fázisa ebben az utcában folyt le, ott élt, ott keresett nyugalmat a munka fáradtsága után és ott vonult félre a világ zajától midőn nagy szíve belefáradt az élet küzdelmeibe és ott hunyta le örök álomra szemeit szerettei, tisztelői és barátai körében.”⁷¹

Az utca 1950-től a Dolores Ibarruri, majd az 1960-as évektől ismét a Sörház utca nevet kapta, ám jelenleg ismét Majorossy Imre nevét viseli.⁷²

⁶⁹ Fejes György: Majorossy Imre. [Nekrológ.] In: A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője 1928/1.2.p.

⁷⁰ Dombay János: A Janus Pannonius Múzeum kialakulásáról. In: A JPM Évkönyve, 1956. Pécs, 1956. 189.p.

⁷¹ BML Pécs város közgyűlési jegyzőkönyvei 336/1927. (szeptember 19.)

⁷² Madas József: Pécs belvárosának utcanevei. In: Baranyai Helytörténetírás 1977. Pécs, 1979. 434.p.

ROMVÁRY FERENC

A PÉCSI MÚZEUM VÁZLATOS TÖRTÉNETE 1945-TŐL NAPJAINKIG

A Pécsi Szemle 2004. évi tavaszi számában Sarkadi Eszter szakszerű feldolgozásában közzétettük a pécsi múzeumok 1904-től 1945-ig tartó kezdeti időszakát. A további történéseket tudományos megalapozottságú feldolgozás híján, a teljesség igénye nélkül a JPM évkönyveiben megjelent évi jelentésekre és személyes élményeken alapuló visszaemlékezésekre szorítkozva, vázlagszerűen tesszük közzé, annak reményében, hogy a későbbiekben egy szakavatott kutató felvállalja a százéves évfordulót ünneplő múzeum történetének hiteles és tudományos igényű feldolgozását.

A negyvenes években Török Gyula régész állt a Rákóczi út 15. sz. épületben lévő Pécs szab. kir. város Majorossy Imre Múzeumának élén. Emlékeztetőül, a harmincas években a megye is készletet érzett arra, hogy múzeumot birtokoljon, s mivel a közös üzemeltetés kérdésében a város és a megye nem tudott egységre jutni, Igaz Lajos harmincas években begyűjtött 4000 darabot számláló néprajzi anyagára, valamint a Dombay János régészeti kutatómunkája során begyűjtött tárgyakra alapozva 1938-ban a vármegye megalapította saját múzeumát. A „Baranya Vármegye Múzeuma” élére Dombay Jánost nevezték ki. A főként az Ormánságból származó néprajzi anyag a Megyeháza egyik szárnyépületében, valamint az egybegyűlt őskori, római, népvándorlás- és Árpád-kori régiség és embertani anyag a Megyeháza egy másik melléképületében kapott helyet. 1940-ben múzeum céljára a vármegye megvásárolta a Széchenyi tér 12. sz. műemléképületet. A népművészeti anyagból itt állandó kiállítás nyílt, a régészeti anyag a teljesség igényének híján még nem volt elégséges a terület történetének a bemutatására. Bár a negyvenes években már tárgyaltak a két párhuzamos profilú múzeum összevonásáról, a háborús viszonyok és a német megszállás miatt az egyesítés nem jött létre, és az csak később valósulhatott meg.

A múzeumi épületek katonai igénybe vétele, valamint a légveszély fokozódása miatt az 1943-tól biztonságos helyen tárolt szakanyagot szerencsére nem érte jelentős károsodás. 1945 után a ládákból való kicsomagolás után a gyűjteményanyag raktárba került. 1946-ban Török Gyula, a városi múzeum igazgatója átvette a Közgyűjtemények Országos Felügyelőségének közvetítésével a dr. Halász Aladár-féle – XVII–XIX. századi festményeket, bútorokat, ezüstműt és keleti szőnyeget tartalmazó – gazdag hagyatékot. Dombay János folytatta korábbi ásatásait, ha rendkívül mostoha körülmények közepette is, de 1947-ben és 1948-ban jelentős eredményt hozó régészeti feltárást végzett Zengővárkonyban.

1948-ban Boros Istvánnak, az Országos Természettudományi Múzeum főigazgatójának a kezdeményezésére, Gebhardt Antal vezetésével megalakult az Engel Baiersdorf Erna által felajánlott Rákóczi út 64. sz. épületben az önálló pécsi természettudományi gyűjtemény. Az ideiglenes kiállítást követően 1951-ben helyet kapott itt négy teremben az első természettudományi állandó kiállítás.

1949-ben a két múzeum régészeti és néprajzi anyagát összevonták. A városi múzeum régészeti gyűjtemény kiállítási anyagát a megyei múzeumba szállították, míg a néprajzi anyag a városi múzeumba került. 1950. március 4-én a Rákóczi út 15-ben nyolc teremben – bányászattörténeti anyaggal kiegészítve – nyílt meg az állandó néprajzi kiállítás, a Széchenyi tér 12-ben pedig ugyancsak nyolc teremben az állandó régészeti kiállítás. A nyitás évében a régészeti kiállítást 15 632-en, a néprajzit pedig 9500-an tekintették meg.

1951-ben megtörtént a múzeumok állami kezelésbe vétele, központi szakfelügyelet és irányítás alá helyezése. A pécsi muzeális gyűjtemények egyesítése és egységes szervezetbe foglalása zökkenőmentesen történt. Az egyesített városi és megyei múzeumot Dombay javaslatára Janus Pannonius pécsi püspökről nevezték el. A régész Dombay János lett a JPM első igazgatója. 1951-ben megindultak a már korábban megépített románkori kőtár rendezésének munkálatai. A kőtár Dercsényi Dezső irányításával, Áspán János kivitelezésében 1952. december 23-án, a Múzeumok Napján nyílt meg.

A Zsolnay-gyár 1928-ban alapított gyári-múzeum anyagát 1948-ban államosították. 1951-ben a Zsolnay kerámiát értékén kezelő, azt befogadó Dombay Jánosnak köszönhetően a tízezer műtárgyat magába foglaló anyag a JPM tulajdonába került, így szerencsére megmenekült a biztos szétszóródástól. Nikelszky Géza, aki 1899 óta volt a gyár tervezője, a múzeum állományába került és szakszerűen bejelentőztette a több mint tízezer műtárgyat. A múzeum kibérelte a Káptalan utca 2. sz. alatti műemléképületet, mely röviddel ezután állami tulajdonba, így véglegesen múzeumi használatba került. A nem várt eredményeket eredményező, gótikus és reneszánsz elemeket napvilágra hozó műemléki feltárás után 1955 novemberében, a Múzeumi Napok keretében nyílt meg Dobrovits Aladár egyiptológus és Tasnádiné Marik Klára műtörténész rendezésében az állandó Zsolnay-kerámia kiállítás.

A Káptalan utca 2. sz. épületben kapott helyet a képző- és iparművészeti, valamint a várostörténeti gyűjtemény. 1955-től a gyűjteményt Sarkadiné Hárs Éva személyében szakértő művészettörténész vette gondozásba.

A pécsi múzeumoknak 1951-ben 19 000, 1952-ben 55 000, 1953-ban 19 300, 1954-ben 21 100 és 1955-ben 34 700 látogatója volt.

Kodolányi János etnográfus 1949–1957 között volt a JPM munkatársa. (1966-ban kandidátus, 1997-ben akadémiai doktor.) 1955 óta Füzes Endre etnográfus a néprajz munkatársa, majd az osztály vezetője (1975-ben kandidátus, 1986 és 1996 között a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója.) A gyűjtő munkában Andrásfalvy Bertalan, a Dunántúli Tudományos Intézet kutatója külsőként vett részt.

A tárgyidőszakban a múzeum hét főállású és két tiszteletdíjas tudományos munkatársa közül négy volt természettudós (Gebhardt Antal, Vass Anna, illetve Horváth Adolf Olivér és Boros István), kettő régész (Dombay János és Kováts Valéria), kettő néprajzos (Kodolányi János és Füzes Endre), egy pedig művészettörténész (Hárs Éva).

1956-ban Dombay János indította a Janus Pannonius Múzeum Évkönyvét, mely egységes kötetben, öt szakág bontásában a múzeum belső és külső munka-

társainak legújabb kutatásai számára biztosít máig közlési lehetőséget, tudományos fórumot. Ennek segítségével is gyümölcsöző kapcsolat alakult ki számos külföldi tudományos társintézménnyel.

1957-ben Mándoki László folklorista került a Néprajzi Osztályra. Gegesi Kiss Pál akadémikus magángyűjteménye egy részének átadásával 1958-ban létrejött a Modern Magyar Képtár. Az adományozó feltétele volt az állandó kiállítás, így a Rákóczi út 15. sz. alatt, a néprajzi kiállítás helyén nyílt meg a tárlat. Gegesi Kiss Pál alapító adományát követően 1959-ben Tamás Henrik gyűjteménye két részletben került Pécsre.

1958-ban a Művelődésügyi Minisztérium Kollégiuma a decentralizálás jegyében szorgalmazta a múzeumok tanácsi kézbe adását. Elsőként Baranyában mutatkozott hajlandóság a helyi létesítmények átvételére. Ennek eredményeként 1958. július 1-jével Pécs város és Baranya megye területén lévő múzeumok és kiállítóhelyek a megyei tanács gondozásába kerültek. Az új intézmény elnevezése Baranya Megyei Tanács Múzeumi Igazgatósága lett. A múzeumok fenntartását szolgáló központi költségvetés által biztosított keretek a továbbiakban a tanácson keresztül kerültek átutalásra. A megyei szervezet első igazgatójának a JPM igazgatói státusának megtartásával Dombay Jánost választották. A vidéki múzeumok – a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum, a szigetvári Zrínyi Miklós Múzeum, a Komlói Múzeum, a siklói múzeumi kiállítóhely – az egységes megyei szervezet vezetőjének lettek alárendelve. A tanács jó gazdának bizonyult. Látványos eredmények születtek. Restauráltak ódon múzeumi épületeket, emelkedett a dolgozók létszáma, új régészeti restaurátor műhelyt és fotólabort alakítottak ki. Új kiállítások létesültek.

1959-ben megjelent Nikelszky Géza: A Zsolnay-gyár művészete c. kötete. 62 912 látogatója volt a pécsi múzeumoknak.

1960. augusztus 20-án felavatták Pécsen a mai Apáca utcában a Fülep Ferenc és Sz. Burger Alice által feltárt római sírkamrákat, míg Siklóson vártörténeti, Pécsváradon régészeti és történeti, Sellyén néprajzi kiállítás nyílt. Nőtt a tudományos munkatársak száma: 1958-ban Pécsen még csak négy, Szigetváron egy fő, míg 1961-ben ez az arány nyolc, illetve egy fő volt. 1960. július 1-jével az újonnan szervezett hely- és munkásmozgalom-történeti gyűjtemény vezetésére kinevezték Szabó Gyula kaposvári gimnáziumi tanárt. 1960. november 1-jétől a szigetvári Zrínyi Miklós Múzeum működését felfüggesztették, Kováts Valéria Pécsről folytatta az ottani várbeli ásásokat. Egyébként is a megye több várának a feltárása erre az időszakra esik (Pécsvárad, Rékavár, Márévár). 1960. augusztus 20-án nyitották meg a Megyei Könyvtár udvarán feltárt késő római festett sírkamrákat. 1962-ben pedig elkészült a Széchenyi téri múzeum udvarában a római kori lapidárium. Az Akadémiai Kiadónál megjelent Dombay János: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony c. összefoglaló műve. 1960-ban 76 682 látogatója volt a pécsi múzeumoknak.

1961-ben került a múzeumba Nádor Katalin fotós. Tárgyévben 109 880 látogatója volt a pécsi múzeumoknak. Az 1961-ben elsőként megrendezett Múzeumi Héten Pécsen 28 000 látogatót regisztráltak.

Dombay János halála után az addig helyettes igazgató Papp László régész 1962. január 1-jén nevezték ki megyei múzeumigazgatónak. 1962-ben a tudományos munkahelyek szakmai megoszlása: természettudomány három fő, régészet négy fő, hely- és munkásmozgalom-történet egy fő, néprajz kettő fő és művészettörténet egy fő. Bándi Gábor (őskor) és Kiss Attila (népvándorláskor) az egyetemről került a régészeti osztályra. Az első Múzeumi Hónap alkalmából alakult meg a Pécs–Baranyai Múzeum- és Műemlékbaráti Kör. Az év végén került nyomdába a múzeum ismeretterjesztő sorozata, a Janus Pannonius Múzeum Füzetei első száma.

1963. február 1-től a Tudományos Minősítő Bizottság Sarkadiné Hárs Éva művészettörténészt aspirantúrára bocsátotta, aminek következtében munkaviszonya megszűnt. Helyére augusztus 1-től Romváry Ferenc művészettörténész került. December 14-én Gebhardt Antal az Akadémia Tudományos Minősítő Bizottsága, a TMB a biológiai tudományok doktorává minősítette. Mándoki László öthetes tanulmányúton vett részt Mongóliában. Július 6-án megnyílt a Rákóczi út 15. sz. alatt a Néprajzi Múzeum épületének emeleti helyiségeiben a Baranya Népe című új néprajzi állandó kiállítás. A Múzeumi Hónap eseményeként nyílt meg a Modern Magyar Képtár állandó kiállítása három helyiségben a Szabadság út 2. sz. alatti volt Dózsa étterem részleges birtokba vételével. Az év elején adták át rendeltetésének a Széchenyi tér 12. sz. múzeumépület kertjében felállított új régészeti raktárt. A Művelődési Osztály szervezésében megalakult a Pécs–Baranyai Múzeumi és Műemléki Albizottság. 1963-ban a pécsi múzeumoknak már 25 főfoglalkozású és 21 részfoglalkozású munkatársa volt. A Janus Pannonius Múzeum állandó és időszakos kiállításait 97 795 fő látogatta.

1964. július 1-én Papp László nyugdíjba vonulása után Dankó Imrét nevezték ki megyei múzeumigazgatónak. Év közben Füzes Endre eltávozott, helyébe Zentai János főelőadói minőségben került a néprajzi osztályra. A múzeumi könyvtár kezelője, Várkonyi Nándor lett állományon kívüli minőségben, 1968-ig bezárólag. 1964. június 14-én nyílt meg a siklósi várban a Pécs–Baranyai Képtár, Szigetváron pedig a Zrínyi-emlékkiállítás. 1964-ben az állandó kiállításokat 130 088-an, az időszakosakat 40 325-en, a vándorkiállításokat 6443-an tekintették meg.

1965. július 1-jén az előzőleg hároméves rendes aspirantúráján lévő Sarkadiné Hárs Éva új kinevezést kapott, csoportvezetői beosztással. Befejeződött a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum Szerb utca 2. sz. alatti épületének átalakítása, egyúttal munkába állt Sarosác György néprajzos muzeológus. Az állandó kiállítások látogatóinak összlétszáma 135 956 fő, az időszakos kiállításoké pedig 49 389 fő volt. Dankó Imre szerkesztésében a Pécsi Janus Pannonius Múzeum kiadványai sorozatban jelent meg a Dunántúli Dolgozatok első kötete.

1966-ban Pécsen megnyílt A Mecsek hegység természeti képe című természettudományi állandó kiállítás. Siklóson a Baranyai Vasárnapok keretében a vár első emeletén a pécsi múzeum saját anyagának felhasználásával, valamint a szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum és magánosok szíves kölcsönzéséből az Iparművészeti Múzeum szakmai közreműködésével nyílt meg a Janus Pannonius Múzeum művészettörténész muzeológusai által rendezett XVII–XIX. századi bútork című kiállítás. Szigetvárott a várban A szigeti vár és Zrínyi Miklós című, a hely-

reállított karavánszeráj épületében a Hódoltságkori török iparművészeti állandó kiállítás, Sellyén pedig a Múzeumi Hónap keretében a Kiss Géza Ormánsági Múzeum állandó kiállításának első része nyílt meg. Az időszakos kiállítások sorában nagy jelentőségű volt a siklósi várban Tompa Kálmán képzőművészeti gyűjteményének bemutatója, illetve Szigetvárott a Baranyai Vasárnapok keretében megrendezett A magyar történelmi festészet című tárlat, Pécsen pedig a Gábor Jenő-kiállítás. A kiállított műveket a művész 1959-ben adományozta a Janus Pannonius Múzeumnak. 1966-ban a Janus Pannonius Múzeum állandó kiállításait 142 754-en látták.

1967-ben Pécs város Tanácsának támogatásával Tompa Kálmán rendkívül jelentős, négyszáz tételből álló nemzeti érdekű védett magángyűjteménye került a Modern Magyar Képtár birtokába. Május 15-én Szabó Gyula helytörténész-muzeológus nyugdíjba vonult, helyére pályázat útján Fancsovits György orosházi gimnáziumi tanár került. Június 2-án a Magyar Tudományos Akadémián Dankó Imre eredményesen megvédte kandidátusi disszertációját. Bándi Gábor régész ösztöndíjas aspiráns helyére szerződéssel Kiss Attiláné Zoffmann Zsuzsanna került. Kiemelkedő jelentőségű esemény volt a Múzeumi Hónap keretében a magyar felsőoktatás 600 éves jubileuma alkalmából rendezett művészettörténeti tudományos ülészak. Október 6-án az Országos Múzeumi Hónap keretében megnyílt az átrendezett és kibővített Modern Magyar Képtár. Siklóson a várban június 10-én nyílt meg a Mai Magyar Kerámiaművészet című állandó kiállítás. A Képző- és Iparművészeti Osztály munkatársainak aktív közreműködésével, a Baranya Megyei Tanács kezdeményezésére került megrendezésre október 1. és 29. között a közel négy évtizede megszakítás nélkül folyamatos sorozat, az I. Országos Kisplasztikai Biennálé kiállítása. A Múzeumi Hónap eseménye volt Dombay János emlékművének avatása Pécsváradon, a Dombay-tónál. Megjelent Dankó Imre: Pécs képekben c. kötete. Az pécsi állandó kiállításokat 175 037-en, az időszaki kiállításokat 58 326-an látták. A siklósi várban lévő kiállításoknak 113 427 látogatója volt. Mindent összevéve a Baranya megyei múzeumi szervezet látogatottsága 1967-ben 433 137 fő volt.

1968. június 30-án Gebhardt Antal, a biológia tudományok doktora, a természettudományi osztály vezetője nyugdíjba vonult, helyére Lovas Márton zoológus állt munkába. Tarai Teréz személyében a Képző- és Iparművészeti Osztály részfoglalkozású festőrestaurátort alkalmazott. Kunvári Bella több mint háromszáz tétel tartalmazó védett magángyűjteménye gazdagította a Képtár rohamosan gyarapodó anyagát. A múzeum a gyárral közös szervezésben a Zsolnay-gyár fennállásának 100. évfordulójára tudományos ülészakot szervezett. Ekkor köszöntötték a Zsolnay-kiállítás százazredik látogatóját is. A Mohácsi Galériában februárban nyílt meg Mai magyar festészet címmel a Modern Magyar Képtár kilencven kortárs festményét magába foglaló állandó kiállítás. A Képző- és Iparművészeti Osztály munkatársainak aktív közreműködésével, a Baranya Megyei Tanács kezdeményezésére indult az ugyancsak négy évtizede folyamatos, az első ízben 1968. október 6. és 27. között megrendezésre kerülő I. Országos Kerámia Biennálé. A Janus Pannonius Múzeumok állandó kiállításait 113 203-an, az időszaki kiállításokat pedig 31

344-en tekintették meg. A siklósi és a többi vidéki múzeumot is beszámítva a Baranya megyei múzeumok látogatottsága 1968-ban 317 439 fő volt.

1969-ben Dankó Imre megvált az intézménytől, Debrecenben lett múzeumigazgató. A Janus Pannonius Múzeum és a Baranya megyei múzeumi szervezet vezetését mb. igazgatóként Sarkadiné Hárs Éva vette át. Zentai János néprajzos nyugdíjba vonult, helyére Zentai Tünde került. A Művelődési Minisztérium által biztosított bérkeretre kinevezték Tarai Teréz festőrestaurátort, Pinczehelyi Sándor grafikai restaurátort, népművelőként pedig Bándi Gábornét. A régészek kollektív munkájának eredményeként elkészült az Avar Corpus (Baranya megye avarkori leletei). 1969-ben indította a Képző- és Iparművészeti Osztály a Janus Pannonius Múzeum Művészeti kiadványai című sorozatát, mely 2003-ban érte el a századik számot. Vasarely ajándékba adott 42 szerigráfiájának bemutatója a régészeti múzeum felújítás alatt álló épületében óriási érdeklődést kiváltva került megrendezésre. A Modern Magyar Képtár épületében és kertjében rendezett Amerigo Tot-bemutató – a Vasarely tárlathoz hasonlóan – az első lépést jelentette önálló pécsi múzeumi egységek megteremtéséhez. A II. Országos Kisplasztikai Biennáléra 1969. október 5. és 10. között került sor. 1969-től évenként történő megváltások formájában Bedő Rudolf nagy értékű gyűjteményének válogatott anyaga fokozatosan került a képtárba. Tárgyévben 114 140 látogatója volt a pécsi állandó kiállításoknak, az időszakos tárlatoknak pedig 31 375.

1970. január 1-jével Sarkadiné Hárs Éva mb. igazgatót kinevezték megyei múzeumigazgatónak, és ezzel egyidejűleg Bándi Gábort a Régészeti, Romváry Ferencet a Képző- és Iparművészeti, Vass Annát pedig a Természettudományi Osztály élére osztályvezetőnek. Állományba került Aknai Tamás művészettörténész, a távozó néprajzos Zentai Tünde helyére Mihályi Rozinát nevezték ki. A korábban szerződéses állományban levő Zoffmann Zsuzsanna régész-antropológust pedig véglegesítették. Sarkadiné Hárs Éva és Bándi Gábor a Magyar Tudományos Akadémián megvédte kandidátusi disszertációját. 1970-ben készült el a Baranya története az őskortól az Árpád-korig című állandó régészeti kiállítás. Megrendezésre került Mozgás '70 címmel, az első múzeumban rendezett, avantgard művészeket bemutató tárlat. A II. Országos Kerámia Biennálé 1970. október 4. és november 11. között zajlott. 1970-ben jelent meg a Művészeti Kiadványok első száma. A pécsi állandó kiállításokat 134 354-en, az időszakos tárlatokat 41 011-en látogatták. Pécs és Baranya kiállítás-látogatóinak együttes száma 527 098 fő volt.

1971-ben Sinkó Zoltán gazdasági igazgatót Melczer János váltotta. Lovas Márton és Fancsovits György megvált a múzeumtól. Felvételt nyert Pinczehelyiné Koppány Mária propagandista. Mándoki Lászlót tudományos igazgató helyettesnek nevezték ki. Aknai Tamás féléves ösztöndíjas idejét Nyugat-Berlinben töltötte. Pécs Város Tanácsa megvásárolta Dénes Szófia 24 festményt tartalmazó műgyűjteményét. A múzeum a leendő Zsolnay-emlékszoba céljából megváltotta Mattyasovszky Zsolnay Margit lakberendezési tárgyait és különleges Zsolnay-kerámiáit. A művész adományaként, Gádor István életművének teljes keresztmetszetét adó 400 kerámia került a JPM birtokába. A III. Országos Kisplasztikai Biennálé 1971. november 5. és október 10. között volt látható. Elkészült a siklósi várban a Modern Magyar Kerámia

állandó kiállítása és az Őrlés története címet viselő orfúi malom-múzeum. A JPM rendezésében Baranya megyében tartotta vándorgyűlését az Országos Régészeti és Művészettörténeti Társulat.

1972-ben a Természettudományi Osztályra kinevezést nyert Uherkovich Ákos muzeológus, az Újkori Osztályra Horváth Csilla muzeológus, a Régészeti Osztályra Szíjjártó Kálmán grafikus. Május 21-én megnyílt a Janus Pannonius ünnepségsorozat keretében a Káptalan utca 2. sz. épület hátsó kertjében a Reneszánsz Kőtár. A művészettörténész-kritikus Lázár Béla 41 festményből, 19 grafikából és 4 szoborból álló gyűjteményét özvegye hagyatékozta a múzeumnak. Gegesi Kiss Pál kiegészítette képtáralapító adományát, Forgács Hann Erzsébet nemes anyagba öntött szobrait és sok száz grafikáját juttatta el Pécsre. A III. Országos Kerámia Biennálé ideje 1972. szeptember 3. és október 8. között volt. A modern magyar kerámia gyűjtemény Prágában és Pozsonyban is bemutatásra került.

1973-ban Bándi Gábort kinevezték a Vas megyei múzeumok élére, így megvált az intézménytől feleségével, Bándiné Villányi Éva népművelővel egyetemben. Kiss Attila régész és Kissné Zoffmann Zsuzsanna antropológus pedig Budapestre került a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársának. Zentai János autóbaleset áldozata lett. Eltávozott az intézménytől Kemény Miklós régész-restaurátor. A hiányzó munkahelyekre Matkovics Kornél népművelő, Kutas Eszter néprajzi restaurátor, Czopf Nóra régész-restaurátor, Petheő Károly festmény-restaurátor és Zalka Éva fényképész nyert kinevezést. Hárs Éva három hónapos olasz ösztöndíjat nyert el, és megkapta a Munka Érdemrend ezüst fokozatát. Megnyílt a Csontváry Múzeum egytermes kiállítása, melyet egy hónap alatt húszezren tekintettek meg. Augusztus 26. és szeptember 30. között az épülethiány miatt kimaradó biennálé helyett a Képző- és Iparművészeti Osztály az MTA Művészettörténeti Kutatócsoport közreműködésével a Magyar Aktivizmus című kiállítást rendezte meg. Siklóson a várban megnyílt Gádor István keramikus állandó kiállítása. Jelentős revízióval együtt járó raktárrendezés, új dexion-salgó polcrendszer beállítása folyt a Zsolnay-kerámia raktárban. 1963-ban a Baranya Megyei Múzeumi szervezet 6 millió forintos költségeretből gazdálkodott.

1974-ben Maráz Borbála régész (őskor), Sáfrány Zsuzsanna és Lantosné Imre Mária etnográfus, valamint Mendöl Zsuzsanna művészettörténész került a múzeum állományába. Május 12-én az épület földemcserével, az eredeti barokk parketta rekonstrukciójával egybekötött műemléki felújítása után megnyílt a jelentősen átrendezett Zsolnay Kerámia Kiállítás, valamint a mai Apáca utca 14-ben az Ókeresztény sírkápolna, amely a feltárás helyszínén emelt védőépülettel, és az ott rendezett kiállítással vált bemutatathatóvá. Augusztusban leégett a Káptalan utca 2. sz. ház udvari épületének a padlása. Dunaszekcső területén, víztároló építése során került elő a múzeum legjelentősebb római kori lelete, Marcus Aurelius bronz portréja. Martyn Ferenc 123 művét, Victor Vasarely korábbi, 1968-as 42 szერифiából álló első küldeménye után 120 művét adományozta a múzeumnak. A Modern Magyar Képtár festményeinek válogatott anyaga – L' Art Hongroise du XXe siècle, Galerie Hongroise Moderne címmel – május 4. és 18. között Strassbourgban, a Palais du Rhinben, míg Szombathelyen a képtár grafikai anyagának váloga-

tása került bemutatásra. Siklóson a modern kerámia kiállítás részleges átrendezésre került. A IV. Országos Kisplasztikai Biennáléra 1974. szeptember 29. és november 3. között került sor. A Corvina Kiadó gondozásában megjelent Zsolnay Teréz és M. Zsolnay Margit: Zsolnay, a gyár és a család története 1863–1948 című kötete, benne Sikota Győző: A gyár története 1948–1973 című tanulmányával.

1975-ben a Régészeti Osztályra kinevezték Ecsedy István régészt (őskor). Az Új- és Legújabbkori Osztályra került Bezerédy Győző helytörténész, osztályvezetői beosztásban, Millei Ilona textilrestaurátor és részfoglalkozásuként Nagy József irodalomtörténész. Szerződéses állományba a Régészeti Osztályhoz Kárpáti Gábor régész (népvándorlaskor), Krasznai Péter technikus-rajzoló és Horváth Zsuzsa régész-restaurátor került. A Néprajzi Osztályról eltávozott Kutas Eszter restaurátor, helyébe került Takács Árpád. Lejárt Aknai Tamás hároméves független aspirantúrája. Közművelődési Osztály létesült, ennek vezetője Tóth Antal művészettörténész lett. Carl László pécsi születési, Svájcban élő műgyűjtő 35 festményt adományozott a múzeumnak, amelyet a következő évben több száz alkotással toldott meg. Szándék szerint Carl László több ezer tételt számláló gyűjteményéből önálló múzeumi egység létesült volna Pécsen. A terv hosszú vajúdnál utánzátanyra futott. Szeptemberben megnyílt a kívül-belül helyreállított dzsámiban a Jakovali Haszán Múzeum. Októberben Zengővárkonyban felavatták egykori lakóházában, a református parókián a Fülep Lajos-émlékszobát. Sor került a Modern Magyar Képtár állandó kiállításának bővítéssel együtt járó átrendezésére. Modern magyar kerámia kiállítást rendezett az osztály Varsóban, a siklósi kerámia symposium anyagából Belgrádban, a Magyar Nemzeti Galériával közösen pedig a Kunst in Ungarn című kiállítást Luzernben. A IV. Országos Kerámia Biennálé 1975. szeptember 28. és november 9. között volt. Megjelent Hárs Éva: Martyn Ferenc című monográfiája, a Képzőművészeti Alap Kiadó gondozásában. Hárs Éva Móra Ferenc-díjban részesült. A Képző- és Iparművészeti Osztály korábbi tüzése és átépítése kapcsán folytatódott az iparművészeti anyag revíziója és a teljes raktárrendezése. Új raktárba kerültek a festmények, valamint Patacson a volt iskola helyiségeibe az iparművészeti bútorraktár, illetve a néprajzi tárgyanyag került. 1975-ben a múzeumok látogatottsága 700 ezer fölé emelkedett. A múzeumi szervezet tudományos dolgozóinak száma 21 fő, a restaurátorok, szakmai munkát végző technikusok és kiállítás rendezők száma 16 fő, az adminisztrátoroké 9 fő volt.

1976-ban került a múzeumba Begovác Rózsa etnográfus. A nyugdíjba menő preparátor helyébe Horvátovich Sándor zoológus került. Márton Zsófia félmunkaidős preparátort egyidejűleg főállásúvá nevezték ki. A Néprajzi Osztályhoz került Ruppert Zsuzsa restaurátor, a régészethez Gardánfalviné Kovács Magdolna restaurátor, a Képző- és Iparművészeti Osztályhoz pedig részfoglalkozásban Czákó Ferenc főiskolai hallgató, festményrestaurátor. Kmetty János festőművész özvegye férje művészbarátainak félszáz grafikáját adományozta a képtárnak. Baranya Néprajzi Atlaszához elkészült 25 kutatópont. Június 14-én a Káptalan utca 3. sz. helyreállított műemléképületben megnyílt a művész adományából létesített Vasarely Múzeum. A Nyolcak és Aktivisták című kiállítás bemutatásra került Pozsonyban, Prágában és Ostravában. Az V. Országos Kisplasztikai Biennálé 1976.

szeptember 26. és november 14. között volt. 1976-ban a múzeumi szervezet létszáma 77 főfoglalkozású, ebből 23 fő múzeológus és 32 részfoglalkozású dolgozóból állt. A múzeum kezelésében 19 épület volt, és 23 volt az állandó kiállítások száma. Összességében 1 015 206 néző tekintette meg az állandó és időszakos kiállításokat Pécsen és Baranya megyében.

1977-ben eltávozott Tóth Antal művészettörténész, helyére érkezett Várkonyi György rajztanár. A Képző- és Iparművészeti Osztály munkatársa, Pinczehelyi Sándor grafikus a Pécsi Galéria élére került, így megvált a múzeumtól. Őt Szabó Zoltán rajztanár váltotta, egyúttal Zsilli Zoltán személyében gyűjteménykezelővel gyarapodott az osztály. A Néprajzi Osztály vezetője Andrásfalvy Bertalan volt 1977 és 1985 között (1971-ben kandidátus, 1990-ben akadémiai doktor. 1990 és 1993 között a rendszerváltás kormányának első művelődési és közoktatási minisztere. Mándoki László főmunkatársi beosztást kapott. Takács Árpád néprajzi restaurátor helyére Fertői Miklós, Ruppert Zsuzsa helyébe Várbíró Erzsébet, Benyovszky Mónika pedig szerződéses állományba került. Visszatért gyermekgondozási szabadságról P. Koppány Mária népművelő. A Régészeti Osztályra ugyancsak szerződéses alkalmazásba került Lukácsy Gábor régész-technikus. A Baranya Néprajzi Atlaszának feldolgozása során elkészült újabb tíz kutatópont. Kovácshidán a parókián Mendöl Zsuzsa rendezésében megnyílt a Református egyházművészeti állandó kiállítás. Az Akadémiai Kiadónál jelent meg A. Kiss: Avar Cemeteries in County Baranya c. monográfiája. Megjelent Bezeredy Győző: Képek Pécs történetéből 1686–1948 c. könyve. 1977-ben a látogatók száma Pécsen 723 200 fő, a megyében 444 237 fő volt.

1978-ban Sáfrány Zsuzsa néprajzos, Várkonyi György közművelődési osztályvezető és P. Koppány Mária népművelő eltávozott, helyükre kinevezték Tarján Gábor néprajzost, átsorolással Aknai Tamás művészettörténészt és Kövesdi Iboya népművelőt. Véglegesítették státusában Kárpáti Gábor régészt és Horváth Zsuzsanna régész-restaurátort. Felvételt nyert Hajda György Zsigmond bútorrestaurátor, részfoglalkozásuként pedig Gódor Ágnes tárlatvezető. Füzes Miklós megyei múzeumigazgató-helyettesként került múzeumi állományba a Megyei Tanács Pénzügyi Osztályáról. Az V. Országos Kerámia Biennálét 1978. június 11. és július 31. között tekinthették meg. 1978. októberében a Káptalan utca 4. sz. felújított középkori eredetű műemléképületben megnyílt az Uitz Múzeum állandó kiállítása. Ez volt az egyetlen „felülről vezényelt” múzeum, melynek kompromisszumos vállalása a kispéposti ház központi keretből történő felújítását eredményezte. A Káptalan utca 4. sz. műemléképület bolthajtásos helyiségében megnyílt Amerigo Tot szobrainak állandó kiállítása. A központi fotólabor is a Káptalan utca 4. sz. alatt nyert elhelyezést. Csontváry születésének 150. évfordulóján tudományos emlékülést tartott a múzeum külső és belső munkatársak közreműködésével. 1978-ban Pécs és Baranya múzeumi kiállításait 1 255 986-an látták. A költségvetési hitel keretösszege 7 500 000 forint, a póthitel 5 500 000 forint volt, összesen tehát 13 millió forint, ebből a szakmai feladatokra 6 500 000 forint fordított.

1979-ben Glücks Ferenc műgyűjtő több száz tételt számlál, Farkas István-, Mednyánszky László- és Nagy István-képből álló grátisz gyűjteményét a szerződés aláírása előtti pillanatban mondta vissza a múzeum vezetésének. A múzeum maj-

dan kialakítandó képtár céljára birtokba vette a volt vármegyeháza épületét. Az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg Ecsedy István: *The People of the Pit-Grave Kurgans in Eastern Hungary* c. munkája. Ecsedy István 3 hónapos ösztöndíjjal Görögországban járt. Tudományos emlékülések zajlottak Vikár Béla és Berze Nagy János tiszteletére. Konstruktív törekvések a magyar művészetben című kiállítás a pécsi múzeum szervezésében Münchenben és Düsseldorfban került megrendezésre. A VI. Országos Képzőművészeti Biennálé 1979. július 15. és november 2. közötti időben volt. 1979-ben a költségvetés keretösszege 9 315 000 forint, a póthitel 6 405 000 forint. A múzeumi szervezet összlétszáma 125 fő, főfoglalkozású 91, részfoglalkozású 34 fő volt. Ebből szakalkalmazott 56 fő.

1980-ban Romváry Ferenc művészettörténész megvált a múzeumtól, Csernitzky Mária művészettörténész vette át az osztály vezetését. Melczer János gazdasági igazgató nyugdíjba vonult. Szerződéssel került alkalmazásba Nagy Erzsébet régész (népvándorlaskor) és Katona Győr Zsuzsa régész (római kor). Aknai Tamás az akadémián megvédte *Képző- és iparművészeti szintézis a XX. századi magyar művészetben* című kandidátusi disszertációját. Konstruktív törekvések a magyar művészetben című kiállítás a pécsi múzeum szervezésében Oslóban, Koppenhágában, Aalborgban és Helsinkiben, a Nyolcak és Aktivisták, az MNG és a JPM közös kiállítása Londonban, a Hayward Gallery-ben, Rómában a Palazzo Barberiniben, továbbá Genovában St. Etienne-ben, a Musée d'Art et d'Industrie-ben és Párizsban. Zsolnay kerámia kiállítás nyílt Eszéken. A VI. Országos Kerámia Biennálé ideje 1980. július 6. és augusztus 31. közötti. Pécs és Baranya állandó kiállításait 988 267-en, az időszakos kiállításokat 73 518-an látogatták. Tárgyévben a múzeum összlétszáma 108 fő volt.

1981-ben tudományos ülést szervezett a múzeum Batthyány Kázmér emlékére. 1981 és 1984 között Algériában, a TESCO keretében négyéves külföldi munkán vett részt Horvátovich Sándor zoológus. *Török fürdők* címmel állandó kiállítás nyílt Pécsen a mai Ferencesek utcájában. 1981. február 5. – április 26. között az MNG és a JPM közös rendezésében Nyolcak és Aktivisták kiállítás volt Budapesten, a Magyar Nemzeti Galériában, majd májusban Helsinkiben, szeptemberben pedig Stockholmban, a Magyar művészet 1905–1980 című kiállítása Göteborgban, októberben Zágrábban, majd novemberben Modern kerámia kiállítás a biennálék anyagából Berlinben. A VII. Országos Képzőművészeti Biennálé 1981. július 12. és augusztus 30. között került megrendezésre. Martyn Ferenc 50 rajzát, Vasarely 65 művét adományozta a múzeumnak. 1981-ben jelent meg a Corvina Kiadó gondozásában Hárs Éva–Romváry Ferenc *Modern Magyar Képtár Pécs* c. közös könyve. 1981-ben 14 500 000 forintból gazdálkodhatott a múzeum. A Baranya megyei múzeumok látogatottsága: 929 316 fő.

1982 októberében megnyitották a Mecsek és környéke természeti képe című természetrajzi állandó kiállítást. A Néprajzi Osztály rendezésében Vörösmarton megnyílt a dél-baranyai néprajzi múzeum. (A délvidéki háborúban elpusztult.) A Modern Magyar Képtár megszerezte Ubrizsy Gábor akadémikus, több mint kétszáz műből álló képgyűjteményét. Március-májusban Magyar művészet 1905–1980 című kiállítás Malmöben, az MNG és a JPM közös rendezésében Nyol-

cak és Aktivisták kiállítás június és október között Eszéken, Belgrádban és Zágrábban volt, és Zsolnay kerámia kiállítás Hamburgban, a Magyar Hét keretében. Schaár Erzsébet: Tükörszobája június és október között került kiállításra a Velenicei Biennálén. A VII. Országos Kerámia Biennálé 1982. szeptember 12. és október 17. között zajlott. Megjelent Romváry Ferenc: Pécs szobrai. Szobrok, épületszobrok, emlékművek, emléktáblák c. könyve. 1982-ben Pécsen és Baranyában a múzeumok kiállításait 927 946-an látták. A Baranya megyei múzeumok látogatottsága: 1 015 116 fő.

1983-ban Hárs Éva nyugdíjba vonult, utódja november 16-tól Ujvári Jenő népművelő lett, helyettesének Várkonyi György muzeológust választották. Romváry Ferenc osztályvezetőként visszatért a múzeumba. 1983 áprilisában nyílt meg jelentősen kibővült anyaggal, a teljes emeletet magába foglaló Csontváry Múzeum. Megnyílt Lúzsokon a helyreállított ormánsági talpasházban a Művészeti Osztály rendezésében a Baranyai Cigány Festők c. állandó kiállítás. (Azóta megszűnt). Május–júniusban Baranya népművészete kiállítás volt Szófiában, Zsolnay-kiállítás Hamburgban. A VIII. Országos Képzőművészeti Biennálé 1983. július 10. és augusztus 14. közötti időben volt. Az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg addigi baranyai munkásságát összegző monográfia, Kiss Attila: Baranya megye X–XI. századi sírleletei c. kötete. 1983-ban a Baranya megyei múzeumok látogatottsága: 1 059 002 fő volt.

1984-ben Mendöl Zsuzsanna művészettörténész távozott, helyére Sárkány József került. A Káptalan utca 5. sz. alatti műemléképületben megnyílt az Endre Nemes Múzeum, Siklóson pedig a Simon Béla Képtár. Amerigo Tot Múzeum a Káptalan utca 2. sz. épületben kibővítve újult meg. Az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent G. Sándor Mária: Reneszánsz Baranyában, valamint Fülep Ferenc: Sopianae c. monográfiája. 1984-ben Zsolnay-kiállítás volt Schwerinben. A VIII. Országos Kerámia Biennálé 1984. szeptember 2. és október 14. között került megrendezésre. A Baranya megyei múzeumok látogatottsága: 1 110 279 fő. A Baranya Megyei Múzeum-igazgatóság 1984-ben 22 millió forintból gazdálkodott.

1985-től Begovác Rózsa a Néprajzi Osztály vezetője. 1985-ben Kovács Orsolya művészettörténész lépett a múzeum állományába. Lovász Károlyné személyében preparátor került a Természettudományi Osztályra. Sárkány József és Várkonyi György levelező hallgatóként egyetemi diplomát szerzett az ELTE-n. Kettévált a Modern Magyar Képtár kiállítása. A megszűntetett Uitz Múzeum helyébe került a MMK I. vagyis az 1896–1950 közötti időszak, míg a Szabadság út 2-ben maradt a kortárs kiállítás MMK II. néven, az 1950-től tartó időszakot bemutató állandó tárlat. A 18. századi egykori tímárház műemléki helyreállítása után a Felsőmalom utca 9-be költözött a Várostörténeti és Munkásmozgalmi Múzeum. Az épületben megnyílt a Pécs történetét bemutató állandó kiállítás a török kortól kezdődően, benne a pécsi börgyártás tárgyi emlékeit bemutató részzel. Az épület udvarán XVIII–XIX. századi pécsi szoboremlékeket állítottak ki. Zsolnay-kiállítás volt Lvovban. A IX. Országos Képzőművészeti Biennálé 1985. június 30. és augusztus 25. között került megrendezésre. Megjelent Hárs Éva: Martyn Ferenc életmű-katalógusa a Somogy Megyei Múzeum kiadásában. A Pécs–Baranyai múzeumok összlétszáma 170 fő volt. A Baranya

Megyei Múzeum-igazgatóság 1985-ben 26 millió forintból gazdálkodott. A megyei múzeumok látogatottsága a tárgyévben 1 074 525 fő volt.

1986. január 1-től Uherkovich Ákost kinevezték a Természettudományi Osztály élére, a Közművelődési Osztály új vezetője Kerényi Gábor népművelő lett. Tillai Gábor és Szabó Zoltán népművelőként, Kígyós Katalin könyvtárosként került állományba. Eltávozott Tarján Gábor néprajzos és Sonkoly Károly régész-művészettörténész, valamint Hajda György Zsigmond restaurátor és Petrovics Zsuzsa preparátor. Torma András gazdasági igazgató nyugdíjba ment, de maradt tanácsadóként. 33 fő távozott és helyébe 44 új munkatárs került. Októberben felavatták Memi pasa fürdőjében a kütahyai fajansz gyűjteményt. A Káptalan utca 6. sz. alatti műemlékházban októberben megnyílt a Martyn Ferenc utolsó lakhelyéül szolgáló épületben a Martyn Múzeum. Ezzel véglegesen kialakult az életműveket magába foglaló 'múzeum-utca'. A Káptalan 2-ben a Zsolnay Múzeum, az épület földszintjén az Amerigo Tot Múzeummal, a Káptalan 3-ban a Vasarely Múzeum és a pincében a Bányászati Múzeum, a Káptalan 4-ben a Modern Magyar Képtár, a Káptalan 5-ben az Endre Nemes Múzeum (és az előkészítés alatt álló Schaár Erzsébet: Utca), a Káptalan 6-ban a Martyn Múzeum és a Janus Pannonius 11-ben a Csontváry Múzeum. Novemberben átadásra került az Ókeresztény mauzóleum a Szent István téren. Pécsváradon pedig elkészült a Nemes–Nágel emlékszoba. A Természettudományi Osztály átadta ásványgyűjteményét a miskolci Herman Ottó Múzeumnak. Az MNG és a JPM A magyar avantgarde a Weimari Köztársaságban című közösen rendezett kiállítása Kasselban nyílt meg. A Néprajzi Múzeum A vászon művészete címmel rendezett kiállítást Toruňban (Lengyelország). Az Iparművészeti Múzeummal közösen rendezett Zsolnay-konferencia és -kiállítás Bécsben, a Kunstgewerbes Museumban. A IX. Országos Kerámia Biennálé 1986. július 6. és augusztus 24. között volt látható. Örökség címmel 1986-ban indult a múzeum új, rövidéletű szakmai periodikája. A Baranya Megyei Múzeum-igazgatóság 1986-ban 29 millió forintból gazdálkodott.

1987-ben Maráz Borbála egészségi állapota miatt lemondott a Régészeti Osztály vezetéséről. Utódja Nagy Erzsébet lett. Éberling Lászlót gazdasági és ügyviteli igazgatónak nevezték ki. 1987 és 2003 között dolgozott a múzeumban Sár József preparátor. 1987 augusztusában Gerendavázás építkezés a Dél-dunántúli németeknél címmel nyílt állandó kiállítás a mecseknádasdi tájházban. Kortárs magyar kerámia kiállítás volt Lipcsében és Erfurtban, Berlinben és Bécsben, Zsolnay-kiállítás Meissenben és Gentben. Június folyamán a hollandiai Magyar Hetek keretében volt kiállítás Amsterdamban, a Nieuwe Kerkben, a gótikus koronázó templom kiállítási csarnokként funkcionáló épületében Martyn Ferenc festményeinek részvételével. Az MNG-vel közösen A magyar avantgarde a Weimari Köztársaságban címmel Bochumban, Vasarely-kiállítás pedig Zágrábban és Schwerinben. X. Országos Képzőművészeti Biennálé 1987. július 6. és augusztus 23. között került megrendezésre. A Káptalan utca 4. sz. épület pincerendszerének felújítása után a modern-kerámia-raktár kialakítására került sor. A Baranya Megyei Múzeumigazgatóság 1987-ben 30 millió forintból gazdálkodott.

1988 decemberében Vasarely kiállítás nyílt Zágrábban, az MGC Gradecben, majd ezt követően Szarajevóban. A múzeum saját anyagából rendezett Mo-

dern magyar kerámia kiállítás volt Szófiában, a tárgyév október–novemberében. A X. Országos Kerámia Biennálé 1988. június 19. és augusztus 21. között került bemutatásra. A Baranya Megyei Múzeumigazgatóság 1988-ban 53 millió forintból gazdálkodott.

1989 és 1994 között Mándoki László a szófiai Magyar Kulturális Intézet ig. helyettese. 1989. április 27. és június 4. között Zsolnay kerámia kiállítás nyílt Zágrábban, az MGC Gradec-ben. A Krk szigeti Omisalj városkában és Dubrovnikban is bemutatásra került a Zsolnay anyag. A XI. Országos Kisplasztikai Biennálé 1989. június 25. és augusztus 27. között volt. A Csontváry Múzeumnak 128 ezer, az Ókeresztény Mauzóleumnak 135 ezer, a Vasarely Múzeumnak (a három hónapos téli szünet ellenére) 147 ezer, a Zsolnay Múzeumnak 184 ezer látogatója volt.

1990. szeptember 20–22. között a JPM társszervezésében Pécsen tartotta vándorgyűlését a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat. A Közművelődési Osztály Nemzetközi Üvegszimpoziumot szervezett a Felsőmalom utca 9. sz. alatti múzeumépült piac felőli kertjében. A moldvai és gyimesi csángók népművészetéből rendeztek kiállítást a Néprajzi Osztály munkatársai Leksandban (Svédország). Vasarely kiállítás nyílt februárban Tallinban (Észtország), majd áprilisban Rigában (Lettország). A Mozgás '70 retrospektív kiállítása 1990. decemberében Mozgás '70–'90 címmel nyílt meg a Káptalan utca 6-ban. XI. Országos Kerámia Biennálé 1990. július 8. és szeptember 2. között. Indoklás nélkül megszűnt az öt számot megélt Örökség című periodika, a múzeum népszerű-tudományos kiadványa. 1990-től a múzeumi belépti díj az előző évi 5 forintról 10 forintra, a kiemelt helyeken, a Zsolnay Múzeumban, a Csontváry Múzeumban és az Ókeresztény Mauzóleumban 20 forintra növekedett! A múzeumok látogatottsága: Zsolnay 154 221 fő; Vasarely: 141 759 fő; Csontváry: 108 942 fő. Pécs–Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 734 938 fő.

1991-ben Várkonyi György lemondott múzeumigazgató-helyettesi funkciójáról. Megnyílt a Káptalan utca 5. sz. műemléképület udvarán felépített posztmodern kiállítási csarnokban Schaár Erzsébet: Utca című monumentális szoborkompozíciója. 1991-ben avatták fel a Káptalan utca 4. sz. alatti műemléképület kertjében Pierre Székely Kőkerijét. Elkészült a Zsolnay Múzeum épületében a Zsolnay-emlékszoba, miután a képraktár anyagát az osztály a mai Papnövelde utca 5. sz. alatti, leendő képtár épületébe szállította. Zlatko Prica pécsi születésű zágrábi festőművész életművének jelentős darabjait ajánlotta fel a múzeumnak, és az Endre Nemes Múzeum átrendezésével, az épület földszinti traktusában megnyílt Zlatko Prica műveinek állandó kiállítása. Hungarian Avant-Garde 1908–1930. címmel az MNG és a JPM közös kiállítása az USA-ban 1991. március 16. és május 11. Santa Barbara (California), 1991. július 14. és szeptember 8. Kansas City (Missouri), 1992. Champaign (Illionis). XII. Országos Kisplasztikai Biennálé 1991. június 9. és augusztus 25. között. A múzeumok látogatottsága: Vasarely: 133 036 fő; Zsolnay 121 513 fő; Pécs–Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 535 577 fő.

1992–1993 között Huszár Zoltán hat hónapos ösztöndíjjal Budapesten és Bécsben végzett kutatómunkát. Holland szakmai felügyelet mellett, Romváry Ferenc miniszteri megbízott irányításával megkezdődött az állami és magántulajdon-

ban lévő Csontváry-művek évekig tartó restaurálása (Czakó Ferenc, Petheő Károly, Tarai Teréz), fokozatosan sor került a hat legnagyobb méretű festmény alumínium rugós vakramára való feszítésére (ifj. Madarassy Walter). Szakrális emlékek a pécsi egyházmegyében címmel rendeztek kiállítást a Néprajzi Osztály munkatársai Burg Strechanban (Ausztria). Instrumenta Inscripta Latina címmel a pécsi és gráci egyetem kiállítása volt Graz-ban, a Régészeti Osztály közreműködésével. A XII. Országos Kerámia Biennálé 1992. július 12. és augusztus 23. között került megrendezésre. A múzeumok látogatottsága: Vasarely: 116 873 fő; Zsolnay 111 830 fő; Pécs–Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 716 247 fő.

1993. júliusában Baranya Megye Közgyűlése Ujvári Jenő helyébe Ecsedy István régészt választotta múzeum igazgatónak. Ujvári Jenő főmúzeológus beosztással az Új- és Legújabbkori Osztályra került. Nádor Katalin fotóművész nyugdíjba ment. Az osztály munkatársai rendezték meg 1993. január 27–29. között a Történelem muzeológusok országos konferenciáját. Burján István néprajzos-muzeológus állományba került. Lábadi Károly 1993–1994 között volt a Néprajzi Osztály munkatársa. Szakrális emlékek a pécsi egyházmegyében címmel rendeztek kiállítást a Néprajzi Osztály munkatársai Graz Stainz-ban (Ausztria). Baranya megye textilművészetéből címmel rendeztek kiállítást a Néprajzi Osztály munkatársai Watrelosban (Franciaország). Wege nach Paris und Berlin címmel kiállítás nyílt Berlinben, a Haus Ungarnban. A XIII. Országos Kislasztikai Biennálé 1993. július 18. és augusztus 22. között. A múzeumok látogatottsága: Vasarely: 116 932 fő; Zsolnay 110 5956 fő; Pécs–Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 484 396 fő.

1994. szeptember 2-án, Pécs Város Napján, Romváry Ferenc művészettörténészt kitüntették Pécs Város Pro Civitate-díjával. 1994 és 1996 között Huszár Zoltán PhD-ösztöndíjas volt. A JPM három munkatársát, Golob Ferencet, Romváry Ferencet és Ujvári Jenőt Pécs MJ Város Közgyűlése tagjává választották. Ecsedy István döntésével a múzeum-igazgatóság a Papnövelde utcából a Káptalan utca 5. sz. épületbe költözött, az Endre Nemes Múzeum és a Zlatko Prica állandó kiállítás helyébe, annak megszűnése árán. 1994-ben jelent meg B. Horváth Csilla: Pécs egykor és ma c. kötete, Csonka Károly fotóival. Februárban Csontváry gyűjteményes kiállítás Pécsen, március–május Budapesten, a Magyar Nemzeti Galériában, június–augusztus Stockholmban (Liljevalchs Konsthall), szeptember–november Rotterdamban, (Kunsthall), 1994 november–1995 január Münchenben, (Haus der Kunst). A Csontváry-festmények restaurálása és a külföldi kiállításokon való távolléte miatt a múzeum helyet adott a Modern Magyar Képtár új szerzemények kiállításának. XIII. Országos Kerámia Biennálé 1994. június 26. és augusztus 21. között. A múzeumok látogatottsága: Vasarely: 142 619 fő; Zsolnay 103 760 fő; Pécs–Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 447 268 fő.

1995-ben Romváry Ferenc művészettörténész-osztályvezető nyugdíjba vonult. Az osztály vezetését Aknai Tamás vette át. Katona Győr Zsuzsa római koros régész megvált a múzeumtól. Virágh Ágnes az Új- és Legújabbkori Osztálytól a Képző- és Iparművészeti Osztály állományába került. Tavasszal új rendezésben nyílt meg a külföldi kiállításokról épségben hazakerült műveket magába foglaló Csontváry Múzeum. Képek a baranyai beás cigányok életéből címmel rendeztek kiállítást a Néprajzi

rajzi Osztály munkatársai Clermond Ferrand-ban (Franciaország). Berlinben, a Haus Ungarn kiállítótermében nyílt kiállítás a Modern Magyar Képtár anyagából. 1995-ben az Új Művészet Kiadó gondozásában jelent meg Romváry Ferenc: Csontváry dokumentumok II. A Gerlóczy-féle Csontváry-kézirat Romváry Ferenc olvasatában c. kötete. Megjelent Aknai Tamás: Pécsi Műhely című könyve a Jelenkor Kiadó gondozásában. A Rákóczi út 15. földszinti termeiben megnyílt a teljesen átrendezett néprajzi állandó kiállítás. A XIV. Országos Kisplasztikai Biennálé 1995. október 22. és november 19. között. Múzeumok látogatottsága: Zsolnay 111 151 fő; Pécs–Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 458 272 fő.

1996-ban Aknai Tamás megvált a múzeumtól, az osztály vezetését Sárkány József vette át. Gábor Olivér régész (római kor) a múzeum új munkatársa. Csáki Klára restaurátor munkaviszonya decemberben megszűnt. Mándoki László osztályvezető nyugdíjba vonult. Nádor Tamás részfoglalkozású muzeológus rövid betegség után elhunyt. Ujvári Jenő Pécs város alpolgármesterévé választották. Vonyó József történész-osztályvezető PhD-fokozatot szerzett az ELTE-n. Romváry Ferenc művészettörténész 1996. március 15-én Munkácsy Mihály-díjban részesült. A Helikon Kiadó gondozásában megjelent Hárs Éva: Zsolnay Pécs c. könyve. 1996-ban Innsbruckban adták ki Kiss Attila: Das awarenzeitlich gepidische Gräberfeld von Kölked-Feketekapu A. című könyvét. Megjelent Várkonyi György: Martinszky János című kötete a Pro Pannonia Kiadó gondozásában. 1996-ban lebontották a Felsőmalom utcában a Pécsi bőrgyártás története c. állandó kiállítást. Az Iparművészeti Múzeum és a JPM közös részvételével Panoráma – A századforduló magyar építésze és iparművésze című, Tokyóban, Kyotóban és Sapporóban rendezett kiállításon vett részt Zsolnay anyaggal a múzeum. XIV. Országos Kerámia Biennálé 1996. július 7. és augusztus 4. között volt. A múzeumok látogatottsága, Pécs–Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 456 000 fő.

1997-ben Gál Éva GYES-t követően újból munkába állt. Szeptember 1-jével Huszár Zoltán történész, október 1-jével Vonyó József történész-osztályvezető megvált az intézménytől. November 10. és 14. között a PAB és a múzeum közös rendezésében Häuser, Hauserblöcke, Straßen, und Plätze in den mittelalterliche Häuser und Städten címmel nemzetközi tudományos konferenciát tartottak. A Pro Pannonia Kiadó gondozásában jelent meg Bezeredy Győző: Németnek Bécs, magyarnak Pécs című kötete. A XV. Országos Kisplasztikai Biennálé 1997. június 29. és augusztus 24. között között. A múzeumok látogatottsága, Pécs–Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 438 799 fő volt.

1998-ban Baranya Megye Közgyűlése Ecsedy István régész helyébe Huszár Zoltán történészt választotta múzeum-igazgatónak. B. Horváth Csillát kinevezték az Új- és Legújabbkori Osztály élére. Vass Anna botanikus megvált a múzeumtól. Romváry Ferenc 1998 óta a Pécsi Szemle Várostitörténeti folyóirat, Aknai Tamás pedig az ECHO című kritikai szemle alapító főszerkesztője. A XV. Országos Kerámia Biennálé 1998. július 5. és augusztus 24. között rendezték meg. A múzeumok látogatottsága, Pécs–Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 431 862 fő.

1999-től Millei Ilona főrestaurátor a múzeum szakmai igazgatóhelyettese. 1999-ben eladták a Természettudományi Osztály Rákóczi út 64. sz. alatti épületét.

A JPM és a MNM közös rendezésében Egy ismeretlen orientalista (Zsolnay Miklós keleti kerámiagyűjteménye) címmel nyílt kiállítás Pécsen és Budapesten. Az Alexandra Kiadó gondozásában jelent meg Romváry Ferenc: Csontváry című, valamint a Memento Mori Pécs – Baranya c. könyve. A XVI. Országos Kisplasztikai Biennálé 1999. július 11. és augusztus 22. között került megrendezésre. A múzeumok látogatottsága, Pécs–Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 425 744 fő volt.

2000-ben Ecsedy István és Maráz Borbála régész (mindkettő őskor) megvált a múzeumtól. Április 17. és május 26. között volt Isztambulban a JPM és a MNM közös rendezésében a Művészet határok felett (Zsolnay Miklós keleti kerámiagyűjteménye) c. kiállítás. A Millennium tiszteletére a Kereszténység és államiság Baranyában címmel nyílt kiállítás Pécsváradon, a várban. Vasarely kiállítás Kaunasban (Litvánia) október 26. és november 26. között, Pärnuban (Észtország) december 2. és január 7. között. XVI. Országos Kerámia Biennálé 2000. július 9. és augusztus 27. között. A múzeumok látogatottsága, Pécs–Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 493 940 fő volt.

2001-ben B. Horváth Csilla helytörténész-osztályvezető, Lantosné Imre Mária néprajzkutató, Nógrádi Sára zoológus, Czopf Jánosné régész-restaurátor, Suzuki / Kígyós Katalin könyvtáros nyugdíjba vonult. Az Új- és Legújabbkori Osztály vezetője Gál Éva lett. 2001. január 1-jétől Uherkovich Ákos utódjaként Dénes Andrea botanikus lett a Természettudományi Osztály új vezetője. Millei Ilonát saját kérésére felmentették megyei múzeumigazgatói beosztásából. Visszakerült a múzeum állományába Fertői Miklós néprajzi restaurátor. A Káptalan utca 3-ban, 2001 tavaszán a Vasarely Múzeum újjárendezésére került sor. 2001. november 16-án, a volt vármegegyháza műemléképületének második emeletén, a Papnövelde utca 5. sz. alatt megnyílt a Modern Magyar Képtár kortárs gyűjteményét bemutató állandó kiállítás. Ezen a napon nyílt meg a világörökséghez tartozó késő római sírépítmény az Apáca utca 8-ban és a késő római sírkápolna is az Apáca utca 14-ben. A Természettudományi Osztály Szabadság út 2. sz. alatt új helyén a némileg feljavított kiállítási térben időszakos kiállítások sorozata indult. A Vasarely „vándorkiállítás” programja: január 13–február 20. Riga (Lettország), március 1–április 29. Turku (Finnország), május 4–június 8 Isztambul (Törökország), június 22–július 22 Asbach (Németország). A Magyar Kultúra Franciaországban 2001 rendezvénysor keretében Zsolnay-kiállítást rendeztek Nancyban október 17. és január 14. között, ezt követően Beauvais-ban (Franciaország). 2001-ben Budapesten adták ki két kötetben Kiss Attila: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kölked-Feketekapu B. Teil I-II. címen a monográfia második részét. 2001. szeptember 14–16-án az Új- és Legújabbkori Osztály munkatársai rendezték meg a Numizmatika és társtudományok V. országos konferenciáját. XVII. Országos Kisplasztikai Biennálé 2001. március 25. és április 15. között. A jelentősebb múzeumok látogatottsága: Csontváry: 66 097 fő; Zsolnay: 71 624 fő; Vasarely: 53 352 fő; Ókeresztény Mauzóleum: 25 153 fő; Modern Magyar Képtár I.: 13 146 fő. Pécs-Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 604 196 fő.

2002-ben Kovács Orsolya művészettörténész PhD-fokozatot szerzett az ELTE-n. Lantosné Imre Mária helyére Szalay Tamásné Vándor Andrea etnográfus

került. Megvált a múzeumtól Virágh Ágnes papírrestaurátor. Hathónapos munkaszerződéssel felvételt nyert Kovaliczky Gergely régész, Pásztor Andrea történész, Kárpáti Katalin művelődési menedzser és Kóbor Beatrix restaurátor. Az IMM és a JPM közös rendezésében július 14. és október 20. között New Yorkban volt Zsolnay kiállítás a Bard Graduate Centerben. Katalógusa: Hungarian Ceramics from the Zsolnay Manufactory címen angol nyelven jelent meg. Magyar Konstruktivizmus 1920–1940 kiállítás a BTM és a JPM közös rendezésében: május 7. és június 8. között Bergen (Norvégia), június 21. és július 28. között Kaunas (Litvánia), szeptember 5. és október 2. között Pärnu (Észtország), október 8. és október 21. között Helsinki (Finnország). November 25. és január 25. között Vasarely-kiállítás volt Eszéken. 2002. május 16–19. között a múzeum 2000 év a Duna mentén / 2000 Jahre entlang der Donau c. nemzetközi tudományos konferenciát rendezett. A Mecsek Egyesület kiadásában jelent meg B. Horváth Csilla: A Mecsek Egyesület története 1891–2002 c. kötete. Sárkány József: Art of Nagy Márta művészete címmel gazdagon illusztrált könyvet jelentetett meg. A XVII. Országos Kerámia Biennálé 2002. március 24. és április 14. között. A múzeumok látogatottsága: Csontváry: 62 110 fő; Zsolnay: 68 180 fő; Vasarely: 53 012 fő; Ókeresztény Mauzóleum: 31 504 fő; Modern Magyar Képtár I. 22 551 fő. Pécs–Baranya múzeumi és kiállítóhelyei összesen: 686 089 fő.

2003-ban a Pécsi Egyházmegye tulajdonában lévő Káptalan utca 6. sz. alatti kiállítás lebontása és az épület kiürítése után a püspökségnek átadásra került. Döntés született, a Martyn anyag átkerül a Káptalan utca 4. sz. alatti épület földszintjére, ahol a befogadó helyiségek átalakítása után kerülhet sor a Martyn Múzeum újbóli megnyitására. Miután a Néprajzi Osztály patacsi volt iskolaépület-raktárát a Baranya Megyei Önkormányzat eladta, a benne lévő néprajzi anyagot a Nyírfu utca 3-ba költöztették. Felvetődött egy központi raktár fikciója, mely azonban az egységesnek vélt öttagozatú múzeum alapvetően félreértésen alapuló, a múzeum belső logikáját egyáltalán nem értő elképzelésből fakadt. Folytatódott a Vasarely „vándorkiállítás” sorozat, április 25.–május 31. között Amger (Ausztria), október 30. és 31. között Ulm (Németország) volt a helyszín. Zsolnay kiállítás volt Riihimäkiben (Finnország) és Rigában (Lettország), Kaunasban (Litvánia) és Tallinban (Észtország). A Corvina Kiadó gondozásában jelent meg Hárs Éva Csenkey Évával és Weiler Árpáddal közös Zsolnay-kötete. Az Alexandra Kiadó gondozásában jelent meg Sonkoly Károly A klasszicista Pécs építőmestere Piatsek József (1781–1854) című kötete. XVIII. Országos Képzőművészeti Biennálé 2003. március 9. és március 30. között.

2004-ben nyugdíjba ment Uherkovits Ákos zoológus, osztályvezető és Horvátovich Sándor zoológus, aki azonban m.b. osztályvezetőként tovább dolgozik. Kisbenedek Tibor szakbiológus került a Természettudományi Osztályra. Folytatódott a Vasarely-vándorkiállítások sora: március 10. és április 26. között Stuttgart, május 6. és június 10. között Berlin. XVIII. Országos Kerámia Biennálé 2004. április 18. május 16. között.

ÖSSZEFOGLALÓ:

2004-ben a százéves fennállását ünneplő pécsi Janus Pannonius Múzeumnak 1958 óta a Baranya Megyei Tanács, majd a folytonosság révén annak jogutódja a Baranya Megyei Önkormányzat a fenntartója. A város és a megye területén lévő múzeumok és kiállítóhelyek szervezeti irányítója a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága. A Pécs területén lévő híres-nevezetes múzeumok tehát nem városi intézmények, nem tartoznak a város közvetlen irányítása alá, de a megyei múzeumok és kiállítóhelyek közül is mindösszesen a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum része a megyei szervezetnek. Azonban több mint harminc, nem a megyei szervezet által üzemeltetett, muzeológus szakember nélkül működő kiállítóhely felett gyakorol néminemű formális tanácsadási joggal bíró szakmai felügyeletet az igazgatóság. A megtévesztően Falumúzeum, vagy Táj múzeum elnevezésű kiállítások többnyire a helyi önkormányzat tulajdonában és kezelésében vannak. Így említendő Bakócán a Sáfrány Géza emlékkiállítás; Boldogasszonyfán a Hoffer János emlékkiállítás; Bólyban a falumúzeum és Bóly-Békáspusztán a mezőgazdasági szakgyűjtemény (ez utóbbi a Bóly Rt. tulajdonában); a dunaszekcsői faluház, helytörténeti gyűjtemény; az ibafai Pipamúzeum; Kásádon a Sokac tájház; Magyaregregyén a honismereti tájház; Márévár (a Mecseki Erdészeti Rt. üzemeltetésében); Magyarlukafán tájház, benne működő néprajzi és kézműves műhely, (nincs állandó kiállítás); Mecseknádasdon Német Nemzetiségi Tájház; a Nagytótfalun tájház és iskolatörténeti gyűjtemény; Ófalun a Német Nemzetiségi Tájház; Orfűn a vizimalom; Patapoklosiban a tájház; Pécsváradon a Vármúzeum, a Kígyós Sándor állandó kiállítás, a Kőtár, az Endre Nemes–Nágel Lajos Emlékszoba, a Samu Géza állandó kiállítás, a Platty György állandó kiállítás; Sellye, Kiss Géza Ormánsági Múzeum; Sombereken a helytörténeti kiállítás; Szentlőrincen a Brandtner–Koncz-féle magángyűjtemény; a vajszlói Kodolányi János emlékmúzeum; Zengővárkonyban Fülep Lajos emlékszoba, valamint helytörténeti gyűjtemény a tájházban és a magántulajdonban lévő mives tojásgyűjtemény. Semminemű közvetlen ráhatása nincs a múzeum-igazgatóságnak például Siklósra, ahol a várban Panoptikum üzemel, a JPM által kialakított Gádor István Múzeum mellett, valamint börtönmúzeum, van honismereti gyűjtemény, Simon Béla és Istókovits Kálmán gyűjtemény, a Kerámia Szimpozion kiállítása és a villányi szoborpark!

A megyei múzeumi szervezettől független Pécsen a Vízműtörténeti Gyűjtemény, a Postamúzeum, a Távközlési Múzeum, a PTE Egyetemtörténeti Múzeum, a Dóm Kőtár, az Egyházmegyei Kincstár, a „Korsós” ókeresztény sírkamra, az I. sz. ókeresztény sírkamra, a Cella trichora, a Klimó-könyvtár stb. és a közalapítványként évtizede csak virtuálisan létező Pécsi Ipartörténeti Múzeum.

A közel fél évszázad alatt más megyék gyakorlatától messze eltérően nem sikerült kiépíteni Baranya megyében a múzeumi hálózatot, sőt a hatvanas években a pécsi múzeumnál korábbi alapítású szigetvári Zrínyi Miklós Múzeum önállóságát is felfüggesztették, máig tartó „ideiglenes” jelleggel.

Példaként álljon itt néhány megyei múzeumi szervezet felépítése:

Győr-Moson-Sopron megyében a három egykori megyeszékhelyen a 19. században alapított, egy-egy nagy múltú múzeum található. Ezen kívül Csorna,

Kapuvár rendelkezik saját múzeummal, továbbá ott van Nagycenk, Fertőd, Pannonhalma és van a megyében számos tájház, illetve falumúzeum. Győrben a Városi Képtár, Szombathelyen a Szombathelyi Képtár a város tulajdonában van, a város irányításával működik.

A Viharsarokban, Békés megyében Békéscsabán kívül további nyolc városban van önálló múzeum, szakmuzeológussal, nemcsak teremőrrel: Békés, Gyomaendrőd, Gyula, Mezőberény, Orosháza, Sarkad, Szarvas, Szeghalom.

Tolna megyében Szekszárdon kívül Bonyhád, Dombóvár, Paks (múzeum és képtár), Simontornya rendelkezik önálló múzeummal, szakmuzeológussal.

Somogyban Kaposváron kívül Balatonlelle, Barcs, Csurgó, Marcali, Nagyatád, Siófok rendelkezik múzeummal.

Más megyékben a szakmuzeológusok száma az előbb felsoroltakból fakaódon nagyságrendekkel múlja felül a pécsi muzeológusi létszámot.

Baranyában alapvetően sajátos helyzet alakult ki a megyei szervezet megalkulását követően. Pécs aránytalanul kizárólagos szerepe egyedülálló a megyei intézményhálózatok rendszerében. Nem tartozik a megyei igazgatóság fennhatósága alá például az egymástól is független intézményként funkcionáló Komlói Városi Helytörténeti Múzeum, és Komlói Természettudományi Kiállítás. Pécsvárad, Sásd, Sellye, Siklós és Szigetvár történeti, néprajzi, természeti értékei alapján mindenképpen indokoltan tarthatna igényt helyben tevékenykedő képzett szakemberre, tehát valódi múzeumra.

S hogy a vidéki múzeumi hálózat fejlesztése Pécsre fókuszálódott, abban minden bizonnyal szerepet játszott a megye vezetése által szorgalmazott skanzen tervnek meghíusulása, helyette a tájház program kevesebb energiát és főleg kisebb ellenállást felemészítő megvalósítása tűnt elérhetőnek. Az első hazai skanzen baranyai terve ugyanis szerény ismereteim szerint azon bukott meg, hogy a hatvanas évek elején a megyei vezetés nem tudott megbirkózni a Néprajzi Osztály minden feltételt előre biztosítani szándékozó, a teljes anyagi fedezetet, a speciális szakembereknek státust, lakást, feltételként szabó túlzott igényével. Zalaegerszeg, Szombathely, Szenna, Nyíregyháza, majd Szentendre példája rá a bizonyíték, hogy a kis lépések taktikája volt a célravezető. Minden bizonnyal az is szerepet játszott a közismerten gyakorlatias és rendkívül tevékeny Dankó Imre Pécsre invitálásában, hogy a küzdelembe belefáradt, Pécsről távozó Füzes Endre nagyobb hatáskörrel rendelkező utódjaként realizálja a kész forgatókönyvvel rendelkező, pontosan kidolgozott tervet. Az Osztály ellenállását azonban még Dankó Imre sem tudta megtörni. Egy kis adalék a témához. Az orfűi vizimalom rekonstrukcióját Bándi Gábor ősrégész hajtotta végre.

A hatvanas évek elején a sikerorientált helyi vezetés így kényszerúségből nem a skanzen felépítését, hanem a saját hatókörén belül megvalósítható tájház programot szorgalmazta. Ez viszont nem igényelte a helyben élő szakember alkalmazását. A néprajzos elzárkozás után a múzeumbarát állami vezetők részéről Dombay János óta a szívükhöz amúgy is közelálló régészet irányába fordult a gondoskodó szándék. S a régészek meghálálták a fokozott támogatást. Az alapozó elődöktől, Gosztynyi Gyulától, Török Gyulától kezdve a sort, Dombay János, Papp László, Bándi Gábor, Kiss Attila, Kováts Valéria, majd Kárpáti Gábor, Katona Győr Zsuzsa, Nagy Erzsébet és Gábor

Olivér, továbbá a kitűnő külső munkatársak, így Fülep Ferenc, Sz. Burger Alice, Gerő Győző és G. Sándor Mária munkássága a város és a megye múltjának kutatásával és feltárásával jelentős értékekkel gazdagított minket.

A jakabhegyi koravaskori földvár és halomsírok elmaradt feltárása azonban az őskoros múzeumi régészek ma már nem beváltható nagy adóssága. Mára radikálisan megváltoztak a körülmények, már nem áll a háttérben az Uránbánya mecenatúrája, amely korlátlan anyagi háttérrel biztosított minden jó ügynek. De ha nincs meg a szándék, az akarat és hiányzik a tetterekészség, a legjobb ügy is megfeneklik. A mecénás nem állhat a szakember helyébe.

A Zsolnay gyűjtemény megszerzése, a Modern Magyar Képtár alapítása az ötvenes éveknek volt a vívmánya. Jó volt maga az indítás. De a továbblépéshez kellett az is, hogy Hárs Éva művészettörténész Pécsre települjön, és ez döntőnek bizonyult a továbbiakban. Speciálisan fővárosi szakma volt az 1950-es években a mienk, mindössze két művészettörténész dolgozott akkortájt vidéken. Nem rekedt meg tehát a dolog a kezdeti nekibuzdulás szintjén, tovább lehetett lépni, lehetett építkezni, ugyanis volt már kívül. S 1963-ban személyemben újabb művészettörténészt hívtak meg, az elsőnek a pótlására. Nem túlzás annak a megállapítása, hogy a továbbiakban az osztály készséges és eredményes munkálkodása révén a későbbiekben a régészet mellett a képző- és iparművészet vált meghatározó sikerágazattá Pécsset, a múzeumban. Terhelhetőségünk szinte határtalan volt, mindent felvállaltunk, aminek hasznát láttuk. Íme néhány példa: a Tanács vezetése szorgalmazta a Siklói várban egy bútorkiállítás megrendezését. Szinte a semmiből indulva, két év megfeszített gyűjtő- és restaurátor munkálat után 1966-ban megnyílt a várban a nagysikerű, XVII.–XIX. századi enteriőr kiállítás. Máig nem tudom, vajon miért is számolták fel a nyolcvanas években? A bútorok ugyanis szétszóródtak, s a mindennapi elhasználódásban lassan megszűnik ez az értékes gyűjtemény-együttes. A siklói várban rendezett rövidéletű Pécs–Baranyai Képtár, az országban elsőként megrendezett Modern Magyar Kerámia Kiállítás, a Magyar Nemzeti Galéria anyagából a siklói várban, majd Szigetváron rendezett magyar történelmi festészet c. kiállítás nagy sikere kölcsönös bizalmon alapuló munkakapcsolatot teremtett tanácsai vezetés és művészettörténész között. Az osztály tevékenyen vett részt a siklói kerámia és a villányi szobrász alkotótelep megalapozásában, szervezeti kiépítésében. A kisplasztika és a kerámia országos seregszemléje, a kisplasztikai és kerámia biennálék 1967-től, illetve 1968-tól kezdődően máig tartó sora ennek eredményeként, a művészekkel való személyes kapcsolatteremtés révén jöhetett csak létre. A rendkívül előnyös feltételekkel megszerzett gyűjtemények – Tompa Kálmán, Kunvári Bella, Bedő Rudolf, Dénes Zsófia, Lázár Béla, Ubrizsy Gábor – továbbá az alkotóművészekkel kialakított kapcsolat révén létrejövő önálló Victor Vasarely Múzeum, Martyn Múzeum, Gádor István Múzeum, Endre Nemes Múzeum, Amerigo Tot Múzeum, Schaár Erzsébet: Utca, s a tudatos gyűjtemény gyarapítás révén a Csontváry Múzeum, az egyre gazdagodó Modern Magyar Képtár, a progresszív művészek mellett való kiállítás eredményezte azt, hogy a hetvenes-nyolcvanas években a 'bezzeg Pécs' jelző illette meg a Janus Pannonius Múzeumot. A nyolcvanas években sikeres külföldi kiállítás jószerivel csak a pécsi múze-

um szervezésében jöhetett létre. Szerénytelenség nélkül állítható – a nagy publicitásnak is köszönhetően – ez elsősorban a Képző- és Iparművészeti Osztály rendkívül aktív tevékenységének volt köszönhető.

Visszatérve a megyei szervezet ötven éve szinte változatlan felépítésére, a város és megye együttgondolkodásának, közös felelősségvállalásának, összehangolódásának teljes hiányát érhetjük tetten. A bürokratikus gondolkodás velejárója a saját intézményben való gondolkodás. Márpedig saját múzeuma nincs a városnak. Így persze nincs is gond vele, nem igényel semminemű törődést és odafigyelést. Nem az enyém elv érvényesült akkor is, amikor a kilencvenes évek elején a Mária utcai volt DGT székházban létrehozták az Angol Központot, nagyban hozzájárulva ahhoz, hogy a széntröszt megszűntével a Mecseki Bányászati Múzeum is megszűnjék. Köztudott, a múzeum anyaga jórészt szétszóródott, ma már pótolhatatlan értékei nagyrészt veszendőbe mentek. A felelősség ódiúját persze ma már senki sem viseli, pedig a biztonságos raktározás révén újból visszaállítható lenne Pécs legmeghatározóbb iparának, a szénbányászatnak a történeti bemutatója. E helyett azonban az Ércbányászat tárgyi emlékei Várpalotára kerültek, a maradék szénbányászati gyűjtemény felügyeletét a Sopronban székelő Központi Bányászati Múzeum vállalta magára! A Bányásztörténeti Alapítvány lelkes bányamérnökei a maguk módján mentik ami menthető, ismét gyűjtik a relikviákat, bár az idő ellenük dolgozik. Ami valamikor együtt volt, de szétszóródott, ma már nehezen pótolható.

A múzeum központi épülete sok évtizedes adóssága a városnak. A rendszerváltás időszakában megvolt rá az esély. A megüresedett MSZMP székház a három hagyományos múzeumi osztály – régészet néprajz, természetrajz – befogadását tette volna lehetővé. Miskolcon a város vezetésének sikerült a múzeum számára megszerezni az impozáns méretű szocreál épületet. Ebben van az igazgatóság és a képtár, valamint a kiszolgáló műhelyek sora. Pécssett tudomásom szerint sem a múzeum, sem pedig a város vezetése nem tett ez irányban lépéseket. Az együttgondolkodásnak, a közös érdekegyesítésnek hiánya napjainkig érzékelhető fájó pontja Pécs kulturális életének.

Különös a története a Jakovali Haszán pasa dzsáminak, Pécs tulajdonképeni törökkori múzeumának. Korábban a Baranya Megyei Tanács felügyelete alá tartozó Mecsek Turist részlegeként üzemelt, a múzeum is tanácsi intézmény volt, ma az ÁPV Rt. a tulajdonos. Sajátos személyi érdekeltségek akadályozták akkor, amikor csak egyszerű döntést igényelt volna a felügyeleti váltás. Bár kézenfekvő lenne ma is az épület egyértelmű múzeumi tulajdonlása, jobban mondván a tényleges birtokon belül levés, de ezt évtizedek alatt sem sikerült megoldani. Ma már magasabb szinten dőlnek el a dolgok, s a döntéshozók sem helyi potentátok.

Sajátos a története a Vasváry Háznak. Az utolsó tulajdonos, a Vasváry-unoka, dr. Majorossy Kálmánnal azzal a szándékkal hagyta a városra a páratlan százalékos polgári enteriőrt, hogy az a Pécsiek közkincsévé váljon. Tervet dolgoztunk ki, hogy a műemléki helyreállítás után a város kultúrtörténeti kiállításával egészüljön ki az értékes anyag. Pécs színháztörténetét, bábművészetét, a Pécsi Balett történetét, a város irodalom- és sajtótörténetét, fotóművészetét, zenei múltját be-

mutató kiállítások céljára alakítódott ki a két udvari szárnyrész. Piti Zoltán, Pécs utolsó tanácselnöke idején a sokszoros társbérletet megszüntették, és szabaddá tették a teljes emeleti szárnyat. A nagy szalon eredeti mives parkettáját, az al secco mennyezetfestést, a korabeli tapétát sikerült szakszerűen restaurálni (nem pedig újra kicserélni) és felkészült szakemberek készítették a kiállítás forgatókönyvét. Mindezek ellenében az örökhagyó szándékát figyelmen kívül hagyva a város vezetése később úgy döntött, nem a város kultúrtörténeti bemutatóját, hanem a Pécsi Tudományegyetem egyetemtörténeti kiállítását támogatja, átadva az egyetemnek a teljes kiállítóteret.

A patikamúzeum példája is ide kívánczok. A Semmelweis Orvostudományi Múzeum Könyvtár és Levéltár kezdeményezésére a Pannonmedicina Gyógyszerkereskedelmi Rt. önzetlen anyagi támogatásával 1990-ben megnyílt a Szerecsen Múzeumpatika. A volt bérlő után a pécsi tükék által Sipőcz-patikaként ismert gyógyszertár – maga az officina 19. századi belső berendezésével – a város tulajdonában van. Mint a múzeum rendezője – nem intézményesítetten, tehát nem megbízásos alapon, tehát szívésségből – mindvégig hallgatólagos felügyeletet gyakoroltam a működő patika-múzeum mindenkori rendje felett. A 28 helyről származó anyag felett tulajdonképpen szakmai felügyeletet a Semmelweis Múzeum látja el Budapestről. A felelős a mindenkori bérlő, a patikát üzemeltető gyógyszerész. A bérlőkijelölési jog azonban a kamarát illeti meg. Így nem sikerült a legjobb megoldásnak tűnő terv, a PTE Gyógyszerészeti Intézetének felügyelete alá helyezni, ahol a leendő gyógyszerészek szakmai gyakorlati képzés keretében ősi mesterségük történetével is megismerkedhettek volna. Aki ma belép a Sipőcz patikába, divatos reklámokkal találkozik, egyre kevésbé szembesül a nemrég még vonzó Múzeumpatika hangulatával. Arról már szó sem essék, hogy a gazdátlanág semminemű fejlesztést nem inspirál, nevezetesen annak ismerete hiányzik a döntéshozók és nem hozók ismeretanyagából, hogy a múzeum nem azonos a ráadásul egyre fogyó és szegényedő kiállítással, hanem rendszeres gyűjtést, állandó gyarapodást, vagyis folyamatos értékmentést is feltételez.

Ezen utóbbi megállapítás a Lauber Dezső Városi Sportcsarnokban 2002. szeptember 27-én felavatott Pécsi Sporttörténeti Gyűjteményre is egy az egyben vonatkoztatható. Pedig egyértelmű kell legyen, hogy a sport történeti anyaga éppoly veszendő, mint egy bányászlámpa, vagy jelvény, vagy zászló, legfeljebb csak kevesebbet adnak egy-egy éremért, mint az egykor múzeumi tárgyként őrzött bányászlámpákért a pécsi vásárban. Vagy mint értéktelent, a kukába dobják. S így a múlt egy emlékezetes és emlékeztető darabja örökre elveszik. A bajnok értékesnek ítélt emléktárgyai az örökösöknek már sokszor nem jelentenek semmit.

Az elején azzal kellett volna kezdenem, hogy az immáron százéves pécsi múzeumnak máig nincs saját, e célra emelt székháza. Tudjuk, milyen nagyhorde-rejű összefogás eredményezte a pesti Nemzeti Múzeum palotájának felépítését. Vagy a szomszédos Tolna vármegye 1896-ban emelt pompás épülete Szekszárdon máig ad méltó otthont a gazdag gyűjteménynek és a helyi tudományos életnek egyaránt. Az is igaz, hogy Pécssett is megvolt a szándék, melyet azonban az első, majd a második világháború hiúsított meg. A kezdetektől fogva kisebb bérlemé-

nyekben, külön-külön épületben, olykor egymással társbérletben kapott helyet a régészeti, a néprajzi, a természetrajzi, a várostörténeti és a művészettörténeti részleg. A rendszerint szűkös körülmények közepette a normális fejlődés menete is szűkre volt szabva. Vonatkozik ez elsősorban a Képző- és Iparművészeti Osztályra, ahol újabb és újabb épületek adtak otthont az egyre gyarapodó gyűjteményeknek, ahol külön-külön épületben található az iroda, a restaurátorműhely, a fotólabor, a képraktár, az állandó kiállítások és a vendégkiállítások szinte számolatlan sora. Arról az osztályról van szó, amely messze túlnőtte az adott kereteket, és nyugodt szívvel mondom, a legmostohább körülmények közepette, azonos, vagy kisebb létszám mellett old meg másokénál sokszorosan több feladatot. Mert az előzőekben vázolt adathalmaz azt hiszem híven tükrözi, hogy nemcsak Siklós és Szigetvár, de Európa, Amerika, Ázsia számos városa adott otthont az osztály által vezényelt rangos rendezvénynek. Köszönhetően annak, hogy Zsolnay, Csontváry, Vasarely, és nem utolsósorban a Modern Magyar Képtár rendkívül gazdag anyaga az egyetemes magas kultúra immáron szerves része. És nem csupán Pécs, hanem az egész ország kultúráját reprezentáló hatalmas érték. Virtuális és pecuniális értelemben egyaránt.

Felhasznált irodalom:

Dombay János: A Janus Pannonius Múzeum kialakulásáról. In: A JPM Évkönyve, 1956. Pécs, 1956. 185–191.p.

Sarkadi Eszter: A Janus Pannonius Múzeum vázlatos története a felszabadulástól napjainkig. In: A JPM Évkönyve, XIX. 1974. Pécs, 1977. 373–388.p.

Sarkadi Eszter: 75 éves a pécsi múzeum. In: A JPM Évkönyve, XXIV. 1979. Pécs, 1980. 357–377.p.

Papp László: Három és fél év a Baranyai Múzeumok életéből. In: A JPM Évkönyve, 1961. Pécs, 1962. 205–216.p.

A Baranya megyei múzeumok 1962. évi működése. In: A JPM Évkönyve, 1962. Pécs, 1963. 387–391.p.

A Baranya megyei múzeumok 1963. évi működése. In: A JPM Évkönyve, 1963. Pécs, 1964. 317–322.p.

A Baranya megyei múzeumok 1964. évi működése. In: A JPM Évkönyve, 1964. Pécs, 1965. 375–378.p.

A Baranya megyei múzeumok 1965. évi működése. In: A JPM Évkönyve, 1965. Pécs, 1966. 345–348.p.

A Baranya megyei múzeumok 1966. évi működése. In: A JPM Évkönyve, 1966. Pécs, 1967. 305–307.p.

A Baranya megyei múzeumok 1967. évi működése. In: A JPM Évkönyve, 1967. Pécs, 1968. 249–252.p.

A Baranya megyei múzeumok 1968. évi működése. In: A JPM Évkönyve, XIII. 1968. Pécs, 1971. 329–332.p.

- A Baranya megyei múzeumok 1969. évi működése. In: A JPM Évkönyve, XIV–XV. 1969–70. Pécs, 1974. 363–366.p.
- A Baranya megyei múzeumok 1970. évi működése. In: A JPM Évkönyve, XIV–XV. 1969–70. Pécs, 1974. 371–373.p.
- A Baranya megyei múzeumok 1971. évi munkájáról. In: A JPM Évkönyve, XVI. 1971. Pécs, 1972. 317–318.p.
- A Baranya megyei múzeumok 1972–73. évi működése. In: A JPM Évkönyve, XVII–XVIII. 1972–73. Pécs, 1975. 313–315.p.
- Hárs Éva: A Baranya megyei múzeumok 1974. évi munkájáról. In: A JPM Évkönyve, XIX. 1974. Pécs, 1977. 369–370.p.
- A Baranya megyei múzeumok 1975–76. évi működése. In: A JPM Évkönyve, XX–XXI. 1975–76. Pécs, 1977. 335–340.p.
- Hárs Éva: A Baranya megyei múzeumok 1977. évi működése. In: A JPM Évkönyve, XXII. 1977. Pécs, 1978. 384–387.p.
- Hárs Éva: A Baranya megyei múzeumok 1978. évi működése. In: A JPM Évkönyve, XXIII. 1978. Pécs, 1979. 411–415.p.
- Hárs Éva: A Baranya megyei múzeumok 1979. évi működése. In: A JPM Évkönyve, XXIV. 1979. Pécs, 1980. 379–381.p.
- Hárs Éva: A Baranya megyei múzeumok 1980. évi működése. In: A JPM Évkönyve, XXV. 1980. Pécs, 1981. 365–368.p.
- Hárs Éva: A Baranya megyei múzeumok 1981. évi működése. In: A JPM Évkönyve, XXVI. 1981. Pécs, 1982. 236–237.p.
- Hárs Éva: Beszámoló a Baranya megyei múzeumok 1982. évi munkájáról. In: A JPM Évkönyve, XXVII. 1982. Pécs, 1983. 283–287.p.
- Hárs Éva: A Baranya megyei múzeumok 1983. évi működése. In: A JPM Évkönyve, XXVIII. 1983. Pécs, 1984. 361–363.p.
- Ujvári Jenő: A Baranya megyei múzeumok öt éve (1981–1985). In: A JPM Évkönyve, 30–31. 1985–86. Pécs, 1987. 383–387.p.
- Ujvári Jenő: A Baranya megyei múzeumi szervezet 1986-ban. In: A JPM Évkönyve, 32. 1987. Pécs, 1988. 241–247.p.
- A Baranya megyei múzeumok munkája az 1987. évben. In: A JPM Évkönyve, 33. 1988. Pécs, 1989. 225–233.p.
- Ujvári Jenő: A Baranya megyei múzeumok helyzete, munkája. In: A JPM Évkönyve, 34. 1989. Pécs, 1990. 311–318.p.
- Huszár Zoltán és munkatársai: A Baranya megyei Múzeumok tíz éve (1990–2000). In: A JPM Évkönyve, 44–45. (1999–2000) Pécs, 2002. 181–205.p.
- Huszár Zoltán–Nagy Lászlóné–W. Müller Judit: A Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága 2001–2002. évi tevékenységének összefoglalása. In: A JPM Évkönyve, 46–47. (2001–2002) Pécs, 2003. 305–322.p.

LENGVÁRI ISTVÁN

DOMBAY JÁNOS

és a Pécs–baranyai múzeumügy

1938—1961

„Nem is tudod mennyire örülök megválasztásod sikerének. Elsősorban azért, mert a megfelelő ember került a megfelelő helyre (végre egyszer Magyarországon is lehet ilyen kivétel), másodsorban azért, hogy azt a rengeteg sok kincset az országnak így megmentve látom.”¹

E szavakkal gratulált **Faragho Gábor** Dombay Jánosnak a Baranya Vármegyei Múzeum élére való megválasztásához.² Az ünnepélyes aktust azonban hosszú munka előzte meg. Dombay, akkor még adófőtisztként lak- és munkahelye, Pécsvárad és környéke régészeti adatait, leleteit gyűjtötte. Elhivatottsága, szorgalma, kitartása a hivatásos régészek körében is elismerésre talált. A növekvő gyűjteményt 1934-ban sikerült elhelyeznie (többek között az általa felfedezett szebényi temetők anyagával) a pécsváradai vár bástyatornyába. Így aztán a vármegyei múzeum megalapításakor nem is került szóba más, mint Dombay. A megyei vezetők annak ellenére ragaszkodtak hozzá, hogy nem volt meg a tisztség betöltéséhez szükséges főiskolai végzettsége, amit csak a kormányzói felmentés oldott meg. Ez, a Nemzeti Múzeum vezetése **Zichy István** főigazgató, **Fettich Nándor** régész, valamint az akkori alispán **Horvát István** támogatásával jöhetett csak létre. Továbbá nélkülözhetetlen volt **Fischer Béla** (volt alispán, Keresztes-Fischer belügyminiszter testvére), és Faragho Gábor beavatkozása, mellyel a minisztériumok támogatását is megszerezték.

Horvát István tevékenységéről, annak felmentéssel végződött 1945-ös népbírói tárgyalásán, Dombay vallomását így rögzítette a jegyzőkönyv: „Vádlott főbíró korában felettesem volt. Ásatásokkal foglalkoztam. Vádlott támogattam. [...] Vádlott érdeme folytán létesült a vármegyei múzeum. Ez a felhalmozott anyag feldolgozását, s a további kutatást tette lehetővé. Vádlott képesítés hiányában is kineveztetett [engem], s alispán korában is támogattam. Szinte csak egyedül segített.”³

¹ Az életéről és munkásságáról szóló fontosabb munkák: Dombay Sarolta: Apám emlékezete. Dombay János (1900–1961). In: Pécsi Szemle 2000. ősz, 92–97.p.; Ecsedy István: Dombay János (1900–1961). In: Baranya III, 1990:2, 168–170.p.; Füleper Ferenc: Dombay János emlékezete. In: Múzeumi Körlevél, 11-12, Pécs, 1967, III-IV. negyedév, 36-38.p.; Lengvári István: Dombay János levelezéséből I. Dombay régészeti tevékenységének kezdetei. In: A népvándorlaskor fiatal kutatóinak VII. összejövetele. Kiss Magdolna–Lengvári István (szerk.): Pécs, 1996. szeptember 27–29. Pécs, 291–309.p.; Lengvári István: Dombay János levelezéséből II. Dombay János és Faragho Gábor levelei. In: Baranya IX-X, 1996–1997, 253–263.p.; Lengvári István: Dombay János levelezéséből III. In: A JPM Évkönyve 43, 1998, 325–340.; Lengvári István: Dombay János élete és munkássága a levéltári adatok tükrében. In: Pécsi Szemle 2000. tavasz, 98–104.p.; Lengvári István: Dombay János irathagyatéka. (Munkásságának bibliográfiájával.) In: Repertórium. Pécs, 2001.; Papp László: Dombay János, 1900–1961. In: Archaeologiai Értesítő 88, 1961, 275–276.p.; Papp László: Dombay János, 1900–1961. In: A JPM Évkönyve 1961, 189–203.p.; Várkonyi Nándor: Múzeumi emlékek. In: Múzeumi Körlevél 11-12, Pécs, 1967, III-IV. negyedév, 20–23.p.; Irathagyatéka (DJH) a Baranya Megyei Levéltárban található.

² BML DJH Levelezés 337. sz.

³ BML A Pécsi Népbírói iratok 17/1945/3.

A múzeum a helyszíne a Megyeháza volt: az egyik szárnyépületben a néprajzi anyagot helyezték el, egy melléképületben pedig a főként Dombay által összegyűjtött régészeti emlékeket. Az alapítás és az első időszak nehézkes, sok adminisztrációt igénylő munkájában részt vettek Dombay budapesti régész kollégái, **László Gyula** mellett elsősorban ismét Fettich Nándor nevét kell kiemelnünk, aki élete végéig hű barátja maradt. A múzeum fenntartásához a Horthy Miklós Segélyalap komlói kőbányaüzeme bevétele adott alapot, bár ez a háború idején már egyre kevésbé fedezte a fenntartás (fűtés stb.) számláit.

Miután Dombay családjával együtt Pécsre költözött, bekapcsolódott Pécs szellemi életébe, bár idejének jórészt leköttötte a múzeumi adminisztráció, a gazdasági nehézségek ellenére sikerült az intézményt fenntartani. 1942-ben megszerzi őskori régészetből diplomáját a debreceni egyetemen, miután a pécsi egyetem nem járult ahhoz hozzá, hogy tandíjmentességet élvezzen.⁴ Pedig ekkor az európai hírű *Germania* közli kutatási beszámolóját, és 1938-ban magas kitüntetéssel ismerik el munkáját.⁵

Múzeumvezetői céljairól képet alkothatunk az alábbi, egy ismeretlen baranyavármegyei jegyzőhöz írt kéziratos levélfogalmazványából:

„Szíves értesítésének különösen a magyar emlékekre vonatkozó része kellett bennem mély benyomást. A megyei múzeum ugyanis a magyar múltra vonatkozó emléktanyag összegyűjtését tekinti egyik legfontosabb feladatának. Munkájában más szempontok mellett a nemzeti gondolat lebeg szeme előtt.

Nagy hálára köteleznék Jegyző Úr a múzeumot, ha ebben segítséget nyújtana. Kérem azért, legyen segítségemre abban, hogy a lakosság birtokában lévő olyan régiségeket, melyek lelőhelye ismeretes vagy megállapítható, összegyűjthessem, és a biztos pusztulástól megmenntessem. Itt nagy óvatossággal kell eljárni, mert 1. az ily [sic] anyag nem hiteles, tehát tudományos szempontból korlátozott értékű; 2. a lakosságot arra kell rászoktatni és ránevelni, hogy ezen régiségek helye a múzeum, tehát a reá nézve értéktelen régiség beszoigáltatásából ne igyekezzék anyagi előnyt szerezni; 3. azon nagylelkű áldozatkészség, amit Baranyavármegye múzeumával szemben tanúsít igen sokféle irányban van igénybevéve, és abból nem kisebb feladatokat, mint a gyűjtemény létrehozását és elhelyezését kell megoldani, ami nagyfokú takarékoságra késztet. Ez azonban nem zárja [ki] azt, hogy ezen eddig már előkerült régiségek jelenlegi birtokosai a Jegyző Úr által jelzett jutalomban részesüljenek. Célszerű volna, ha ezen régiségek összegyűjtése iránt Jegyző Úr már most szíves volna megfelelő lépéseket tenni.”⁶

1940-ben megvásárolja a megye azt a Széchenyi téri épületet, mely ma is a JPM Régészeti Osztályának ad otthont. Az állandó kiállítás berendezéséhez segítségül Dombay ismét a legjobb magyar szakembereket hívta, külön figyelmet szentelve az embertani anyag bemutatására is.

⁴ BML DJH Levelezés 361. sz.: M. kir. Erzsébet Tudományegyetem bölcsészet-, nyelv- és történettudományi Kara 140-58 sz./1938-39.D. sz. végzése.

⁵ Dombay, János: Das Neolithikum von Zengővárkony, Kom. Baranya (Ungarn). *Germania*, 22, 1938, 215–218.p.

⁶ BML DJH Levelezés 383. sz.

Mint leánya visszaemlékezése leírja, ebben az időszakban egész napját múzeumi irodájában töltötte, szabadságát se vette ki soha, csak a halálát megelőző évben. Sokszor maga kísérte végig a vendégeket a kiállításon. „Szinte megigézte az embereket. Tudta, mit mondjon a egyetemi tanárnak és mit a diáknak. Soha nem mondta kétszer ugyanazt.”⁷

A háború alatt több nehézséggel kellett megküzdenie: akadozott a múzeum ellátása, a régészeti anyagot el kellett csomagolni, de továbbra is a terepen folytatta a leletmentést és a közművelődési tevékenység sem maradt el. Példás munkája eredményeként 1943-ban közgyűjteménnyé nyilvánították a múzeumot. Az általa írt ásatási naplóknak, leltárkönyveknek csodájára jártak a régészek. A budapesti egyetem óráin gyakran került szóba, mint az egyik legrendezettebb múzeum Magyarországon.

1945-ben **Vargha László**, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének előadója tervezetet készített a Vármegyei Múzeumnak a Pécsi Majorossy Imre Múzeummal és a Püspöki Múzeummal való egyesítésről, mely azonban Dombay közbenjárására nem valósult meg. Ő ugyanis ellenállt a központosításnak, és károsnak tartotta, hogy a helyi önkormányzatokat megfosszák befolyásuktól, így érdekeltységük megszűnt volna a múltjuk tárgyi emlékeire vonatkozóan.

A háború után új kiállításokat állítanak fel, és nagyszabású újabb feltárásokat végzett Dombay a zengővárkonyi telepen. Elismertségét jelzi, hogy pályakezdő fiatal régészeket, így **Mozsolics Amáliát**, **Radnóti Aladárt**, **Kovrig Ilonát** küldik le hozzá terepmunkát tanulni; később egyetemistaként **Mócsy András** és **Pekáry Tamás** is járt nála.

1946-ban 14 600 régészeti, 18 173 embertani és 3525 néprajzi leltározott tételből és 357 fotónegatívból állt a gyűjtemény. Problémát elsősorban még mindig a raktárkapacitás hiánya okozott.⁸ Az 1950-es évek elején a legfontosabbnak a belső rend megteremtését tartotta, leltározatlan anyaguk nem volt.⁹

1949-ben Radnóti Aladár, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége helyettes vezetőjének irányításával megkezdődött a városi és a megyei múzeumi anyagok egyesítése: a városi múzeumba került a néprajzi gyűjtemény, a városi múzeum régészeti anyagát (első lépésben a kiállítási anyagot) pedig a megyeibe szállították. 1950-ben nyílt meg az új régészeti és a néprajzi kiállítás, előbbi a Széchenyi téri épületben, utóbbi pedig a Rákóczi út 15-ben. Külön, az azóta lebontott Rákóczi út 64. sz. házban nyílt meg az önálló természettudományi gyűjtemény **Gebhardt Antal** vezetésével.

Dombay 1951-ben, miután az összes múzeum államosításra került, a létrehozott Janus Pannonius Múzeum élére került, melyben egyesítették a városi gyűjteményeket, majd beolvasztották az államosított Zsolnay-gyűjteményt. A korszak politikai helyzetében lehető legjobb név választása is Dombay érdeme volt.¹⁰ Az ötvenes években is, vezetői feladatai ellátása mellett, ásatásait is folytatja, jórészt a

⁷ Dombay Sarolta... i.m. 2000. 94.p.

⁸ Sarkadi Eszter: A Janus Pannonius Múzeum vázlatos története a felszabadulástól napjainkig. In: A JPM Évkönyve, 19, 1974, 374.p.

⁹ Dombay János: A Janus Pannonius Múzeum kialakulásáról. In: A JPM Évkönyve 1956, 190.p.

¹⁰ Sarkadi... i.m. 1974. 375.p.

pécsváradi járás területén, de ő a közvetlen irányítója a régészeti osztálynak is, míg **Kodolányi János** lett a néprajzi gyűjtemény vezetője. 1952-ben országos érdeklődés mellett megnyílt a Románkori Kőtár, majd 1955-ben az állandó Zsolnaykiállítás a Káptalan utcában. 1958-ban a Modern Magyar Képtár megalapításával vált teljessé a Dombay által létrehozott – alapjaiban ma is álló – múzeumi szervezet. 1956-ban már kilenc tudományos dolgozó vett részt a gyűjtemények kezelésében, a kiállítások rendezésében.

Az állandó mellett időszaki kiállításokon éppúgy bemutatásra kerültek a Szovjet festőművészek remekei, mint a Pécsi Bábostanfolyam eredményei vagy Martyn Ferenc új művei.

1956-os önéletrajzában már súlyos gyomorsüllyedésére és ízületi bántalmaira panaszkodik, de változatlan tempóban dolgozik tovább. Ugyanezen évtől jelenik meg Dombay szerkesztésében az ország egyik legrangosabbá váló múzeum-évkönyve. Eleinte a helyi szerzők és témák voltak a kötetekre jellemzőek, de Dombay halála után a regionális és országos, régészeti, történeti és néprajzi kérdések is terítékre kerültek éppúgy, mint a muzeológia helyi kérdései.

Dombay a lehetőségekkel élve igyekezett növelni a tudományos dolgozók létszámát, emellett különösen nagy hangsúllyal szerepelt a közművelődés fejlesztése, amelyben ő is tevékenyen részt vett. 1958-ban megtartva a JPM igazgatói posztját, a Baranya megyei Múzeumi Szervezet igazgatója lett, amikor az országban először – kísérleti jelleggel – tanácsi irányítás alá kerültek a megyei gyűjtemények. Itt a legfőbb feladatok a múzeumpedagógia megteremtése, kisközségek „ellátása” ismeretterjesztő előadásokkal, módszertani segítségnyújtás az iskolai oktatáshoz, „tablós vándorkiállítások” rendezései voltak.¹¹

1961. március 23-án Villányban tartott őskori témájú ismeretterjesztő előadása után Pécsre való hazatértekor, éjjel hunyt el. Az itt vázlatosan és csak a muzeológiára kiterjedő munkásságának ismertetése alapján (Szőnyi Ottó mellett) minden bizonnyal a 20. század legjelentősebb Pécs-baranyai múzeumszervezőjének nevezhetjük Dombay Jánost.

¹¹Sarkadi... i.m. 377–378.p.

DANKÓ IMRE

PÉCSI MŰKÖDÉSEM^{*}

Pécsi működésemet 1964. július 1-jén kezdtem meg. Miután abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy a Baranya Megyei Tanács VB. elnöke, Palkó Sándor meghívott a pécsi Janus Pannonius Múzeum, illetőleg a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága vezetőjének. Bár Palkó Sándor tett egy tájékoztató látogatást előző munkahelyemen, a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban (és természetesen Gyula város tanácselnökénél és a Békés Megyei Tanács elnökénél is), nyilvánvaló, hogy nem csak ezen egyetlen látogatása alapján hívott meg Pécsre múzeumigazgatónak. Gyulán – az egykori megyeszékhelyen – működött az ország egyik legrégebbi múzeuma (1865-ben alapították), itt szökött szárbá legelőbb a tudományos megalapozottságú helytörténeti kutató- és feldolgozó tevékenység is (Mogyoróssy, Haan, Karácsonyi, Scherer Ferenc, Veress Endre, Implom József), és mind Gyulán, mind a szomszédos Békéscsabán elevenen élt és él ma is a Munkácsy-hagyomány, illetve az ezeket a hagyományokat őrző-fejlesztő kortársi képzőművészeti, művészettörténeti tevékenység. Mindezeket a hagyományokat folytatva, fejlesztve tettem országosan ismertté a Gyulai Erkel Ferenc Múzeumot; mind tudományos, mind közművelődési tekintetben. Ebben a kifejezésben, hogy „országosan ismertté tettem”, az is benne van, hogy Pécsen, Baranyában is ismerték a gyulai múzeum és Múzeumbaráti Kör munkáját. Ilyesmiről tájékoztathatták munkatársai Palkó Sándort is.

Pécsre kerülve nagy lelkesedéssel és lendülettel fogtam a munkához. El kell mondanom, hogy Pécsen, a Janus Pannonius Múzeumban részben régebbiről ismerős, sőt barát; illetőleg több velem rokonszenvező, készségesen együttműködő munkatársra találtam. Mind a barát, mind az együttműködő munkatársakat az jellemezte, hogy mindannyian kiváló, önálló tudományos kutató- és feldolgozó munkára alkalmas, jól felkészült ambiciózus szakemberek voltak és egyértelműen, sőt mondhatnám, hogy egyoldalúan tudományos eredményekre, sikerekre, elismerésre törekedtek. Ebből az alapállásból következtek aztán azok a nehézségek, amelyek, bár esetenként megnehezítették munkámat, végül is áthidalhatóaknak bizonyultak. Ennek a „szembenállásnak” azért se lehetett komoly, káros következménye, mert személy szerint magam is efféle kétoldalúságban, de nem ambivalenciában, ahogy 1966-ban egyik munkatársam mondta, éltem. Úgy érzem, hogy Pécsen (is) értékes tudományos munkát fejtettem ki és hogy (még akkor népművelésnek nevezték) sokoldalú, sokrétű, a kor múzeológiai színvonalán álló népművelési munkával is emeltem, fokoztam a pécsi és a baranyai múzeumok, a muzeológia jó hírét, általános elismertségét.

^{*} Dankó Imre etnográfus 1964–1969 között volt a Baranya megyei Múzeumok igazgatója. A Pázmány Péter Tudományegyetemen kezdte tanulmányait (1941–1943), majd a Debreceni Tudományegyetemen (1943–1946) végzett magyar–történelem–angol szakon. Hajdúnánáson, Kecskeméten, Szentendrén, Túrkevéen volt gimnáziumi tanár, Túrkevéen, Sárospatakon, Gyulán múzeumigazgató, Pécsen (1964–1969) és Debrecenben (1969–1983) megyei múzeumigazgató. A néprajztudományok kandidátusa (1967), akadémiai doktor (1989), c. egyetemi docens (1986.), c. egyetemi tanár (1992).

Az elmondottak valóra váltása érdekében első feladatomban tekintetem a *Pécs-Baranyai Múzeumbarátok Köre* újjászervezését. Ezt már 1964-ben elkezdtem. Minden alkalmat és lehetőséget felhasználtam arra, hogy általában a muzeológiát, a múzeumügyet; sajátosan pedig a pécsi-baranyai múzeumokat népszerűsítsem, el- és megismertessem. Ennek a törekvésnek a szolgálatába állítottam, immár az újjáalakult Pécs-Baranyai Múzeumbarátok Köre támogatásával is az 1964. október 3.–november 2. között megrendezett *Pécs-Baranyai Múzeumi Hónapot*. A Múzeumi Hónap nyitó ünnepségeiként emlékeztünk meg a Janus Pannonius Múzeum fennállásának 60. évfordulójáról. Ez az 1964. évi Múzeumi Hónap egyúttal mintarendezvény is volt, amennyiben a következő 1965. évi, az 1966. évi, az 1967. évi és az 1968. évi múzeumi hónapokat ugyanilyen tartalmi és formai szervezésben, gazdag, a szaktudományok szerint és muzeológiailag kimagasló értékeket jelentő rendezvényekkel (állandó, időszakos és vándorkiállítások, tudományos ülések, előadások, előadássorozatok, tanácskozások, kirándulások, emlékművek-emléktáblák állítása, tárlatvezetések, kiállítási vezetők megjelenítése stb.) bonyolítottuk le. Itt, a Múzeumbarátok Köréről szólva kell megemlítenem, hogy 1965. januárjában megjelent a *Múzeumi Körlevél*, a Múzeumbarátok Köre informatív „folyóiratcskájának” első száma.

Hagyományosan nagy gondot fordítottam a nyomdával, a sajtóval való együttműködésre. Pécsi munkásságomról is elmondható, hogy éppen a nyomdával, a sajtóval való jó viszonyom következtében az egész tevékenységem jól, sőt nagyon is jól dokumentált. A JPM évkönyvsorozatát, az állandó kiállításokhoz készült nagyszerű ismertető, kalauz füzetekkel együtt a régi struktúrával továbbfolytattam, de megteremtettem egy, nemcsak a pécsi-baranyai kérdésekkel foglalkozó, sőt esetenként a dunántúli tudományosságon is túlmutató kiadványsorozatot, a *Dunántúli Dolgozatok*-at.

Tudatosan törekedtem a pécsi és megyebeli testvér-, vagy rokon intézményekkel való szoros együttműködésre. Kiváló, sok esetben baráti kapcsolatokat alakítottam ki, vagy fejlesztettem tovább a Dunántúli Tudományos Intézettel, a Baranya Megyei Levéltárral, az Egyetemi Könyvtárral, a Tanárképző Főiskolával, az Idegenforgalmi Hivatallal, a Műemlékvédelmi Felügyelőséggel stb.

A múzeumi tevékenység, illetve irányultság eleinte kimondottan *régészeti* volt. Odakerülve szerettem volna a néprajzot, mégpedig a történeti néprajzot, a nemzetiségi tagoltságra tekintettel lévő társadalmi néprajzot felvirágoztatni. Ennek a tendenciának minden feltétele adott volt, nemcsak kiváló munkatársakban, hanem a nagyszerű gyűjteményben is és az akkor előtérbe került tervekben is: szabadtéri néprajzi múzeum létrehozása, a Baranyai Néprajzi Atlasz felgyűjtése és elkészítése, Országos Fejfa Archivum létesítése stb. Azonban másként alakult a fejlesztés-fejlődés iránya. A hatvanas évek végére, a többi gyűjtemény mellőzése vagy hátrányos helyzetbe hozatala nélkül, az energikus, a Megyei-és a Városi Tanács messzemenő elvi- és anyagi támogatását élvező (képzőművészeti) művészettörténeti muzeológia (gyűjtés, gyűjtemények megszerzése, az anyag magas szintű muzeológiai ellátása, feldolgozása) került előtérbe. Jómagam valamiféle egyensúlyt szerettem volna kialakítani és állandósítani. Ezen törekvésem jegyé-

ben hozattuk rendbe a Természettudományi Múzeum épületét és rendeztünk meg benne egy nagyszabású, korszerű természettudományi állandó kiállítást.

A megye területén lévő múzeumok, kiállítások-kiállítóhelyek eléggé mostoha körülmények között éltek. Első feladataim közé tartozott, hogy a megyebeli múzeumokat, kiállítóhelyeket rendbe tegyük, fejlesszük. Ezen a téren legjelentősebb munkánknak tartottam és tartom ma is, a mohácsi múzeum újjászervezését (új, önálló épület szerzése, főhivatású muzeológus alkalmazása, nagyszerű új helytörténeti állandó kiállítás létesítése stb.). Pécsváradon és Szigetvárt az ottani várakban folyó ásatások, majd felújítási és rekonstrukciós munkálatok miatt a muzeológiai munka háttérbe szorult, sőt bizonyos időszakokban szünetelt is. Mindkét helyen később, már Pécsről való elkerülésem után készültek nagyszerű állandó és időszaki kiállítások. A siklói várban is állandó felújítási munkák folytak, bár pár helyiségben volt néhány történeti enteriőr (például börtön). A vár nagy kiállító termeit pedig a JPM Képző- illetve Iparművészeti Osztályához tartozó, vagy velük valahogy kapcsolatban álló (például országos kerámia pályázati kiállítások stb.) nagyszabású időszaki kiállítások foglalták le. Az itt különösen jelentős klasszikus komplex helytörténeti muzeológia a vár falain kívülre szorult, a Siklói Várbarátok Körébe. Legjobb állapotban volt az akkor nemrégén létesített, tehát újnak számított Komlói Múzeum. Tormáson falumúzeumot, Ibfán pedig Pipamúzeumot létesítettünk.

Kedvenc tervem volt, hogy Sellyén megszervezzük és azonnal működőképes állapotba hozzuk a *Kiss Géza Ormánysági Múzeumot*. Sellyén nagyon jó hozzáállás volt. Múzeumi célokra megkaptuk az egyik volt iskolaépületet, a benne lévő szolgálati lakással együtt. A Tanács nagy lelkesedéssel végzett önkéntes munkával megépítette az ormánysági talpasház (majd udvara, minden létezett melléképületével) hiteles rekonstrukcióját. Tervem csak részben valósult meg. Egy eléggé gazdag állandó kiállítást létrehoztunk ugyan, de nem sikerült lakásfelajánlással se muzeológust szerezni, aminek többek között az lett volna a következménye, hogy létrejön egy ütőképes ormánysági komplex helytörténeti gyűjtemény is. Ott vártak rá a szépen előkészített raktárhelyiségek...

Ami pedig mindezek mögött a saját munkámat illeti; pécsi éveimet egyik önéletrajzomban így foglaltam össze: „1964. július 1-jétől kezdődően a Baranya Megyei Múzeumi Szervezet, a pécsi Janus Pannonius Múzeum igazgatója lettem. Pécssett figyelmem a délszláv kutatások, az interetnikus kapcsolatok felé fordult. Ebből a szempontból igen jelentősnek tartom jugoszláviai tanulmányútaimat s azokat a személyes kapcsolatokat, amelyeket ezen tanulmányútak során létesítettem (M. Gavazzi, S. Zecević, D. Maslovarić, P. Tomić, M. Filipović, M. Grbić és még sokan mások). Pécssett erősödött föl bolgár érdeklődésem is, ami aztán a siklói várban rendezett bolgár kiállítás révén konkrét formákat is öltött; tanulmányutakhoz vezetett. Pécsi múzeumigazgató koromban lettem tagja az ICOM Magyar Bizottságának is, és mint ilyen, vettem részt 1967-ben Moszkvában, illetőleg (az akkori) Leningrárdban megrendezett ICOM kongresszuson, ahol a szentpétervári Ermitázsban angol nyelvű, muzeológiai tárgyú előadást is tartottam. Érdekes módon ezen a szentpétervári kongresszuson adódott lehetőségem arra is, hogy korábbi angol kapcsolataimat felújítsam, hogy vezető angol muzeológusokkal kerüljek kapcsolatba (A. Digby, J. Patterson, G. Jenkins, D. Proctor,

hogy csak az ismertebbeket említsem.) A pécsi évek alatt kezdtem behatóbb módon, tudományos igénnyel elvi- és gyakorlati muzeológiai kérdésekkel foglalkozni. A kiállítási tématervek kidolgozását, a forgatókönyvek megírását, a kiállítások fizikális megrendezését is tudományos munkának tartottam, és úgy gondolom, hogy sokat tettem azért, hogy mások, a művelődésügy vezetői, de a különböző tudományágak is annak tudják, tartásuk. Ennek ellenére, számomra is és a közvélemény számára is mindjobban nyilvánvalóvá vált, hogy elsősorban etnográfus, hogy néprajzos-muzeológus vagyok. Ennek a felismerésnek a jegyében folyamodtam 1962. szeptember 1-jén az MTA Tudományos Minősítő Bizottságához, hogy az úgynevezett önálló aspirantúrára vegyen fel. Kutatási témaként a társadalmi-történeti szempontú néprajztudomány változást vizsgáló, tehát életmód-kutatási részét választottam. Hároméves önálló aspirantúráim alatt (vezetőim Ortutay Gyula és Tálasi István voltak) az előírt kandidátusi vizsgákat lettem, disszertációm elkészíttem. Megvédésére (opponensek: Barabás Jenő és Hoffmann Tamás) 1967. június 2-án került sor.” Vagyis, pécsi éveim alatt készültem fel a kandidátúrára, jelezve, hogy a Pécs-baranyai sokoldalú, sokféle, egyszerre több helyszínen folytatott muzeológiai szervező, irányító munka mellett a tudományos tevékenységgel sem hagytam fel, sőt, lehetőségeimet kihasználva a tudományos pályán jelentős előhaladást tettem. Munkámat sok elismerés érte, de a Pécsről származó, az ottani munkásságomat értékelő elismeréseim-kitüntetések közül legszívesebben az 1982-ben, 60 éves koromban megkapott *Baranyáért Emlékérem*-re emlékezem és vagyok büszke. De különösen fontosnak tartom megjegyezni, hogy pécsi munkálkodásom alatt számos barátságot kötöttem az intézményen belül és kívül. Ezek közül a barátságok közül több ma is élő kapcsolat. Munkatársi, baráti kapcsolataimat az is erősítette, hogy sem közvetlen, sem korábbi elődeimet, a múzeum volt munkatársait, a pécsi-baranyai tudományos élet és közművelődés szereplőit megbecsültem, munkásságukat tisztelettel öveztem. A JPM 60 éves jubileuma jó alkalom volt arra, hogy elismeréssel és tisztelettel emlegessük a pécsi múzeumügy legkorábbi szereplőit, Horváth Antalt, Igaz Lajost, Juhász Lászlót, Majorossy Imrét. Dombay Jánosnak emlékművet, Baksay Sándornak és Kiss Gézának emléktáblát állítottam. Papp László nyugdíjazása után is rendszeresen folytatott mohácsi csatateri ásatásait minden esetben gondosan előkészítettük. Úgy éreztem, hogy munkatársaim is meg voltak velem elégedve, gondolom legfőképpen azért, mert nem kívántam soha se beleavatkozni munkájukba, „hagytam őket dolgozni” – ahogy mostanában jellemzik ezt a vezetői formát. Gondolom, hogy ez az engedékenység, „dolgozni hagyás” egyikőjükben sem keltette azt a tévhitet, hogy én nem is csináltam semmit, hogy mindent, de mindent ők egyedül, személyesen csináltak, értek el. Nem mondom, hogy nem ért néhány rosszindulatú gáncoskodás is. De hamar túltettem rajtuk magamat, és gyorsan, minden zavar nélkül folytathattuk a közös munkát. A közös munka kifejezésen volt a hangsúly. Azaz mindent összevetve, közel negyven év távlatából is elmondhatom, hogy Pécsen jól éreztem magamat, sokat fáradoztam a város és a megye tudományos élete, közművelődési helyzete, muzeológiai viszonyai fejlesztése érdekében. És talán azt is elmondhatom, hogy nem is eredménytelenül...

A GYÓGYNÖVÉNY-ÜGY BARANYÁBAN

Baranya megye flórájának és ezzel együtt gyógynövénykincsének tudományos feltárása az idegen **Marsigli Alajos Ferdinánd** nevével kezdődik. Pontosan 200 évvel a mohácsi vész után, 1726-ban tett dunai útján készült hatalmas katalógusa lapjain ezt olvassuk¹: „Absinthium vulgare – ponticum, seu Romanum officinale, sive ponticum tenuifolium incanum. Locis apricis et calvis (tehát: napos és kopár helyeken). Circa influxum fluvii Dravii (a Dráva folyó beömlése körül). Achillea – Tanacetum minus album, odore camphorae. Pratis humidis (a nedves réteken). Circa influxum Dravii. Castanea sativa: Pagum Setska (Szekcső, Duna-szekcső környékén). Paris, vel Aconitum salutiferum Sanctae Kunigundis – Eupatorium cannabinum. Locis humidis (a nedves helyeken). Influxum Dravi. Helleborus odoros. Centaurea pannonica circa Wereschmarton” stb.

Az első nyomtatásban megjelent, speciálisan mecseki flóramű **Piller és Mitterpacher** munkája 1783-ban.²

1799-ben van **Kitaibel Pál** első baranyai útja, az *Iter Baranyense*. Kitaibel itt látja viszont a Bánságból már ismert Helleborus odorust, Bellye és Dárda közelében, a pocsolyák szélén óriási mennyiségben az Acorus calamust. „Azt mondják, hogy az állatok nem nyúlnak hozzá, de én láttam, hogy a lovak lerágták” – írja. Beremend határában Digitalis ferrugineát talál. A „réti erdőkben” Drávacsehitől Petárdáig Sedum hispanicumot. Erről így ír: „Összetörve és liszttel keverve a disznók gyógyítására használják (mandulagyulladás). Peremizs gyökere kiváló hatású sebgyógyító szer szétzúzva és borseszemben megfőzve”.

1799. október 1-jén, amikor a Georgikon felállításához szolgál tanácsokkal, Festetich Györgyhez intézett sajátkezű levelében ezt írja: „Baranyában gyakori a fehér hárs (Tilia argentea), melynek édes nedve miatt édes hárs a neve, míg a másik két hársat ezért бүdös hársnak mondják”. 1808-ban tett második baranyai útján pedig megjegyzi, hogy a Tilia cordata magyar neve: farkas hársfa. Ugyanekkor ismét feljegyzi: „A dárdai elárasztott tájakon töménytelenül sok Acorus calamus nő. Ennek gyökereit juhoknak és szarvasmarháknak adják”.

A pécsváradi út kapcsán: „kapotnyak főzetével mossák meg a fejet fejfájás ellen”, majd később: „Sok a Helleborus odoros, melyet alkoholban oldva purgálásra használnak”.

1804-ben kerül Pécsre **Nendtvich Tamás** gyógyszerész. 1836-ban fia: **Nendtvich Károly**, a későbbi vegytan-professzor, megírja a Mecsek növényvilágáról szóló disszertációját, mely voltaképpen kettejük, apa és fiú kutatási eredményeinek összefoglalása.

¹ Marsigli, A.F. 1726. Danubius Pannonico – Mysicus, Hagae. Amstelodemi. VI. – Szabó László Gy. szíves közlése.

² Piller, M. – Mitterpacher, L. 1783. Iter per Poseganam Slavoniae provinciam mensibus Junio et Julio a 1782. Budae, Typis regiae univers. 4. 147.p. – Szabó László Gy. szíves közlése.

Simonkai Lajos után **Majer Móric József** viszi tovább a baranyai botanikus vonalat. Majer Móric feljegyzései azért fontosak, mert az 1858-ban írt *Die Flora des Fünfkirchner Pflanzengebietes*-ben már külön tárgyalja a mérges növényeket, mint amelyek említésre méltó részét képezik a mecseki flórának, s melyek közül a legveszedelmesebb mérgeket képező

Atropa belladonnát, Solanum dulcaramát,
Cicuta virosát, Bryonia albát,
Colchicum autumnalét, Veratrum album és nigrumot,
Euphorbia cyparissias, – esulát és – lathyrist,
Digitalis purpureát és – ochroleucát sorolja fel.

Majd így folytatja: „Besonders aber müssen jene erwähnt werden, die sich unvershämt bis zu unseren Wohnungen schleichen und dadurch doppelt gefährlich werden”. Főképp azonban azokat kell felemlíteni, amelyek szégyentelenül lakásainkig kúsznak, és így kétszeresen veszélyesekké válnak. Ilyenek a Conium maculatum, Aethusa cynapium, Datura stramonium és Hyoscyamus niger.

Kívánatos volna – írja ezekről Majer – hogy e veszélyes növényi egyedeket mindenki megismerje, hogy őket tűzzel-vassal irtsák.

Majer észrevette, hogy flóraidékünkön az ország egyéb tájaihoz képest 2-3 héttel korábban indul tavasszal a vegetáció, s Pécs környékén a mandula, gesztenye, birsalma és füge szívesen tenyészik, és szép termést érlel. A Salvia officinalis megtalálja elvadultan „a néhai gondosság és szorgalom szomorú emlékeként a Jakabhegy évtizedek óta elhagyott kertjeiben”. A lapályon növények között említi a Digitalis lanatát.

A Xanthium spinosumról (a szerbtövisről) írja Majer Móric: „Ein russischer Arzt in Berthistew soll (nach B.W.) 6 Personen, die vom tollen Hunde gebissen wurden, durch dies innerlich angewandte Mittel von den Wasserscheu glücklich geheilt haben”. Egy Berthistew-be való orosz orvos (B.W. szerint) hat személyt, kiket veszett eb mart meg, ezzel a belsőleg alkalmazott anyaggal gyógyított volna ki szerencsésen a veszettségből.

1867-ben **Janka Viktor** megtalálja a magyar kikericszet Harsány hegyén.

1896-ban **Várady Ferenc** szerkesztésében jelenik meg a *Baranya múltja és jelenje* című munka. Ennek kevésbé megbízható növénytani része a Potentilla anserinát ökörszem-aranyvirágnak nevezi, a Bryonia albáról pedig azt állítja, hogy „Baranyában kis mértékben a lovaknak szoktak szelni belőle, hogy étvágyukat fokozzák. A néphit szerint babonázni is lehet vele, s hajnövesztő szer készítésére is használják.”

1933-ban méltó utóda akad a nagy úttörőknek, Kitaibel Pálnak és a Nendtvicheknek **Horvát A. Olivér** tanár személyében, akiről már 1941-ben így ír **Soó Rezső**: „Távol egyetemi intézetektől és múzeumoktól, elsősorban saját kutatásainak alapján... teljes és megbízható képet nyújt a mecseki flórateület virágos és harasztféle növényeiről”.

Horvát 1952-ben kezdi el a Mecsekben a növényföldrajzi térképezést, s ez a munkája még napjainkban is tart. Ennek befejeztével, könyve megjelenésével olyan szakmunkával gazdagodunk, ami a baranyai gyógynövény-üggyel foglalkozók részére is – kutató és termesztési vonalon egyaránt – hatalmas segítséget fog jelenteni.

Horvát Adolf Olivér (balról) és Baranyai Aurél a mecseki Hármashegyben, 1956-ban

A tudományos munkák e rövid ismertetése után vázoljuk fel a gyakorlati eredményeket: Az első világháború idején országszerte jelentkező gyógynövénykereslet Baranyát nem ösztönözte említésre érdemes begyűjtésre vagy termesztésre, de **Edenhoffer Gyula** pécsi drogista **Johann Hugó** gyógyszerésszel 1916-ban már kísérletezett gyógynövények termesztésével. Edenhoffer a háború után gyógynövénybevéltással is foglalkozott, s szép eredményeket ért el, főként minőségi vonalon.

Ebben az időben járt Pécsen **Augustin Béla**, aki Edenhoffert személyesen felkereste, s gratulált neki a jól kezelt, jó minőségű gyógyteák begyűjtéséhez.

1925-ben a Mezőgazdasági Kiállításon ugyanő dicsérő oklevelet nyer begyűjtött gyógynövényeivel. Ugyanebben az évben 5 holdon ricinust termeszt, negyed holdon pedig koriandert. Edenhoffer ma a pécsi Gyógynövény Szaküzlet vezetője. Adatai szerint az 1954-ben megnyílt szaküzlet az első hónapokban 2 ezer forintot forgalmazott, de 1960-ban a pécsi gyógynövénybolt már 35–40 ezer forint átlagos havi bevételt ért el.

Az 1944-45 előtti időkben még **Linzer Aladár** Bólyban, az akkori hercegi birtokon, **Erdősi Lajos** pedig a Dráva mentén foglalkozott termesztési kísérletekkel, illetve begyűjtéssel. Előbbi cca 50 holdon gyógy-, fűszer- és illóolaj-növényekkel; utóbbi a kálmost favorizálta.

A második világháború vége felé a baranyai digitáliszt gyógyításra közvetlenül is felhasználja a mecseknádasdi orvos (**Nagy Ödön**)³. Ő említi lelőhelyként a geresdi erdőt, s Erdősmecskén a kőbánya környékét. Termesztését is megkísérli a Réka-völgy bejáratánál. Természetesen a Dunántúlon gyakori sárga digitalisról, az ambiguáról (*grandiflora*) van szó.

1951–52-ben **Horváth Ferenc**, akkor a Pécsi Gyógyszertár Vállalat raktárosa (most a budapesti Gyógyért raktárvezetője) *Baranya megyei gyógynövények* címen értekezést írt. Bejárta a megyét, gyűjtött, kutatott, térképezte és fényképezte gyógynövényeinket. Begyűjtéssel is próbálkozott, s figyelte a növény szárítás és színváltozás összefüggéseit. Üszög-pusztán 28 féle gyógynövény termesztésével kísérletezett. Javaslatot tett – **Margittay László** akkori agronómussal együtt – több gyógynövény termesztésére. Javaslatuk akkoriban a gyapot favorizálása miatt háttérbe került.

Kiss Pál agronómus, babarci kísérleti telepén több gyógynövény fajt kutatva, főként agrotechnikai tapasztalatokat gyűjtött. Sajnos, ő is eltávozott a megyéből.

Tompa Péter, szigetvári felvásárló 1950 óta gyűjt. Most 30–40 négyszög-öles kísérleti parcelláján piros gyűszűvirágot termeszt, hogy bizonyítsa, érdemes vele foglalkozni. Eredményét a Földműves Szövetkezetnek mutatja majd be. A megyei termelés 1960-as adatai:

Komló	250	holdon (Bóly, Bikal)
Mák	717	holdon (Lippó, stb.)
Izsóp	5	holdon (Himesháza)
Levendula	70	holdon (Trefort-pusztá, Bácsfa-pusztá, Himesháza)
Muskotály-zsálya	46	holdon (Babarc)
Zöld kapor	180	holdon (Sátorhely)
Anyarozs	40	holdon (szétszórtan)

A vállalkozó kedv hullámlásának érzékeltetésére megemlíthetjük, hogy pl. három évvel ezelőtt 40 holdon köményt termeltek, 1959-ben fehér és fekete mustárt 400 holdon, koriandert 20 holdon. Ez utóbbit előszeretettel a vadkáros területeken szegélyszerűen telepítették, hogy illatával a szarvasokat távol tartsa. Bissén tavaly 2 holdon piros gyűszűvirágot vetettek, ami később a kiszántás sorsára jutott.

Az izsóp, levendula, zöld kapor és muskotály-zsálya termését Mohácson dolgozzák fel, s a nyert illóolajat innen szállítják főként a **Kompozíció** telepére.

Az imént felsorolt termesztési adatok – megyénk 420 ezer holdnyi művelhető területéhez, s a kitűnő talaj- és éghajlati viszonyokhoz képest – lehangelők, hiszen a szomszédos Somogy és Bács megyében, de még Tolnában is, tíz-tizenöt-ször nagyobb területen folyik a gyógynövények termesztése.

Megyénk rozstermelő területein főként az anyarozs hozna bőséges hasznot, s különösképpen a drávamenti vidéken, hol az éghajlati viszonyok kedvezően befolyásolnák a termés mennyiségét.

Az érthetetlenül mellőzött borsmentára ugyanez vonatkozik. A csapadékdúsabb déli területeken – bőséges tapasztalataink szerint – jó terméseredményekre

³ Kövesi Béla szíves közlése

számíthatnánk. Az anyarozs és a borsmenta termesztése viszonylag kevés kézi munkát igényel, s kataszteri holdanként mégis 10 ezer forint körüli jövedelmet biztosít.

Bár erdőink területe 70 ezer hektár (ennyi tartozik a Mecseki Erdőgazdaság felügyelete alá), a vadon termő gyógynövények gyűjtése sem mutat kedvezőbb képet Baranyában.

Hol van számottevő gyűjtés? Szigetvár és Siklós környékén és a Dráva mentén. Szigetváron Tompa Péter irányítja a gyűjtést és Digitális termesztéssel is kísérletezik. Siklós körzetében az újonc, de lelkes **Borbás Sándorné** bissei lakos, a felvásárló. A drávai szakaszon működik **Erdős Lajos**, aki mögött 35 éves bel- és külföldi gyógynövényes múlt gyakorlati tapasztalatai állanak. Neki köszönhető, hogy az elmúlt esztendőben – a Mattytól Drávafokig húzódó sávon – 260 mázsa nyers kálmos gyökértörzset tudtak kitermelni. A keleti Mecsekben, Óbánya központtal, nemrégiben indult meg a gyűjtés, illetve a felvásárlás **Völgyesiék** irányításával. Elég sok a meténg itt, ez évben már 3 mázsa szárított drogot produkáltak, némely helyen sarlózni lehet. De nézzük a szállítás adatait az 1960. évről:

257 mázsa	kálmosgyökér, nyers
599 kg	kálmosgyökér, hámozatlan
250 kg	csipkebogyó, száraz
57 kg	anyarozs, vadon termő
725 kg	ezüsthárs, száraz
300 kg	orvosi hárs, száraz
72 kg	tüdőfű, száraz
55 kg	vérehulló fecskefű, száraz
45 kg	cickafű, száraz
125 kg	ezerjófű, száraz
98 kg	diólevél, száraz
68 kg	apróbojtorján, száraz
102 kg	fagyöngy, száraz.

Baranya megye évi felvásárlási terve sok esztendőn át állandóan 60–70 ezer forint volt, holott a begyűjtés lehetőségei – a lelőhelyek gazdagságát tekintve – lényegesen nagyobbak. Például az 1960-ban begyűjtött kő- és ezüsthárstételek a szedési lehetőségeknek csak mintegy 10 százalékát jelentik.

Mint említettük, megyénk begyűjtési tervszáma évi 70 ezer forint, amely a szomszédos Somogy évi felvásárlási tervéhez képest (1 millió 322 ezer forint, vagyis csaknem hússzor annyi!) elenyészően csekély. S ezen ne tudnánk változtatni? De igen. Nézzük meg, hogyan.

A megye parasztsága a gyógynövények termesztésétől és gyűjtésétől tartózkodik. Miért? Mert fogalma sincs jelentőségéről, hogy az egészséget szolgálja, s hogy arany cseng a gondolatban. Felvilágosító munkára van szükség. Azt az érvelést, hogy – a megye iparosodása miatt – falun kevés a szabad munkaerő, csak részben fogadhatjuk el, mert a tanuló ifjúság, a nyugdíjasok, a csökkent munkaképességűek használhatók ezen a vonalon. S ha termelőszövetkezeteink tagsága a szomszéd megyékkel történő tapasztalatcseréken saját szemével győződik

A Vinca minor (kis téliöld meténg) ugyanolyan hatású anyagot tartalmaz, mint a Rauwolfia nevű indiai gyökérből készült, a hypertóniás betegeket gyógyító Rausedil. A Vinca minor legszebb egyedei a Pécs melletti Lámpásvölgyben nőnek. Innen vittek kétévenként 3–4 millió palántát az ország más vidékeire, hogy ellássák vele a gyógyszertárt (Devincan, Cavinton)

meg a gyógynövénytermesztés jövedelmezőségéről, a legjobb munkabírásúak észére és karjára is bizvást számíthatunk.

A vadon termő gyógynövényekből megyénk területén, a hársféléken kívül nagymennyiségű csipkebogyó, kankalinygyökér, csalánlevél, kökényvirág, papsajtlevél, gyermekláncfűgyökér és meténg begyűjtésével foglalkozhatnának a gyűjtők, akik így módon 30–60 forintos napi keresetre tehetnének szert.

A Baranya megyei gyógynövény-ügyet a tudomány sokrétűen támogathatja. Kedvező helyzetben vagyunk, mert Pécs, a központ, egyetemi város: szerves kémiai és farmakológiai tanszékkel, Pedagógiai Főiskoláján biológiai és növénytani tanszékkel valamint botanikus kerttel, a Dunántúli Tudományos Intézettel, hírneves orvosaival, természettudományi múzeumával, könyvtáraival, az állami gazdaságok talajkutató laboratóriumával, gyógynövény-szaküzletével, galénusi laboratóriumával, Gyógyszertári Központjával. Vidéken: a szederkényi Növényvédő Állomással, az összes agronómussal, a mohácsi illóolaj-lepárló üzemmel, a régi, tapasztalt gyűjtők, természetők és felvásárlók évtizedes praxisával.

A szentesi gimnázium kezdeményezését, hogy a politechnikai oktatás keretében az egyik felsőbb osztálynak gyógynövényekkel való foglalkozást iktattak be, Pécsset is meg lehetne valósítani. Vidéken pedig a pedagógusokat, gyógyszerészeket és gyógyszerész-technikusokat egyre több joggal és egyre növekvő

hangsúllyal kell szerephez juttatnunk a teória és a praxis közötti összefüggésekben a gyógynövények területén. Nem lenne nehéz a gyűjtés és termesztés alapismereteit a gyógyszerész-technikusok új kiképzési tervébe illeszteni.

Ha egy megfelelő apparátus az összes érdekelt bevonásával intézményesen ésszerű mederbe terelné a megyében szunnyadó érdeklődést a gyógynövény-ügy iránt, néhány éven belül el lehetne érni azt, hogy Baranya az országos évi 800 vagonos drogtermeléshez említésre érdemes többlettel csatlakozhasson. Ez az elképzelésünk egyáltalán nem utópia, mert már most is felcsillannak itt-ott reményt ébresztő jelenségek. Például a felvásárlási tervszámot az 1961. évre a **Herbária** az eddigi összeg kétszeresére emelte. A beváltók jelentései szerint a folyó évben a múlt évi gyűjtési eredmények háromszorosára lehet számítani.

A termesztési vonalon pedig szemünk előtt kezd kialakulni egy illóolaj- és gyógynövénytermő táj a Mohács-környéki dombokon, a 25 ezer holdas **Bólyi Állami Gazdaság** területén. Idén már összesen 301 holdon – a gazdaság területének körülbelüli egynolcadán – termelnek francia levendulát, muskotály-zsályát, zöld kaprot és kerti izsópot. Ezek a növények kataszteri holdanként 10–12 ezer forint tiszta hasznot hajtanak. A illóolajos növényeket egy mohácsi kis desztilláló üzem dolgozza fel, melyet fáradt gözzel a szomszédos farostlemezgyár lát el, gazdaságosabbá téve a termelést. S Mohácson adva van az olcsó vízi úton való szállítás lehetőségé is.

Íme, ez a példa, amit egyre több és egyre jobb követhet, lépésről-lépésre növelve a termőterületet és befektetést. Talán nem kell álmodozónak lenni ahhoz, hogy elképzeljük a néhány százholdas, gyógynövénytáblákkal mosolygó baranyai táj közepében a szárító-, lepárló-, öntöző- és laboratóriumi berendezések csinos épületcsoportját a fővonalba kapcsolódó szárnyvasúttal, melynek sínein vidáman fut az illatos füvek kincseit vivő vonat abba a valósággá váló jövőbe, melyhez ezen a Konferencián mi is szeretnénk hozzájárulni ezzel a néhány megtermékenyülhető gondolattal, a gyógyító növények világszerte izmosodó reneszánsza idején.

EPILÓGUS

„Baranyai Aurél irányító tevékenysége és példája – az 1961-ben rendezett első hazai gyógynövény-szimpozicionon elhangzott előadása nyomán – fellendítette a Dél-Dunántúlon kibontakozó etnobotanikai és népgyógyászati kutatást.”⁴

Már korábban is sikeresen szerepelt a gyógynövényes, gyógyszerészet-történeti és környezetvédelmi pályázatokon. 1956-ban kiemelt díjjal jutalmazták Pécs és környékének gyógynövényflórájáról készült dolgozatát. 1957-től állandó, élő gyógynövénykiállítás rendezett a patikában. Az 1960-as években a Magyar Rádió pécsi stúdiójából „A kuruzslás és a gyógynövények”, „Baranya megyei gyógynövények” és „Mérgező növények” címmel oktatott, népszerűsített. 1961-ben hét előadásból álló – „A mérgezések és a gyógyszerész” címet viselő – sorozatára emlékezünk, amelyben a gombamérgezésektől, a mérgező növényeken át a gyermekkori alkoholmérgezésekre is figyelmeztetett.

⁴ Szabó László Gy.: Gyógynövénykutatás Dél-Dunántúlon. In: Pécsi Műszaki Szemle XXVII. évf. 1982/1.

Baranyai Aurél Horvát A. Olivért nevezte mesterének a botanikában, növénykémiái ismereteit pedig **Szász Kálmán** segítségével gyarapította, de rajtuk kívül még számos tudósak és intézménynek volt partnere. Gyűjtőmunkája során segítette a szegedi egyetem Gyógynövénytan Tanszékét és a növényélettani kutatókat, valamint a tápiószelvi Agrobotanikai Intézet génbankját. Rendszeres kapcsolatban állt az akkor még Marosvásárhelyen élő és dolgozó **Rácz Gábor** professzorral, Stuttgartban Joachim Langerfeldttel, a kielői Frohne professzorral és a német Gyógynövénykutató Társasággal.

A Magyar Gyógyszerészeti Társaság rendes, az MGYT Gyógynövény Szakosztályának vezetőségi tagsága mellett a szakosztály dél-dunántúli elnöki tisztét is viselte. A Magyar Kémikusok Egyesülete pécsi gyógyszerész-botanikus szakosztályának vezetőségi, a Magyar Biológiai Társaság pécsi csoportjának alapító tagja volt.

Vizsgálta, Szentlőrincen nagyüzemi kísérlethez telepítette a baranyai kamillát és kidolgozta a nyers kamilla liofilezését. Holland és mongol homoktövis-magvakat szerzett és gyógyászati lehetőségüket **Szabó László Gy.**-vel vizsgálta. A telepítési kísérletre József-házán került sor. Az „Eljárás Crataegus szivgyógyászórp előállítására” című szabadalmat **Puskás Ödön**nel közösen készítette. Gyógynövény-telepítési kísérletet végzett spanyolpozdróval is. Baranyai Aurél hirdette, hogy minden növény gyógynövény, csak még nem tudjuk róla.

Az 1961. évi, I. Magyar Gyógynövény Konferencián Pécsen elhangzott előadás mondandója napjainkban még aktuálisabb mint valaha, és ha a szerző munkaerőre vonatkozó javaslatait felidézzük, a szociális gondok kérdéseinek némelyikére is választ kapunk.

„Augustin Béla magyar gyógynövénykutató professzor születésének 100. évfordulója alkalmából emlékermet alapított a Magyar Gyógyszerészeti Társaság, s 1977. december 16-án, az évforduló napján, az országban elsőként Baranyai Aurél részesült a magas kitüntetésben a magyar és az egyetemesek gyógynövényügy szorgalmazásában végzett kiemelkedő munkájáért.”⁵

Tisztelt Olvasó! Boldogok, akiknek foglalkozásuk egyben önkifejezési eszközük. Bölcsék, akik kiérlelt, saját gondolataik, életfilozófiájuk szerint élnek. A 101 éve született Baranyai Aurél ilyen, boldog és bölcs emberként él emlékezetünkben.

***Az előadás Pécsen, az I. Magyar Gyógynövény Kongresszuson,
1961. május 27-én hangzott el.
Közreadja, egyben az epilógus szerzője
Baranyai Pál.***

⁵ Szabó... i.m. 1982/1.

EMLÉKKÖNYV BARANYAI AURÉL SZÜLETÉSÉNEK CENTENÁRIUMÁRA

Újabb értékes és rangos tanulmánykötettel gazdagodott városunk és Baranya helytörténeti irodalma a bemutatásra kerülő kiadvánnyal, amely a jeles, országosan is elismert pécsi gyógyszerész-helytörténész, **Baranyai Aurél** születésének centenáriuma alkalmából, 2003. január 30-án megrendezett tudományos konferencia előadásait tartalmazza. Az Emlékkötet értékét növeli, hogy a számos és részletes helytörténeti közlésen és Baranyai Aurél sokrétű munkásságának ismertetésén túl, a helyi és országos gyógyszerkutatói és történeti írásokkal a szakirányú érdeklődők számára is fontos ismereteket adhat. A tanulmánykötet, részint igazodva a konferencia előadássorozatához három fő szerkezeti egységre osztva közli a jeles gyógyszerész és orvostörténettel foglalkozó tudósok, helytörténeti kutatók és egykori barátok, munkatársak színvonalas írásait, illetve az ezeket jól kiegészítő dokumentumokat. A *Baranyai Aurél életéről és munkásságáról* című első részben a magyarországi gyógyszerészet és gyógyszerértéktörténeti kutatások eddigi eredményeiről, tradícióiról és jelenlegi helyzetéről meríthetünk ismereteket. De ez a szerkezeti egység elsősorban Baranyai Aurél gazdag munkásságáról készült írásokat közli.

Elsőként **Szolcsányi János** egyetemi tanár, Széchenyi-díjas akadémikus, a PTE Gyógyszerész Szak vezetőjének bevezető tanulmányát olvashatjuk a *Kétszázéves gyógyszerértéktörténet a hatóanyagok nevezéktanáról* címmel. A rövid értekezés kultúrtörténeti utalásai mellett a 19. század elejétől rohamosan fejlődésnek induló kémia tudomány eredményeire, s az ezzel összefüggésben szintén fejlődő gyógyszerhatóanyag kutatásokra hívja fel a figyelmet. Kiemelve a gyógyszerészetet a kémiai nevezéktanra ható maradandó, ma is érvényes hatását, amelynek gyökereit maga a szerző az első alkaloida elnevezésétől eredezteti. Ezt követően *Gyógyszerésztörténeti kutatások Magyarországon* címmel **Grabarits István**, a Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság elnökének írása olvasható. E munkában a szerző kutatói munkásságának személyes indíttatásairól, így Baranyai Aurélhoz fűződő kapcsolatáról is megemlékezett. Az orvos és gyógyszerésztörténeti kutatások fontos eredményeit és e területek kiemelkedő egyéniségeit felidézve, elsősorban az elméleti-módszertani kutatásokat ismerteti. Kiemelve olyan kutatási területeket, mint a muzeológia, oktatás- és tudománytörténet, patika-, intézmény-, egyesület-, sajtó- és gyár-üzemtörténet, valamint a biográfia, mely részterületek vizsgálatánál már hasznos segítséget adhat a számítógépes technika is. Legfontosabbnak a közgyűjtemények szerepét tartotta e körből, s ezen belül is a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár nélkülözhetetlen szerepét hangsúlyozva. Az egyetemek tanszéki munkacsoportjai, a hazai és nemzetközi orvos és gyógyszerészeti társaságok szintén nélkülözhetetlen feladatokat látnak el. Végül a jelentősebb kutatási eredményekről és a nyomtatásban megjelent szakkiadványokról is ismereteket kapunk.

Baranyai Aurél a gyógyszerésztörténész címmel **Szmodits László** budapesti gyógyszerésztörténész írása bevezeti a pécsi gyógyszerészlől publikált értekezéseket is. Rövid életrajzi ismertetést követően Baranyai Aurél szakirányú publikációit négy tematikus egységre bontva ismerteti, úgymint a gyógyszerészet múltja, gyógyszerterárik története, életrajzi írások és gyógyszer-történeti ismertetések. Az általa legfontosabbnak tartott tanulmányok részletezését követően, az egykori gyógyszerész szépirodalommal való „kacérkodásának” egyik bizonyítékaként, írása zárásaként a *Pécsi nagypatika* c. versét is közzétette. De ezzel nem ér véget a poézis, mert **Lárencz László** ny. gyógyszerész-alezredes, *Életképek Baranyai Aurélról a gyógyszerésztörténészlől* címmel három verset is közöl. Az ironikus hangvitelű, de szakmai elkötelezettséget is közvetítő költemények Baranyai Aurél sokoldalúságát is tükrözik, bár a szerző a magángyógyász pályára és a gyógyszerkutatások bemutatására helyezte a hangsúlyt. Így közli pl. (alcímbe is feltüntetve) Baranyai Aurél a Cavinton gyógyszer létrejöttében vállalt szerepéről. **Szendrei Kálmán** és **Minker Emil**, a Szegedi Tudományegyetem egyetemi tanárai *Pécs és Szeged együttműködése a Mecsek flórájának fitokémiai kutatásokban (Baranyai Aurél szerepe)* c. színtézisükben a regionális tudományos kapcsolatok felvázolása után, főleg a gyógynövénykutatások hazai eredményeit ismertették. A Szegedi Orvostudományi Egyetem Gyógynövény és Drogismereti Intézete elhatározta a hazai gyógyászatban használatos növények gyűjtését, és tudományos szintű kutatását. Ennek érdekében felhívást tettek közé a kutatóprogramban való részvételre. Baranyai Aurél is jelentkezett, s ettől kezdve volt folyamatos kapcsolata a szegedi intézettel, tovább fejlesztve megkezdett kutatásait. Segítségével a mecseki növények, különösen a Rutaceae fajok vizsgálata is ekkor kezdődhetett el. Azaz gondoskodott a kutatóintézet gyógynövény ellátásáról, de gyakorta vezetett gyűjtő és ismeretterjesztő túsákat is egyetemisták számára. A szerzők a laboratóriumi vizsgálatok eredményeit kémiai képletekkel és gazdag szakirányú hivatkozásokkal alátámasztva ismertették.

Ehhez a területhez szorosan kapcsolódik **Szabó László Gy.**, A PTE Növénytan Tanszék és Farmakognózi Intézete egyetemi tanárának írása: *Baranyai Aurél a baranyai népi gyógynövény-ismeret kutatója* címmel. A korai és színt rendszeres gyógynövény-gyűjtés egyben a szűkebben értelmezett haza, Baranya gazdag kultúr kincseinek feltárását is jelentette. Ezzel párhuzamosan a *HGK Mitteilungen* c. német gyógynövény-folyóirat magyarországi tudósítója és számos magyar szakmai testület tagja, illetve vezetője is volt. Egy 1956-ban kiírt pályázat nyomán készítette el *Pécs város és környékének gyógynövényei* címmel később díjnyertes munkáját, amely sajnos nem jelent meg. A tudományos produktum átfogó ismertetését követően a szerző – nagyon jó érzéssel – *Az Ormánság népének gyógynövényei* címmel, a *Herba Hungarica* c. folyóiratban megjelent szakcikkéből közöl egy nagyon érdekes, lebilincselő részletet, számos népi kultúrára vonatkozó utalásokkal. Vargha Dezső pedig arra vállalkozott *Baranyai Aurél a Baranya Megyei Levéltár kutatója és a gyógyszerész múlt személyes kútfője, rögzítője* c. tanulmányában, hogy a jeles egyéniség nagyon gazdag helytörténeti kutatásairól adjon átfogó képet. Ami természetesen a levéltári kutatásokon kívül a többi közgyűjtemény és számos helytörténetessel való kapcsolatát is jelentette. A szerző kiemelte

a *Baranyai Helytörténetírás*ban megjelent gyógyszerésztörténeti, fogalmazhatunk így alapmunkáit és a különböző országos és helyi konferenciákon, szakmai fórumokon való aktív részvételét. Magam örvendetesnek tartom, hogy a szerző a BML Hangarchívumában őrzött hangfelvételekből a Baranyai Auréllal készített felvételtől hosszasan idéz, ezzel nyilvánosan is közkinccsé téve ezt a ritka dokumentumot. Ezt követően a gyógyszerész összetett munkásságára, a pécsi és baranyai gyógyszerészet és egészségügy korabeli állapotaira vonatkozóan nagyon jó kiegészítő szintézist olvashatunk.

Egy gyógyszerész a város kulturális életében címmel **Öhlmüller Miklós** pécsi vegyész, s egykori barát írását olvashatjuk, melyben a barátság kötelékének elengedhetetlen részeként, mindkettőjük életét meghatározó pécsi társadalmi, kulturális és sportéletéről, s ebben való tevékeny részvételükre emlékezett vissza. Baranyai Aurélt vonzotta a szépirodalom, s maga is több ilyen jellegű írással próbálkozott, pl. versekkel, leírásokkal, visszaemlékezésekkel. De a város kulturális életében az 1957-től működő Pécsi Irodalmi Színház tagjaként vett részt a legaktívabban. A szerző erről, a hosszú évekig tartó amatőr színjátszó mozgalomról, s az ebben való szerepvállalásokról, az eddig kevésbé ismert kultúrtörténeti eseményről értékes összefoglalót jegyzett le. Idézve az egyes produkciók sajtó visszhangjából, részletesen közölve az irodalmi színház repertoárját is. A neves gyógyszerész fia, **Baranyai Pál**: *Baranyai Aurél (1903–1983) tudományos, közéleti és ismeretterjesztő tevékenységének bibliográfiája* című visszaemlékezése mintegy lezárja az édesapjáról szóló írásokat, publikációs tevékenységének és más közéleti szereplésének kronológiai és tematikai szintű ismertetésével. Összegzését értékes, a publikálást meghatározó kapcsolatrendszeréről, a kutató és tudományos szervezőmunka háttéréről írtakkal egészítette ki. Majd a cikkek, tanulmányok, dolgozatok címszó alatt felsorolt publikációt kiegészítette a megjelenési hely feltüntetésével. Ugyanezzel a részletességgel dolgozta fel édesapja előadásainak, rádióinterjúinak, ismeretterjesztő és oktató tevékenységének legfontosabb adatait is. Külön címszó alatt tette közzé a sporttémájú és az amatőr színjátszással kapcsolatos publikációkat és a sajtóban megjelent ismertetéseket. Végül a Baranyai Aurélról szóló publikációk, méltatások, a személyét ért elismerések és a szépirodalmi munkásságának felsorolása zárja ezt a rendkívül gazdag és sokrétű tevékenységet bemutató összegzést.

A kötet második részében, *Tanulmányok Baranyai Aurél emlékére* címmel összesen hat értekezést olvashatunk, természetesen a gyógyszerészet tematikához kapcsolódva. **Rácz Gábor** egyetemi tanár: *Dr. Mártonfi László (1903–1973), Baranyai Aurél erdélyi kortársa* címmel közölt rövid megemlékezésében a gyógyszerész professzor munkásságát vázolta fel. A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen az általa alapított gyógyszerész kémia tanszéken tanított, s itt végezte kutatásait, melyet több szakkiadvány is közölt, illetve fontos szerepe volt a Román Gyógyszerészkönyv VII. és VIII. kiadásának előkészítésében is. **Kiss Magdolna**, a PTE tudományos munkatársa a római kori fürdőkulturáról közöl értékes szintézist *Nymphis Medicis Gyógyfürdők Pannoniában* címmel. Az ókori történetíróktól vett frappáns idézetek mellett pontos régészeti ismereteken alapuló szintézist olvashatunk a korabeli gyógyfürdők (Aquae) topográfiai azonosításáról, illetve azok behatá-

rolásának módszertani nehézségeiről. Nagyon érdekesítően írja le, főleg Marcus Aurelius „házi orvosától” Galenosztól származó idézetekre hagyatkozva a római kori fürdő kultúra elterjedését, a különböző fürdőkúrák használatát, az ókori fürdőhelyek mindennapjait, s olykor kicsapongásait, „léha élvezeteit”, a hírhedt fürdőhelyre, Cynthia Baiae-re hivatkozva. Majd részletes leírást közöl a feltételezett pannoniai gyógyfürdőről, a limes-vonal mentén haladva, s a provincia „belső nyomait” ismertetve a mai Hévíz, Tapolca, Kékkút és Balatonfüred fürdő kultusza utaló régészeti eredményeit is közli. Végül Baranya megye egykori fürdőit (Harkány, Siklós és Kistapolca) és a Dráván túli terület fürdőlétesítményeit is megemlíti. Ezt követően két pécsi főállatorvos, **Perlaki Emil** és **Majoros Tibor** *Közegészségügy és állategészségügy szervezeti és személyi kapcsolata Baranyában 1696–1848* című, rendkívül alapos és hiánypótló tanulmányuk bevezetesként, az európai és hazai állatorvoslás középkori szövegeit összegzik. Majd a 17. századtól kezdődően a baranyai állatlan közegészségügyi állapotokkal, a gyakori járványokkal, az állatorvoslás kezdetei nehézségeivel és a fontosabb hatósági intézkedésekkel ismertetik meg az olvasót. Az alapos, levéltári forrásokon alapuló munkában végig követhetjük a tárgyalt korszak állatösszeírásait, s a korabeli köz- és állategészségügy szervezeti változásait, s ennek megfelelően a fokozatos fejlődést is, melynek ellentmondásait gazdag forrásismertetésekkel érzékelteti a szerzőpáros. Az értekezés több helyütt is kitér a korszak jeles egészségügyi tisztségviselőinek, így Czirer Antal, Hölbling Miksa, Cserny János és Uray János nélkülözhetetlen szerepére.

Rayman János pécsi vegyész mérnök a tőle megszokott alaposan tárgyiasan az olvasó elé egy kevésbé ismert pécsi származású tudós portréját, *Schuster János, egy pécsi születésű tudós* c. tanulmányában. A kevés, hiányosan fennmaradt és ellentmondásos adatok miatt rövid biográfiai bevezetőt követően, a tanulmányait részben Pécsen végző, de Pesten, az orvostudományon 1800-ban befejező, későbbi egyetemi tanár tudományos életútját mozaikszerűen vázolta fel a szerző. Kitérve a jelentősebb köztörténeti eseményekre, melyek pályáját részben befolyásolták. Tudományos munkásságát ismertetve a szerző kiemelte sokirányú érdeklődését és elkötelezettségét, így a botanika, kémia-vegyészet, gyógyszerészet és az orvostudományok iránt. A pesti egyetemi oktatások mellett a kutatások és tudományos publikációk jelentették elsősorban a munkásságát. Mindhárom területéről részletesen olvashatunk, számos stílusértékű kultúrtörténeti közléssel alátámasztva. Publikációiról a szerző részletes kimutatást készített, végül a hajdani, 1838-ban elhunyt tudósról elnevezett Schuster-alapítvány sokrétű feladatkörét is felvázolta. A sokak által ma is még mindig Sipőcz patikaként emlegetett gyógyszerészetről írt érdekesítő és rendkívül sok ismeretanyagot tartalmazó tanulmányt dr. **Romváry Ferenc** művészettörténész *A pécsi Szerecsen patika* címmel. Az 1990-ben felújított műemlékpatika patikamúzeumának jelentőségéről, a jeles pécsi gyógyszerészcsaládokról és a múzeumalapítás előzményeiről ad részletes, sokak által nem ismert tényanyagot a szerző. Kiemelve Salamon Béla volt szigetvári gyógyszerész, a pécsi helytörténészek, így Baranyai Aurél, Petrovich Ede és Madas József, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár akkori főigazgatójának, Antall Józsefnek a szerepét, sok más döntéshozó egyéniség mellett. Maga a szer-

ző kapta szakfeladatként a leendő patikamúzeum tárgyi anyagának felmérését, ezért személyes élményei alapján is sok információt közölhetett az érdekelt felek közti jó szándék ellenére is meglévő ellentmondásokról, mely oda vezetett, hogy hosszú évekig húzódott a patikamúzeum megalapítása. Majd igen részletes európai és hazai gyógyszerértörténeti ismertetőt olvashatunk, különösen a pécsi patikákról, a késő középkortól szinte napjainkig. Alapos tárgyi ismereteinek köszönhetően a pécsi Szerecsen patikáról, s a gyűjteményről szakszerű ismereteket közöl, érzékletesen, szinte végig vezetve az olvasót a múzeum tárlói és tárgyi emlékei között. Végül, mintegy utószóként a patikamúzeum és tárgyi emlékek iránti aggodalmát is kifejti, mely gondolatok sajnos szomorú aktualitással bírnak, mert a múzeum jelenleg nem látogatható, s csak remélni lehet, hogy ez az értékes gyűjtemény fennmarad az utókor számára. Az Emlékkötet záró tanulmánya **Süle Tamás** pécsi főorvos *Világhírű gyógyszerész festőink emlékezete érmeken* c. ismertetésével. Az értekezés két jeles egykori gyógyszerész Csontváry Kosztka Tivadar és Rippl-Rónai József festőművészek emlékét és művészetét idézi meg. A két jeles képzőművészről külön-külön alfejezetben közölt rövid életrajzot olvashatunk, alkotópályájuk legjellemzőbb eredményeit, és képzőművészetüket esztétikai igényvel bemutatva. Rátérve Csontváry Kosztka Tivadarról és alkotásairól készült emlékérmekre, kiderül, hogy az 1980-as évekig csak pár darab ilyen jellegű alkotás készült. Viszont az 1984-ben kiírt pályázatnak köszönhetően 48 művész 112 pályamunkája készült el, ezért jelenleg Csontváryról készült a legtöbb érme Magyarországon. Ezekről az alkotásokról, pontosabban néhány a szerző által kiemelt emlékérméről a legjellemzőbb stílusjegyeket feltüntetve összegző elemzést is olvashatunk, amit a kötetben közzétett illusztrációk is érzékeltetnek. Rippl-Rónairól azonban összesen kilenc érmet tart nyilván a szakirodalom, de ezek művészi színvonalja kiemelkedő. Az érmékről kronológiai sorrendben haladva olvashatunk részletes leírást. A tanulmány stílusosan Weöres Sándor a Csontváry-képgyűjtemény Pécsre kerülése alkalmából írt verséből vett idézettel zárul.

A Baranyai Aurél centenáriuma megjelentetett Emlékkötetet több tekintetből tartom fontosnak. Egyrészt köszönet illeti a szerkesztőket, szerzőket és a kiadvány többi támogatóit, hogy történeti múltunk feltárásán fáradozva minden jelenlegi értékesítő tendencia ellenére vállalták, hogy a múlt értékeivel üzenjenek a jelennek és az utókorak. Ugyanakkor méltóképpen adóztak egy kiváló személyiség emlékének, s Baranyai Aurél pályájának és életművének részletes ismertetésével számos, eddig ismeretlen történeti eseményre és összefüggésre hívták fel a figyelmet.

Emlékkönyv Baranyai Aurél születésének centenáriuma. Pécs, 2003.
Szabó László Gy. és Vargha Dezső (szerk.).
Magyar Gyógyszerész Kamara Baranya megyei szervezete.
Temporg Kft. Pécs.

TÜSKÉS TIBOR

ILLYÉS GYULA

„Hú nevelőim, dunántúli dombok, / ti úgy karoltok, hogy nem korlátoltok” – így kezdi egyik epigrammatikus tömörségű versét. Illyésben (1902–1983) a szülőföld szeretete (Ozora) és az európai műveltség értékeinek megbecsülése (Párizs) jól megfér egymással. Vonzódott mindahhoz (anyanyelv, táj, történelem), amit a „puszták népe” adott neki, ugyanakkor a szabadság-egyenlőség-testvériség eszméi fűtötték. „Szólni tudó más nyelveken is, (hú európaiként) mondandói miatt figyelemre, bólintásra becsült más népek előtt is”, de a tisztelet és a hála koszorúját a „fölnevelő édesanya”, az anyanyelv lába elé teszi. Bejárta a nagyvilág tájait, de igazán otthon a Dunántúlon volt: Budán lakott; volt idő, amikor az esztendő nagy részét Tihanyban töltötte; s ha hazai utazásra indult, legszívesebben „hú nevelőit”, a dunántúli dombokat járta be. Megkülönböztetett figyelem és szeretet fűzte Pécshez és Baranyához.

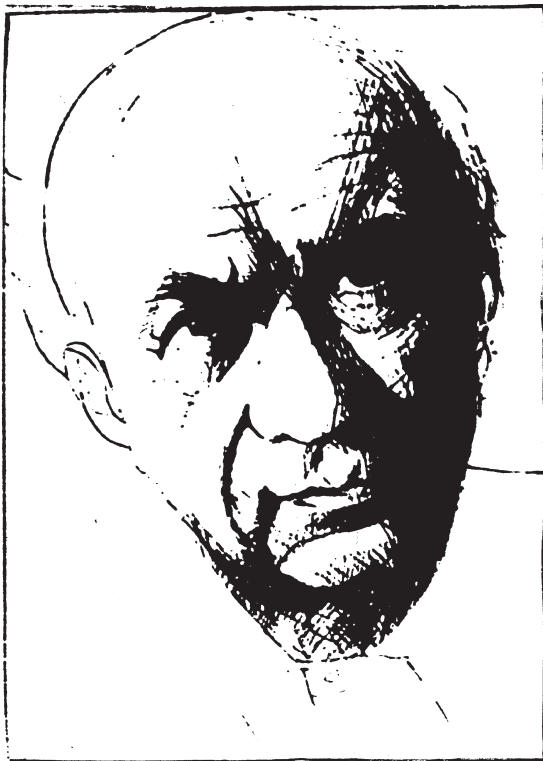
Először csak a neve (az eredeti, Illés Gyula formában) jutott el Pécsre. A *Puszták népében* beszéli el: amikor Simontornyán az ötödik elemi iskolai osztályt elvégzi, anyai nagyanyja, aki taníttatását szorgalmazta, középiskolai fölvétele érdekében két helyre is kérvényt írt: Pápára, a református kollégiumba, és Pécsre, a jezsuiták gimnáziumába. De választ egyik helyről sem kapott. Így került tizenegy éves korában az akkor megnyílt dombóvári gimnáziumba.

Első pécsi látogatását is csak sejteni tudjuk. Amikor szülei szétválnak, apja Tüskepusztára kerül uradalmi gépésznék. A húszas évek végén súlyosan megbetegszik. Tüdőrák kínozza. Illyés 1931-ben részesül először Baumgarten-díjban. Azt tudjuk, ugyancsak a *Puszták népéből*, hogy a díjjal járó pénzt haldokló apjának viszi el a pusztára, de talán azt is okkal sejtjük, hogy beteg apját, akit pécsi orvosok próbáltak gyógyítani, a pécsi klinikán is meglátogatta.

Ami bizonyítható, amit nem a képzelet, hanem a valóság ír, a következő: A Janus Pannonius Irodalmi Társaság alakuló közgyűlését 1931. június 10-én tartják Pécsen a Nemzeti Kaszinó dísztermében (ma Király utca 13.). Az alakuló ülésen az új társaságot a Kisfaludy Társaság nevében Babits Mihály üdvözli, és a műsorban Babits verseiből olvas föl. Erre az útra Babitsot, a Nyugat szerkesztőjét az akkor huszonkilenc éves Illyés Gyula is elkísérte.

A társaság vezetőiben nyomban fölébred a gondolat, hogy a dunántúli származású fiatal költőt is a tagok közé kellene választani. A társaság főtitkára, Lovász Pál Babitsot kérdezi levélben: mi a véleménye? Babits válasza fényes bizonyítvány: „Illyés Gyula a magyar lírának nemcsak nagy reménye, de már kész és el nem mellőzhető értéke is. Gyökeresen magyar, s mégis európai kultúrájú költő...”

Illyést 1932. június 10-én választják a társaság tagjává. A nyilvános felolvasó ülésen hat versét mutatja be. Ekkor találkozik a zengővárkonyi lelkésszel, Fülep Lajossal, aki a műsorban előadással szerepel. Fülep meghívja Illyést Várkonyba. Most csak egy napra megy, de megállapodnak, hogy a következő évben Illyés visszatér a faluba.

Illyés Gyula

Nagy László rajza
az 1970-es évek elejéről.

Illyés 1933 nyarán első feleségével, Juvancz Irmával két hetet tölt Várkonyban. Benyomásai, valamint a lelkésszel folytatott beszélgetés hatására a Nyugatban tanulmányt ír *Pusztulás* címmel. Az írás megjelenése után a magyarság fogyásáról, az egyke pusztító hatásáról széleskörű vita bontakozik ki. Illyés *Magyarok* című súlyos gondolatokat görgető versének első fogalmazását is a várkonyi gesztenyefák alatt veti papírra.

Évek telnek el, amíg Illyés ismét eljut Baranyába és Pécsre. A háború után részt vesz az újjáalakult Nemzeti Parasztpárt munkájában, nemzetgyűlési, majd rövid ideig országgyűlési képviselő. A földosztás híve. Áprilisban hosszabb dunántúli utazást tesz, a háborús romokból újjáéledő ország életét, a földosztás hatását figyeli. Élményeiről *Honfoglalók között* címmel riportsorozatban számol be. A dunántúli körút során Baranyában és Pécsen is megfordul.

„Pécs; az első fordulónál villamos csenget ránk. Térzene. Itt látni szabad szemmel, mi lett volna – mi maradt volna – Magyarországból az októberi csíny nélkül.

Déli egy óra. A bizottság székhelye zárva. – Hol ehethénk valamit? – Itt is, ott is, de legegyszerűbb a Nádorban.

– Borjúpörkölt: 7 pengő. Annyi a savanyú tüdő is.

– Világos vagy barnasört parancsolunk? Mind a kettőt.

[...]

Ha Szekszárdot álmoság lengte be, Dombóvárt meg a hercegi levegő: Pécs a püspöki levegőé...”

1946 májusában tartják az ún. pécsi kultúrnapokat. A művészeti eseményeken – a vendégekkel, Berda Józseffel, Kassákkal, Keresztury Dezsővel, Kodállal, Weöres Sándorral, Zilahy Lajossal együtt – Illyés is részt vesz. A Batsányi János Társaság ülésén három versét olvassa föl. Az egyik nap az akkori kultuszminiszterrel, Keresztury Dezsővel Várkonyba látogatnak, és Fülep Lajost, a volt egyetemi tanárt azzal biztatják, hogy költözzön Pestre, ahol „ő maga kapjon egy egész egyetemet”, továbbá a népi kollégiumok megszervezéséről cserélnek vele eszmét. Illyés *Naplójegyzetei* szerint már egy hónappal korábban is járt Várkonyban, a „Magyar Provence”-on. Valamelyik várkonyi utazásán Illyéssel együtt van kislánya, az öt éves Marika is. Fölkeresik Dombay János zengővárkonyi ásatásait. Dombay Várkony határában nagy neolitikus települést tárt föl. Illyésék – miként *Felülről nézve* című versében írja – sátorban laknak, vadhús- és gyümölcsvacsora köré heverednek, sült gesztenyét esznek, „lámpa nélkül, ha teljes volt a holdvilág”.

Várkonyi Nándor a Sorsunkban – 1941 és 1948 között, amikor a lap megjelent – mindig kiemelt helyen szerepeltette Illyést. Már a legelső számban Rónay György nagy tanulmányát közölte a lírikus Illyésről összegyűjtött versei megjelenése alkalmából. Köteteiről, az általa szerkesztett munkákról rendre-sorra kritikák jelentek meg a Sorsunkban Bárdosi Németh János, Thurzó Gábor, Szabó Ede, Csorba Győző tollából. Juhász Géza tanulmányát a költő fába metszett portréja, Havas László munkája kísérte. Hubay Miklós Illyés *A tű foka* című drámájáról írt. A Sorsunk helyet adott Illyés versfordításainak, *A franciák védelmében* című esszéjének, valamint a folyóirat 1946. évi 1. számában lát először napvilágot a költő *Amikor a Szabadság-hídra a középső részt fölszerelték* című verse. Amikor 1982-ben Illyést egy interjúban Várkonyiról kérdezték, a következőt mondta: „Az a véleményem, hogy mindazt, amire egy vidéki folyóirat egyáltalán képes lehet, azt a Sorsunk megvalósította... Ma is azt tartom, hogy Várkonyi arra irányuló törekvése, hogy Pécsset, mint vidéki várost kultúrgóccá tegye, jó és eredményes vállalkozás volt.”

1962 őszén üzenet érkezett a Jelenkor szerkesztőségébe, hogy Illyés Boros Miklóssal együtt Pécsre érkezik, és szeretne a szerkesztőség tagjaival találkozni. Az útra a vendégeket a pécselyi orvos, dr. Józsa Tivadar – akinek később Bodosi György néven éppen Illyés előszavával jelent meg első verseskötete – hozta el autóján. Bodosi *Illyés Gyula Tihanyban* című könyvében közli a tettyei mészki szikláknál készült fényképet Illyésről, és elmondja, hogy Illyés ekkor „kéziratot nem hozott magával, az utat arra használta fel, hogy biztasson, bátorítson. Szerette a Jelenkort, úgy emlékszem, ez volt az első folyóirat, amelyben a ’hallgatás’ idejének letelte után újra publikált verset.” Bodosi jól emlékezett: valóban, a hosszú évek után megjelenő Illyés-kötettel, az *Új versekkel* azonos időben, 1961-ben adott helyet a lap Illyés három versének. Szerkesztésem ideje alatt, 1959 és 1964 között a Jelenkor Illyés további öt írását (Bartókról, a Balatonról, az ifjúságról stb. szóló esszéjét) közölte, valamint több kritikát publikált az író megjelenő kötetéről.

Illyés kapcsolata a várossal, még pontosabban: a Pécsi Nemzeti Színházzal a hatvanas évek végén és a hetvenes években vált intenzívvé. 1969-ben mutatták be

Illyés első „pécsi” drámáját, a *Tisztákat*. Ezt további tíz Illyés-dráma pécsi bemutatója követte. Az író legközvetlenebb munkatársa ekkor a drámák megszületése körül bábáskodó kiváló színházi dramaturg, Czimer József volt. Illyés megjelent az olvasópróbákon, a premiereken, a műsorfüzetekbe – kötetben máig kiadatlan! – eligazító magyarázatokat írt. A bemutatók alkalmával Illyésről és az előadásról fotók készültek. A bemutatókról a helyi újságban kritikák jelentek meg. A pécsi napilap munkatársai interjúkat készítettek vele. Az előadásokról magam is többször írtam...

Pécsi tartózkodását az író arra is fölhasználta, hogy a megye életével ismerkedjen, ellátogatott Zengővárkonyba, Szigetvárra, Vajszlóra. Vajszlón, a múzeum-má alakított Kodolányi János-ház emlékkönyvébe például ezt írta: „Kodolányi János a mi írócsoportunknak egyik legharciasabb, legharagosabb tagja volt a nép és nemzet védelmében. A magyar szellem erejét bizonyítja, hogy ilyen 'úri' környezetben is ilyen néppártivá nevelődött.”

Amikor hírért vette, hogy vállalom Illés Endre, a Szépirodalmi Kiadó igazgatója fölkérését, a róla szóló könyv megírását, meglátogattam Budán. Amikor pedig az elkészült kéziratot elolvasásra átadtam neki a Józsefhegyi utcai házban, így bocsátott el: – Még ma visszautazol Pécsre? Kérlek, add át üdvözlétemet a déli vidéknek... – Intése úgy hatott, mintha „a magyarok seregtelen vezére”, a csáktornyai Zrínyi Miklós bocsátotta volna el egyik apródját. De széles mozdulatával, hangszínével, szemvillanásával a szavai mögött mindig ott lapuló öniróniát is megéreztettem.

Illyés Gyuláról halála után Pécssett utcát és iskolát neveztek el.

Pécsi kapcsolatainak dokumentumai arra várnak, hogy valaki gondosan összegyűjtse, és – mondjuk egyetemi disszertáció formájában – földolgozza és publikálja.

ILLYÉS GYULA

Interjúrészlet

– Pécsset mindig nagyon szerettem, és éreztem a vele való közösséget. Ebben persze nagy szerepe volt Fülep Lajos pécsváradi és zengővárkonyi közelségének is. Többször heteket töltöttem nála. Pécs – ki merem mondani – az összes vidéki városok közül a legközelebb került hozzám... A főtere is történelmileg fejlődött ki. Jól fekszenek a teret határoló utcák, épületek, szép építészeti együttest képez az egész. Amikor már Európát bejártam, akkor tudtam igazán megfelelően nézni Pécs főterét. Ez nem erőszakos tér...

– A Sorsunkat nagyon fontos, nagyon nívós lapnak tartottam. Pécssett, azt hiszem, akkoriban föl is léptem a Várkonyi szervezte egyik irodalmi esten. Ő bátran vállalta és vitte végbe ezeket a dolgokat. Könyvtárnok volt, de nem rejtette véka alá radikális gondolkodását sem... A Sorsunk és a Magyar Csillag munkatársai sokszor ugyanazok az írók voltak. Az a véleményem, hogy mindazt, amire egy vidéki folyóirat egyáltalán képes lehet, azt a Sorsunk megvalósította. A Sorsunk gárdája jelentékeny értéket teremtett. Nekem sok biztatást és erőt adott az ottani meleg, baráti légkör.

Dunántúli Napló, 1982. okt. 30. – Az interjút Bebesi Károly készítette.

EMLÉKEZNI ÉS EMLÉKEZTETNI A Shoa (Holokauszt) hatvanadik évfordulója

Hatvan éve, hogy Pécs és környéke zsidóságát gettóba zárták, majd deportálták őket, onnan többségük soha nem tért vissza. Az elmúlt években a pécsi zsidó közösség rendszeresen tisztelgett mártírjai emléke előtt, melyet magáénak tartott a város lakosságának többsége is. A hatvan éve történt tragikus események emlékezésére készülnek most is. Méltósággal kívánnak emlékezni és emlékeztetni. Ennek érdekében egy emlékbizottság alakult, mely felelősséget vállalt az évfordulóknak megfelelő rendezvények előkészítésére, szervezésére, a közös összefogás biztosítására.

Shoa megemlékezések – a programtervezet címe. Sokaknak furcsa ez az elnevezés, hiszen az évek során a zsidóság tömeges kiirtása történelmi tényeit a Holokauszt elnevezéssel illették. Azonban nem felel meg a tragédia teljesen valós értelmezésére a Holokauszt kifejezés, melynek engesztelő (égő) áldozat (görögül) jelentése szerint a szörnyű halált haltak emlékét mint Isten büntetését fogja fel, mondván hogy Isten „azt bünteti, akit szeret”. E nézet szerint a Holokauszt eszköz volt Isten kezében, hogy a bűnök helyében a megmaradtak egy jobb világot építsenek fel. A héber nyelvben a Shoa kifejezés azt fogalmazza meg, hogy szó sincs a zsidóknak a II. világháború idején az Úr nagyobb dicsőségére hozott, önkéntes tűzhalálról, a Holokauszt valamiféle szentségi tartalmú jelentéséről, hanem az a náci Németország által, főként a zsidók ellen irányuló, tervszerűen végrehajtott népirtása. Ennek Európában hatmillió zsidó áldozata volt, közte mintegy hatszáz ezer magyar zsidó halt tragikus halált.

A közel hat évtized alatt felnőtt egy új zsidó nemzedék, mely különböző társadalmi körülmények hatására nehezen tudott emlékezni a szomorú eseményekre. A közelmúlt éveiben segíteni kellett őket, felhívni a figyelmüket arra, hogy mi történt a valóságban, hol, milyen valós ismereteket szerezhetnek a Shoáról. Ezért mondhatjuk, hogy nagy az emlékezők, az emlékeztetők felelőssége. Elég ha csak arra utalunk, hogy szembesülnie kell a világnak az ún. Holokauszt-revizionizmussal, mely lényegében a népirtás egészét vagy részleteit kétségbe vonja. Ennek sajnálatos hazai előfordulására szeretnék utalni: tavaly májusban egy szélsőséges hazai hetilap minden megjegyzés nélkül kritikátlanul elfogadva közzé adta Fred. A. Leucher ismert amerikai holokauszt-tagadó egyik ún. auschwitzi „szakjelentését”. A szerző többek között azt bizonygatta, hogy a lengyelországi haláltáborok alkalmatlanok voltak arra, hogy tömegesen gázosítsanak, égessenek el lágerek lakókat. Megjegyezhető, hogy éppen olyan dokumentumok – filmfelvételek, fényképek –, melyek többségét maguk a lágerek parancsnokai készítették, a túlélők tanúvallomásai, visszaemlékezései bizonyítják az európai zsidóság nagyszámú megsemmisítését.

Nemrégiben, áprilisban, ötven országból mintegy hatezren, közte 42 pécsi, utaztak el a hajdani haláltáborba, Auschwitzba-Birkenaubába, az ún. Élet Menetével emlékezve a borzalmas veszteségekre, és megtekinthették a tábor területén felépített új magyar emlékkiállítását.

Mindazok, akik jártak a világ különböző országaiban, számtalan bizonyítékát láthatták annak, hogy a történetek való igazságával szembesülhetnek. Jeruzsálemben Izrael állam a Holokauszt emlékezetének megőrzésére alapította a Yad Vashem intézetet, mely vitathatatlan bizonyítéka az elkövetett bűntetteknek. Európa több országában, az egykori koncentrációs táborok helyén létesítettek emlékhelyeket. Washingtonban múzeum, Bécsben múzeum és Holokauszt-emlékmű található. A kormány támogatásával került átadásra az egykori Páva utcai zsinagóga helyén, Budapesten a Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékhely. 2001-ben április 16-át a Magyar Holokauszt Emléknapjává nyilvánították, a közép- és felsőfokú tanintézetekben megemlékezéseket tartanak. A pedagógusok sok segítséget kapnak, hogy a tragikus eseményeket a történelmi valóságnak megfelelően mutassák be tanulóiknak. Ezek közé tartozik Steven Spielberg Schindler listája, Szabó István A napfény íze, Roman Polanski A zongorista című filmje, vagy többek között olyan könyvek, mint Kertész Imre: Sorstalanság, Komoróczy Géza: A pernye beleég bőrünkbe, Raj Tamás: Nem idegen közöttünk, (Ámos Imre rajaival), a Marton Frigyes gyűjtötte lágertörténetek Gázláng címmel. A Holokauszt-napon a pécsi diákok ingyenesen látogathatják a folyamatosan szépülő pécsi Zsinagógát.

Ha röviden, de emlékezni kell a vészkorszak ötvenedik évfordulója 1994-es pécsi eseménysorozatára. Akkor a város maradék zsidósága megkísérelte megszítani mély gyászát honfitársaival. A megértésre találás egyik bizonyítéka Pécs Város Önkormányzatának egykori felhívása, melyben „a pécsi maradék zsidóság gyászát magáénak tekintve kéri a pécsi polgárokat, hogy emlékezzenek meg azokról a mártirokról, akiknek ártatlanul és értelmetlenül kellett meghalniuk!” A rendezvények között szerepelt a Pécs-baranyai képzőművészek kiállítása, egy történelmi emlékkiállítás, melynek anyagát Radnóti Ilona muzeológus állította össze. Megszervezték a Holokauszt után született pécsiek találkozóját, dr. Páva Zsolt, a város alpolgármestere nyitotta meg azt a tudományos emlékülést, melyen dr. Schweitzer József egykori pécsi főrabbi elnökölt, ahol előadást tartott dr. Ormos Mária akadémikus, dr. Szita Szabolcs egyetemi docens, dr. Schweitzer Gábor tudományos munkatárs, dr. Krassó Sándor ny. statisztikai tanácsos és dr. Vargha Dezső levéltáros. A Zsinagógában gyászistentiszteletet tartottak, koszorúzási ünnepségek voltak a vészkorszak áldozataira emlékező helyszíneken, az egykori gettó, a Mártírok útja 42. sz. alatt lévő MÁV bérháznál, a Szív utcai zsidó temetőben lévő emlékműnél. Az ország minden részéből, külföldről, a városból elszármazottak, a Shoa túlélői, találkozhattak a pécsi életben maradt egykori lágerlakókkal, a mártírhaltak hozzátartozóival, ismerőseikkel, barátaikkal. A hitközség újra kiadta Schweitzer József: A Pécsi Izraelita Hitközség története című könyvét, megjelentette az „Emlékezz! 1944–1994” című emlékkiadványt.

A Shoa hatvanadik évfordulójának pécsi megemlékezéseire ismételten meghívják külföldről és hazánkból mindazokat, akik túlélői voltak a tragikus eseményeknek. Dr. Stark András, az emlékbizottság tagja sajnálattal tapasztalta, hogy mind kevesebb ezeknek a száma. Amíg élnek, vállalniuk kell az emlékezés, az utódokkal való találkozás felelősségét. Hagyományosan sor került áprilisban, a Vészkorszak Emléknapján, arra az istentiszteletre, melyen felolvasták a Könnyek Könyvéből a

mártírok neveit. Tervezik, pályázattal, támogatók segítségével az „Emlékezz!” című könyv újbóli kiadását, melyben szeretnék közreadni a Könnyek Könyvét. A kiadványt Gellér B. István Munkácsy-díjas képzőművész, a túlélők dokumentumainak felhasználásával, művészi megjelenítéssel gazdagítaná. Július 3-án a pécsi Városházán tudományos ülést tartanak, melynek fővédnöke dr. Szili Katalin, az Országgyűlés Elnöke, előadói Ormos Mária akadémikus, Csordás Gábor irodalmár, dr. Schweitzer Gábor történész. A Mártírünnepség 4-én a Zsinagógában gyászistentisztelettel kezdődik, beszédet mond prof. dr. Schweitzer József nyugdíjas országos főrabbi. Ezt követően a Szív utcai zsidó temetőben a Mártírok Emlékműve előtt gyászünnepélyre kerül sor, ahol felszólal Pécs város polgármestere és Baranya megye Közgyűlésének elnöke, majd koszorúkat helyeznek el a zsidó hitközség, a társegyházak, az állami testületek képviselői, a tiszteletbeli konzulok, a pártok és társadalmi szervezetek, leróhatják kegyeletüket a pécsi polgárok. Megkoszorúzzák a Mártírok úti egykori gettó falán elhelyezett emléktáblát is. Találkozót rendeznek vendégeikkel, a Pécsről elszármazottakkal a pécsi zsidó közösség Fürdő utcai székházában. A nap végén a Zsinagógában Király Csaba Liszt-díjas orgonaművész hangversenye hallható, aki ebből az alkalomból zsidó dallamokat szólaltat meg. Felhívásukat, meghívásaikat a pécsi, a Pécsről, Baranyából elszármazott még élő üldözöttekhez, azok gyermekeihez, hozzátartozóihoz eljuttatták, hogy minél nagyobb számban megtisztelhesék rendezvényeiket.

Mitzki Ervin
ny. újságíró

*Emléktábla az egykori pécsi gettó falán.
Mártírok útja 42.*

*Emléktábla a volt Lakits-laktanya falán.
Szigeti út 35.*

KRASSÓ SÁNDOR

NÉGYEZER PÉCSI SZÁZTÍZ NAPJA

Hatvan évvel ezelőtt hazánk történelmének egyik legválságosabb és a legnagyobb emberáldozattal járó esztendejét élte át. A hadban álló ország népét légitámadások, sokasodó katonai behívók és saját kormányának internálással való fenyegetései rémítették-pusztították. Azután csatatér lett az egész ország, a totális vereségéhez közeledő Német Birodalom utóvédharcainak színtere vált belőle.

E tragikus esztendő – egyúttal – a mainál nagyobb országhatárok közt élő mintegy 825 000 főnyi magyar állampolgárságú zsidóság számára végzetes fenyegetést, genocídiumot hozott.

Pécs városa – az üldözéstől mentes lakosságát és épületállományát tekintve – viszonylag kicsiny veszteséggel vészelté át ezt az évet. Az akkori törvények szerint zsidónak minősített zsidó és keresztény hitű lakossága azonban soha nem látott, katasztrofális veszteséget szenvedett. Gyors egymásutánjában hozott megalázó, jogfosztó rendelkezések végeláthatatlan sora sújtotta őket, mígnem 1944. július 4-én (és nagyságrendekkel kisebb részben július 6-án) egykori otthonuk és anyagi javaik elvesztését követően hazájuk elhagyására kényszerítették őket. Brutális módon került sor minderre. Az említett két nap során összesen mintegy 3400–3500 magyar állampolgárságú pécsi lakost a hitleri Németország legnagyobb koncentrációs táborába, Auschwitzba, pontosabban szólva az ottani táborközponttól mintegy 3 km-re lévő Birkenaubába deportálták. Ott nagy részüket gázzal nyomban kivégezték, majd elhamvasztották. A kinti foglyomunkára kényszerítettek közül mintegy 400-an éltek túl a borzalmakat, a túlélő férfiak száma csupán tizegynéhány fő volt. 50 év feletti, vagy 15 év alatti – egy kísérletezés céljából életben hagyott ikerpártól eltekintve – egy sem akadt közöttük. Az elhurcoltak nagy része nő, gyermek, vagy idős férfi volt, ugyanis a javakorabeli férfiak túlnyomórészt katonai jellegű munkaszolgálatot teljesítettek országhatáron belül, vagy azon kívül. Az ő túlélési lehetőségeik sokkal kedvezőbbben alakultak a júliusban deportáltakénál.

Ez az írás főként a német megszállás napjától (1944. március 19.) a Pécsről történt deportálás napjáig, 1944. július 4-ig kíséri figyelemmel sorsukat. Hatvan év távlatából nem az egyes személyek nevei, hanem a történések, a kor bemutatására törekszem. Ehhez csak a legszükségesebbnek ítélt terjedelemben említem a német megszállás (idehaza mindmáig kevésbé ismert) politikai és katonai előzményeit, német eredetű források alapján. Emellett elengedhetetlen a hazai előzmények vázlatos bemutatása is. Ugyanis amennyiben a hazai közhangulat az üldözöttek számára kedvezőbb, az akkor már vesztesre álló és az állandó légitámadások miatt szállítási nehézségekkel is küszködő német hadigépezet és -gazdaság nem lett volna képes ekkora tömegek ily gyors mérvű összeterelésére és elszállítására. A hazai jogalkotási, lelki-nevelési előzmények egyébként azért is fontosak témánk szempontjából, mert némiképpen magyarázzák a nem érintett lakosság részéről tapasztalható félelmen kívül olykor rosszindulattal párosuló közönyt is.

E visszaemlékezés címe a német megszállás és a deportálás második napja közt eltelt 110 napra és az ezek során hozott döbbenetes intézkedések által leginkább érintett személyek számára utal. Azért említi a deportáltak számát mintegy 500–600 fővel meghaladó 4000 pécsit, mivel a bemutatott időszak alatt körülbelül ez a különbség kaphatott munkaszolgálatos behívót, vagy mentesülhetett az utolsó pillanatban ún. „félvérként”, vagy „vegyes házasként” a deportálástól. Mindemmel az ő életkörülményeiket is nagymértékben befolyásolták e 110 nap fejleményei, már csak üldözött hozzátartozóik révén is. Egyébként az akkori egyetlen pécsi napilap, a *Dunántúl* 1944. évi március 29-i számában megjelent közleménye szerint a megkülönböztetést szolgáló „csillagot Pécsen 4200-an kötelesek hordani, közülük 800 olyan, aki már régebben keresztény felekezetre tért át”. Ez a híradás kissé eltúlozhatta az érintettek számát. Túlbecsülés elkerülése céljából is helyénvaló a cím szerinti 4000 pécsi említése.

E cikk a történetek külföldi és belföldi előzményeinek vázlatos bemutatását követően a *Dunántúl* korabeli híradásain, és az írás végén közölt források megállapításain, idézetein alapul. Nem tűzi ki céljául a korszak társadalmi-politikai viszonyainak tüzetes vizsgálatát. Nem említi név szerint azokat sem, akik az elüldözöttek közül – mindmáig elismerten – valaha a legtöbbet tették Pécs és lakossága, sőt, még sokan mások számára is. Ők csakúgy, mint azok az egyszerű emberek, akikkel együtt hurcolták el őket, Pécs polgárai voltak. Személyes tragédiájuk az itt maradottaknak, az egész városnak is veszteségévé vált.

Hatvan év múltán sok mindent homályba borít a feledés, de sok mindenről nem volt, nem is mindig lehetett annak idején sem tudomása az itt élőknek. A történetek felelevenítése nem kíván büntudatot kelteni azokban a ma élő utódokban, akik minderről mit sem tehetnek. Az új és az újabban felnövő generációnak azonban igénye lehet az akkori események valós megismerésére. A város történetét tanulmányozók pedig talán meríthetnek valamit az alább következők egy-egy mondatából.

MAGYARORSZÁG NÉMET MEGSZÁLLÁSÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ

A Magyarország német megszállására irányuló első tervezet – mai ismeretek szerint – 1943. szeptember 30-án készült és a „Margarethe-I” fedőnevet viselte. (A „Margarethe-II” tervezet Románia megszállására irányult, végrehajtása azonban elmaradt, Románia mindvégig elkerülte a német megszállást). 1943. december 3-án Hitler magához rendelte Foertsch tábornokot, a délkeleti német erők főparancsnokát és tájékoztatta a tervezetről. 1944. február 28-án olyan elképzeléssel módosították „Trójai faló” fedőnévre az eredeti koncepciót, hogy a felvonulás lehetőleg Magyarország területén belül történjen, pl. egy megszakított csapatszállítási formájában. Erre utal az újabb elnevezés. Pontosították ekkor a megszálló erőket. A hadműveleti parancsot végül is március 12-én adták ki, úgymond az „árulás megakadályozásáról”.

Március 13-án a magyar vezérkar főnökének helyettese, Bajnóczy vezérezredes Budapesten magához kérte a (nem véletlenül) éppen távol lévő német katonai attasé helyettesét, Fütterer tábornok légügyi attasét és közölte vele: mintegy öt napja igen sok német katonai szállítmány rakodik ki Bécsújhely-Kismarton tér-

ségben. Magyar vasúti alkalmazottak német tisztektől hallották: Magyarország megszállására készülnek. Magyarázatot kért. Fütterer tagadott.

Március 15-én Hitler Klessheimben tárgyalta Heinrich Himmler belügy- és Joachim von Ribbentrop külügyminiszterrel. Arról döntöttek, hogy március 18-ra meghívják a Salzburg-menti klessheimi kastélyba Horthy kormányzót. Ő e meghívást rossz előérzettel, de végül is Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök tanácsára (Kállay Miklós miniszterelnök és Csataj Lajos honvédelmi miniszter elutasító ajánlását figyelmen kívül hagyva) elfogadta. A Hitler és Horthy közti ekkori találkozó nézeteltérései ismertek; egyezségként is értelmezhető végeredményét német részről úgy ítélték meg, hogy Horthy kormányzó kész a német követelések teljesítésére. A magyar haderő alakulatai a megszállást követően laktanyáikban maradhattak, a németek (bár eredetileg erre készültek) nem fegyverezték le őket, és Horthy menesztette a kormányt.

1944. március 19-ének hajnalán Belgrád felől három, Zágráb felől két német páncélgránátos hadosztály, Bécs körzetéből két páncélos hadosztály, Krakkó térségéből pedig egy gépesített hadosztály lépte át a magyar határt. Ekkorra a magyar vezérkari főnökség már megkapta Szombathelyi vezérkari főnök táviratát, amely megtiltotta az ellenállást a német csapatokkal szemben. E csapatok parancsnoka báró Maximilian von Weichs vezértábornagy (a Belgrádban székelő „F” hadseregcsoport parancsnoka) lett, aki az előkészületek irányítása céljából március 13-án Bécsbe repült, majd 19-én Budapestre érkezett. E nap estéjén – többek között – a következőket jegyezte be a freiburgi Német Katonai Levéltárban fellelhető naplójába: „A bevonulás tervszerűen folyik... Sehol sincs ellenállás... napi céljainkat általánosságban mindenütt elértük... A honvédség részben ünnepélyesen fogadott bennünket. Az eddigi kormány visszalépett”. Ugyanezen a napon érkezett meg Budapestre a visszahívott Dietrich von Jagov helyébe kinevezett dr. Edmund Veessenmayer, az új követ és egyúttal a Birodalom teljhatalmú megbízottja, aki ezt követően gyakorlatilag a magyarországi helytartó szerepét töltötte be.

Hóman Bálint egykori kultuszminiszter arról ír naplójában, hogy Veessenmayer „professzor és diplomata” már 1943. novemberében is járt Budapesten. Az őt ekkor fogadó gróf Bethlen István előtt „világosan megmondta”, hogy ez a „magyar politika csak megszálláshoz vezethet”.

Ezt azért érdemes megjegyezni, mert a kormányzó Bethlen gróffal fenntartott szoros kapcsolata, majd a későbbiekben Fütterer légügyi attasé Bajnóczy vezérezredesnél, a honvéd vezérkar főnökének helyettesénél tett március 13-i látogatásán elhangzottak nem lehettek ismeretlenek Horthy kormányzó számára. Csupán e két ok miatt is tudomása kellett hogy legyen a német megszállás közeledtéről.

1944. márciusának közepén az ország határain belül állomásozó magyar csapatok létszáma 494 000 fő volt, ennél a megszállók sem lehettek többen. Igaz viszont, hogy felszerelésük a mieinknél sokkal jobb volt, és az is igaz, hogy a magyar hadsereg tisztikarának jó része még ez időben is szimpatizált a németekkel.

Budapestre érkezett a megszállás napján dr. Alfred Tenker nyugalmazott kormányfőtanácsos is, ő lett július végéig a budapesti Sicherheitsdienst (SD, közismert nevén a GESTAPO) főnöke. Formailag Veessenmayer törzséhez tartozott Otto

Winkelmann SS Obergruppenführer (vezérezredes) és rendőrtábornok, aki azonban közvetlenül Himmler utasításai szerint tevékenykedett. Winkelmann feladatát képezte a magyarországi zsidóság deportálása is, emiatt hozzá tartozott az izraeli titkosszolgálat által a háború után elfogott, majd (főként magyarországi ténykedései miatt) kivégzett Adolf Eichmann is, mintegy 200 főnyi csoportjával együtt.

MÁRCIUS 19. PÉCSETT

Ezen a vasárnapi reggelen harangszó helyett harsogó repülőgépzaj ébresztette a várost. Hat Junkers 88-as típusú német bombázógép zúgott el mélyrepülésben Pécs felett, majd – ismétlődő visszafordulásokkal – a főpályaudvar feletti keringésbe kezdtek. Eközben azonban gondjuk volt arra, hogy időnként a város sűrűbben lakott részei felett is újra meg újra megmutassák magukat. Az állomásra német páncélvonat érkezett, amelyet vágányokra elválasztva több részre bontottak. Ágyúikat a város felé irányították, de nem lőttek. (Hiszen szövetségeseik voltunk...) A levegőből a repülőgépek, a földről a páncélvonat fedezte az állomás előtti téren golyószóróik és géppuskáik mögé hasaló katonáikat. Mindeközben a vasútállomás iparvágányaira befutott teherkocsikról lázas gyorsasággal rakták ki gépjárműveiket: homokszínű, lapos orrú személygépkocsik, teherautók tömegét, oldal-kocsis motorkerékpárokat, amelyek közt nálunk eladdig nem látott, hátrafelé is mozogni képes hernyótalpas motorkerékpárok is bőven akadtak. E gépjárműveik egy részével fel s alá keringtek aztán a városban, tömeges jelenlétüket és jó felszereltségüket érzékeltetendő. Vezetőik, utasaik mindannyian és feltűnően viselték fegyvereiket, ami az idáig meglehetősen szokatlan volt a városban, hiszen a front az országhatártól távol húzódott még akkor, és a Dráván innen partizánok sem tevékenykedtek. A fegyveres fenyegetés tehát nyilvánvalóan a város lakosságának és (vagy) az itteni katonaságnak szólt.

A megszállás második, katonailag érzékeny pécsi pontja a mai Uránváros helyén lévő repülőtér volt. Oda egyelőre sem járműveket, sem katonákat nem küldtek, a hat Junkers bombázó közül azonban ismétlődően Pécs fölé küldött két gép az állomás légtérén kívül gyakorta lecsapott a repülőtér gyepszőnyege fölé. Azokban az időkben az egyébként is csekély magyar légierő egyetlen harci gépe sem tartózkodott Pécsett, az itt lévő Bücker-131 típusú, fegyverzet nélküli kiképzőgépek e napon nem gurultak ki a hangárból.

A repülőtér keleti oldalán, nagyjából a mai ipari tanulóintézet helyén volt annak idején egy kőhíd. Annak mentén szemem láttára magyar tüérek légvédelmi gépágyút helyeztek tüzelőállásba, ágyúcsövükkel mindig követve a német gépeket, ami azonban – mivel alacsonyan és gyorsan repültek – nem igen sikerült nekik. Katonáink alighanem tüzeltek volna, ha erre parancsot kapnak, vagy ha a német gépek bombáztak volna. A német gépek törzsének első-alsó harmadában, az ott lévő lövésztknő alatt két-két jókora, kívülről felfüggesztett sárgahasú bomba volt látható. (Persze meglehet, hogy ezek csupán üzemanyag-póttartályok voltak. Mindenesetre a hozzá nem értő szemlélődők és alighanem tüéreink is bombának ítélték.)

Sem a német páncélvonat ágyúinak eldördülésére, sem gyalogsági fegyvereik használatára, sem bombázásra vagy magyar részről az említett légvédelmi

ágyú tüzelésére nem került sor. Egyetlen lövés sem esett csakúgy, mint az ország legnagyobb részében, a fővárost is beleértve.

A város lakóit mindez igencsak meglepte. A budapesti rádió (helyi adás még nem volt) szokásos, meghirdetett műsorát közvetítette és egyetlen szót sem szólt az ország német megszállásáról. Az e napon megjelenő helybéli újságok sem utaltak rá. (Még további három napon át agyonhallgatta a történeteket a sajtó is, a rádió is.) Ünnepnapi lévén sokan tartózkodtak a város utcáin, terein, kisebb csoportokba verődve szemlélődtek, tárgyalgatták a látottakat. Semmiféle inzultus nem történt, igaz, ünnepélyeskedésre vagy fenyegetődzésre sem került sor. Aki szólni mert valamit, az többnyire meglepetését fejezte ki. Emellett sokan és elismerő módon mustrálgatták a német katonák (mieinkéhez képest) korszerű felszerelését. Bezzeg a mi tűzérégünk ágyúinak java része még ezidőben is lóvontatású volt, a hadiszótár „országos járműként” ismerte a honvédségünk által tömegesen használt szekereket. Nos, a németeknek itt és akkor egyetlen lovát sem láthattuk.

A budapesti rádió tehát aznap esti híreiben sem említette a német megszállást, amiről persze a német Donausender sem számolt be. Ezen a napon este – legalábbis Pécsen – lehetetlennek tűnt a BBC magyar nyelvű híreinek meghallgatása, annyira zavarták az adást. Az angol rádió német nyelven sugárzott hírei közt viszont a következők voltak hallhatóak: „Aus Ankara: Deutsche Truppen haben Ungarland besetzt”.

Hétfőn, március 20-án a város élete látszólag zökkenőmentesen folytatódott. Dolgoztak a gyárakban, kinyitottak a boltok, működtek a hivatalok. A középiskolák tanulóinak nagyobb része azonban sebtében előkotort nemzeti színű szalagot tűzött egyensapkájára. Az egyetemi ifjúságot nehezen lehetett visszatartani a tüntetéstől. Igaz ugyan, hogy sokan közülük bíztak a nemzeti szocialista „Új Európában”, azonban ez a vitathatatlanul megszállás jellegű szövetségesi fellépés legtöbbször felháborította. Az elemi és középiskolákban egyébként – központi rendelkezésre – április elsejével véget ért a tanév.

Az első napi látszólagos zűrzavart követően kitűnt: az ide érkező német katonák már előzőleg jó tájékoztatást kaptak elhelyezkedési lehetőségeikről. A GESTAPO is nyomban rátalált a Timár utcában lévő, pár évvel azelőtt épített zsidó aggok házára. Lakóit elzavarták és egy Auringer nevű, a városban többnyire civil ruhában megjelenő állítólagos SS tiszt parancsnoksága alatt ott rendezkedtek be. (Őt nem sokkal a pécsi zsidóság júliusi deportálását követően Josef Bauer SS százados követte ugyanezen beosztásban.)

Pár nap múltán a GESTAPO megkezdte a letartóztatásokat. Legalább 48 pécsi személyt hurcoltak el otthonukból, csaknem kivétel nélkül ún. zsidó prominenseket. Itt, az egykori aggok házában először vallatták, majd letartóztatták őket. Valamennyiüket a mauthauseni koncentrációs táborba szállították. Első csoportjukat, amelyben 23-an voltak, április 4-én indították útnak külön vasúti kocsiban, amelyet az akkoriban Belgrád-Bécs között közlekedő gyorsvonathoz csatoltak. A sors fintora, hogy pécsi politikai foglyaik nagy többsége (38-an) túlélte a koncentrációs tábor, miközben az általuk kevésbé ártalmasnak ítélték – a később Auschwitzba deportált pécsiek – legnagyobb részét elpusztították.

KORÁBBI MEGKÜLÖNBÖZTETŐ RENDELKEZÉSEK

A címben szereplő 110 nap mindjobban korlátozó, azután teljesen kifosztó majd kitasztó rendelkezéseit mintegy előkészítették azok a korábbi magyar törvények, amelyek közül az elsőt 1920-ban hozták. Vázlatos ismertetésük hozzásegíthet az 1944-ben történtek jobb megértéséhez. Az 1920 és 1942 között hozott ún. zsidótörvények és -rendeletek közül az elsők még mérsékelteknek tűntek, az idők multával azonban mégis mindjobban ellehetetlenítették az érintettek mindennapi életét.

Az 1920. évi XXV. törvénycikk a „*numerus clausus*”-ról rendelkezett, előírva, hogy az egyetemekre, jogakadémiákra az országban élő „népfajok, nemzetiségek” csak az országos arányszámuknak megfelelően kerülhetnek be.

A gróf Bethlen István miniszterelnöksége idején hozott 1928. évi XIV. törvénycikk azonban újra jogegyenlőséget nyújtott a magyarországi zsidóság számára.

Az 1938. évi XV. törvénycikk tartalmazta az úgynevezett I. zsidótörvényt. Témáját körmönfontan „a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatékonyabb biztosításáról” címszavakkal határozták meg. Előírta, hogy a sajtó-, az ügyvédi, a mérnöki és az orvosi kamara tagjainak, továbbá az üzleti és kereskedelmi alkalmazottaknak legfeljebb 20%-a lehet izraelita vallású.

Az 1939. évi IV. törvénycikk volt a második zsidótörvény. Ennek címszavai már szókimondóbbak, tárgyát „a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozása” képezte. Végrehajtása szempontjából már – vallásra való tekintet nélkül – zsidónak minősültek mindazok, akiknek legalább egyik szülője, vagy legalább két nagyszülője zsidó vallású volt. Rendelkezései szerint zsidók nem szerezhettek honosságot, sőt, állampolgárságuk vissza is vonható, ha azt 1914 júliusát követően szerezték. Állami vagy közintézetekben nem alkalmazhatók, nem lehetnek lapszerkesztők, lapkiadók, továbbá az ügyvédi, orvosi, mérnöki, sajtó, színházi és filmművészeti kamarák közé legfeljebb 6% erejéig vehetők fel. Közszállításokból 1939–40-ben 20%, 1941–42-ben 10%, 1943-ban már csak 6% erejéig részesülhetnek. Iparengedélyt is csak ezen belül kaphatnak, és magánvállalatoknál is legfeljebb 12%-os arányban alkalmazhatók.

A 2870/1941 M.E. sz. kormányrendelet honvédelmi kiegészítő szolgálatra (munkaszolgálatra) kötelezi a zsidó férfiakat.

Az 1941. évi XV. törvénycikk volt az ún. III. zsidótörvény. Megtiltja a zsidók és nem zsidók közti házasságot. „Fajgyaláásnak” minősíti és bünteti a zsidók és a nem zsidók közti házasságon kívüli nemi kapcsolatot.

Az 1942. évi VIII. törvénycikk hatályon kívül helyezte azt a még 1895-ben hozott törvényt, amely az izraelita vallásfelekezetet ún. „bevett felekezetté” nyilvánította. Az 1942. évi XV. törvénycikk szerint zsidó nem szerezhethet ingatlant, a már birtokukban lévő ingatlanokat kötelesek kártérítés ellenében átengedni.

Ezek a rendelkezések a Horthy-korszak német megszállás előtti szakaszában (a bethleni konszolidáció évtizedétől – 1922–1932 – eltekintve) mindjobban fokozták a korlátozásokat. Egyúttal alkalmasaknak bizonyultak arra is, hogy olyan képzeteket, gondolkodásmódot keltsenek a trianoni országcsönkítés, majd a világgazdasági válság terhei miatt amúgy is elkeseredett lakosságban, miszerint nyomorúságuk egyik, vagy fő oka a hazai zsidóság. Az említett törvényekkel a minden-

kori kormánypártok egyúttal kifogták a szelet a harcosan antiszemita nézeteket hirdető szélsőjobb vitorlájából. Azonban bizalmat, anyagi várakozásokat keltettek a bármi áron jobb anyagi körülményeket elérni kívánó népesség egy részében, és alkalmasaknak bizonyultak arra is, hogy ideig-óráig megfeleljenek a német szövetség szájja ízének.

Pécsett az egyetemi ifjúság jelentős, de súlyát messze felülmúló hangvételő szárnya (a „turulisták” és szimpatizánsaik) már 1937 februárjában antiszemita tüntetést rendezett. E hó 24-én feltörték azt az ajtót, amely mögé az egyetem rektora – ellenük védve – bezárta az éppen orvostudományi doktorrá avatására váró három zsidó diákot. Őket az avatóünnepélyen felfedezett öt másik zsidó diákkal együtt véresre verték. A jelenlegi megyei levéltár épületében, az akkori Turul Otthonban szerkesztett, havonként megjelenő *Nemzetvédő* c. lapjuk VII. évfolyama 1938-ban megjelent I. számának „Miért vesztettük el az első világháborút” c. cikkében például a következők olvashatók: „Akkor szédítették meg az ország lakosságát, amikor a hadsereg a végső győzelem előtt állott. Azért kell millió és millió magyarnak nyögni a szolgaság jármát, mert a zsidóság egy rövid időre nemzeti-faji öntudatunkat és államalkotó erőnket megbénította, és uralmát fölénk kiterjesztette.” Ugyanezen évi IV. számában pedig ekként jövendöl, félreérthetetlenül: „Összefog majd a nyolcmillió magyar, de abból a nyolcmillióból 5% hiányozni fog!” VI. száma pedig így fenyegetőzött: „Főtisztelendő úr, önt egy idegen fajú üzletébe láttuk bemenni... Ön abból a pénzből vásárolt, amit a katolikus adófizetők oly nehezen izzadtak ki... Főtisztelendő úr! Szégyellje magát!”

Az egyetem professzorai nem támogatták ezeket az atrocitásokat, ezt a hangnemet. Egyikük, Molnár Kálmán, aki a közjog professzora volt egyetemünkön, látnoki módon ekként írt a *Magyar Nemzet* 1939. február 4-i számában: „Most a zsidótörvény alkotása van napirenden... A világháború zsidó hősei, halottainak és nyomorékainak, nemkülönben a békés polgári munka érdemes zsidó munkásainak tisztos névsora rácáfol minden igazságtalan általánosításra... A Teremtő minden emberbe halhatatlan lelket lehelt... A gettó nem ennek a századnak az intézménye. A bűnös zsidót és keresztényt akasztófára vagy fegyházba kell juttatni... Sárga folt a XX. században annak a homlokára nyom szegénybélyeget, aki ezt a foltot embertársa ruhájára kívánja akasztani. Vigyázzanak a II. sz. zsidótörvény megalkotói, nehogy a III. sz. ilyképpen kezdődjék: „...Magyarországnak semmi sem ártott jobban, mint a magyar alkotmányfejlődés emberséges és keresztény szellemével szakító II. zsidótörvény...”

Pécsi politikusaink egy része viszont másként gondolkozott, mint Molnár Kálmán professzor. Dr. Stitz János Pécsett lakó nyilas országgyűlési képviselő például azzal a javaslattal élt a *Dunántúl* 1940 októberében, valamint 1942 júniusában megjelent számaiban, hogy nyíljék törvényes lehetőség minden zsidó halottnak boncolási gyakorlat és tanulmány céljára történő igénybevételére.

A KORABELI DUNÁNTÚL C. NAPILAP 1944. ÉVI HÍREIBŐL

III. 23. „Közös megegyezés alapján német csapatok érkeztek Magyarországra. A Kormányzó Úr Ófőméltósága Sztójay Döme berlini magyar nagykövetet

bízta meg az új kormány megalakításával... Bizonytalan időre elnapolták a házat... Csütörtöktől már játszhatnak a színházak és mozik.” A lap e híradása négy nappal az eseményeket követően jelenhetett meg Pécsen csakúgy, mint országosan. Ugyanekkor ismertették az újonnan alakult kormány névsorát.

III. 31. „Megjelentek a kormány zsidórendeletei. Zsidó háztartások... nem alkalmazhatnak keresztény cselédek... A zsidó mérnököket, színészeket, filmszínészeket és ügyvédekét törölni kell a kamarából... A hatodik életévüket betöltött zsidók kanárisárga, hatágú csillagot kötelesek viselni a bal mellrészén április 5-től.”

IV. 1. „Vitéz Endre László, a belügyminisztérium adminisztratív államtitkára az *Esti Újság* munkatársának kijelentette, hogy a kormány eddigi rendeletei csak megnyitják azoknak az intézkedéseknek a sorát, amelyek rövidesen a magyarországi zsidókérdés végleges rendezéséhez vezetnek. A zsidóság a magyar fajta szempontjából sem erkölcsileg, sem szellemileg, sem fizikailag nem kívánatos elem. Keresni kell azt a megoldást, amely a zsidóságot teljes egészében kiküszöböli a magyarság életéből.”

IV. 6. „Szerdán minisztertanács volt, amely hozzájárult a zsidók utazásának korlátozásáról szóló rendelettervezethez.”

IV. 9. A zsidók „a IV. 7-től (!) számított három napon belül kötelesek ajánlott levelben bejelenteni rádiókészülékeik adatait a területileg illetékes postahivatalnál.”

IV. 12. Hírt ad Roosevelt és Churchill betegségeiről. A lap 30-án megjelent száma már beszámolt arról, hogy „Sztálint kisebb szélhűdés érte.”

IV. 15. A hivatalos lap legközelebbi száma a következő rendeletet közli: „A zsidó egész vagyonát... hivatalos nyomtatványon bejelenteni köteles. Vagyontárgyaikat sem elidegeníteni, sem elzálogosítani nem lehet... A telekkönyvi hatósághoz külön bejelentést tartoznak tenni, ahol ennek tényét a telekkönyv B lapján feljegyzik. A zsidó... értékpapírt birtokában nem tarthat... 3000 pengőnél több készpénzzel nem rendelkezhet... A rendelet megszegése esetén 6 hónapig terjedhető elzáráson felül internálásnak is helye van.”

IV. 18. „Minden zsidó értelmiségi alkalmazottat el kell bocsátani!”

IV. 19. „A zsidó csillag nem-viselése miatt 10 személyt elítélt a rendőri büntetőbíró. Közülük Lukács Ernő Széchenyi tér 9. sz. üzletében... Gerő Ferenc pedig Széchenyi tér 17. sz. üzletében nem viselte a csillagot.” (A csillag viselése odahaza nem volt kötelező.)

Rendkívüli enyhítő körülménynek tudta be a büntető bíró, hogy „mindketten magasabb katonai kitüntetéssel rendelkeznek, és hosszú frontszolgálatuk van.” Egyébként mindegyiküket „azonnali hatállyal internálták is”. A pécsi rendőrség razziája során „több olyan egyént is előállított, akik... a megkülönböztető jelzést eltarták, kabát, kihajtás alá varrták, vagy felöltőt húztak rá.”

IV. 21. A Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztérium legújabb rendelete szerint a zsidónak tekintendő személyek „kereskedésüket kötelesek bezárni és ezt községekben az előljáróságoknál, városokban a polgármestereknél bejelenteni.”

IV. 23. „A hivatalos lap vasárnapi száma rendeletet közöl a zsidók élelmiszerellátásáról. A zsidók fejadagja havi 30 dkg. szezámolaj és (havi) 10 dkg marhahús.”

IV. 25. A Budapesti Közlöny legközelebbi számában kormányrendelet jele-
nik meg, miszerint „Az elbocsátott zsidó tisztviselőt ugyanaz a vállalat fizikai mun-
kán sem foglalkoztathatja.”

IV. 27. „Nem mindennapi bűnper foglalkoztatta szerdán a pécsi törvényszék
dr. Szendrőy tanácsát. A vádlott beismerte a fajgyalázás vétségének elkövetését,
ezért őt háromhavi fogházbüntetésre ítélték... Dr. Arató László kir. ügyész súlyosbí-
tásért fellebbezett.” „A zsidók élelmiszerellátása Pécssett... sárga élelmiszerjegyet
kapnak... zsír zsidók részére nem szolgálható ki.” „Két pécsi zsidó szabálytalanul vi-
selte a sárga csillagot. Közülük Szilárd Aranka 65 éves, retiküljével eltakarta...
Schmeltz Jolán 25 éves, Felsőputurluk u. 37.sz. alatti lakos pedig csak túvel tűzte fel.
Mindkettőjüket pénzbüntetésre ítélték. Weisz S.-né gabonakereskedő 10 nagyobb
zsákban 250 jó zsákot akart jogtalan vagyonként megőrizni. Letartóztatták.”

IV. 29. „Nagy jelentőségű ügyben kell határoznia rövidesen a város vezető-
ségének. Ez a zsidó lakosság külön helyre való telepítésének kérdése.”

IV. 30. „Minden zsidó... kerékpárját köteles negyvennyolc órán belül a pécsi
rendőrkapitányságnál őrizet céljából beszolgáltatni.”

V. 4. „Három nap alatt be kell jelenteni a zsidóknak a hangszerüket, képző-
művészeti alkotásaikat... Pl. zongora, hegedű, hangjegy (!), hanglemezt, festmé-
nyek, szobrok, kerámia”.

V. 6. „Kijelölték a pécsi gettót. 3400 zsidó kerül a gettóba. A város polgármes-
tere helyszíni szemléje után jelölte ki ezt a helyet. Délen a báró Bánffy Dezső (ma:
Mártírok útja) utcán az Ispitaalja (ma: Semmelweis) utcától a Vas Gereben utcáig ter-
jed ki, keleten az Ispitaalja utca nyugati, északon a Kassa utca déli, nyugaton a Vas
Gereben utca keleti része határolja. Ebbe a városrészbe tartozik végül a Szilágyi De-
zső és a Tompa Mihály utcáknak a Kassa utcától a br. Bánffy Dezső utcáig terjedő
szakasza is. A kijelölésnél a tömegszállításra kiválóan alkalmas MÁV bérházon kí-
vül... figyelembe vették... a vasúthoz és a repülőtérhez való közelséget is. A kiköltö-
zést V. 8-án megkezdik és V. 15-én befejezik. Összesen 3400 sárga csillag viselésé-
re kötelezett zsidót helyeznek el a gettóban olyformán, hogy 1–1 lakószobába 5 zsi-
dó jut... A városban élő 20 zsidó orvos közül 5 a gettóba költözik...”

V. 7. „A város területén kb. 1300 zsidó család él, 830 ház, házrész és öröklá-
kás volt a tulajdonukban... Csaknem mind modern lakásos, alig akad köztük olyan,
amelyiknek nincs fürdőszobája.” „A pécsi zsidók gettóba telepítése 272 keresztény
családot érint.” Vagyis e 272 helyébe került a gettóba 1300 család.

V. 10. „Dr. Borbola Jenő főkapitány-helyettes Pécs polgármesterének
42280/1944 k. sz. véghatározata értelmében elrendelte, hogy... a gettó területére
csak azok a tárgyak vihetők be, amelyek a mindennapi élet folytatásához elen-
gedhetetlenül szükségesek... Nyomatékosan figyelmeztetem a zsidókat, hogy
semmilyen értéket a megengedettek felül ne vigyenek magukkal... Beköltözé-
süket ellenőrizni fogom és a tilalom megszegőivel szemben a legszigorúbb eljá-
rást indítom meg... A megengedett mennyiség nem haladhatja meg az 50 kg-ot,
abban azonban az ágyfelszerelés, az asztal, valamint szék nincs bent... A zárt ter-
ületről csak azok a zsidók mehetnek ki, akik csoportosan munkára vannak kije-
lölve. Keresztények is csak engedéllyel léphetnek be a gettóba.” „A pécsi zsidók

36 mázsa sertészsír” (tehát egy főre jutóan mintegy 1,06 kg.-ot), „2 mázsa libazsír” (tehát fejenként 6 dkg-ot) „és 60 kg füstölthúst” (tehát fejenként nem egészen 2 dkg-ot) „szolgáltattak be”. „Pécs város területén a zsidók rádióvevő készülékeiket V. 11- és 12-én a Deák (ma: Jókai) utca 10. sz. alatti területi postaigazgatóságnál beszolgáltatni kötelesek.”

V. 12. „A sajtóügypályák kormánybiztosa... felhívja a végrehajtásra kötelezetteket, hogy a forgalomból kizárt zsidó könyveket Pécs területéről Konkoly Thege Dezső pécsi, Légszeszgyár utca 30 alatti gyűjtőhelyén szolgáltatassák be, mázsánként 5 pengő értékben.” Ezáltal betiltották többek között Békefi László, Bródy Sándor, Gellért Andor, Hatvany Lajos báró, Hatvany Lili bárónő, Heltai Jenő, Ignótus Pál, Jászi Oszkár, Karácsony Benő, Karinthy Frigyes, Molnár Ferenc, Radnóti Miklós, Rónai Mihály András, Sásdi Sándor, Szép Ernő, Vámbéry Rusztem, Várnai Zseni, Vázsonyi Vilmos, Zelk Zoltán, Zsolt Béla, a külföldi szerzők közül pedig pl. Vicki Baum, Martin Buber, Ilja Ehrenburg, Lion Feuchtwanger, Sigmund Freud, Heinrich Heine, Egon Erwin Kisch, Ferdinand Lassalle, André Maurois, Marcel Proust, Felix Salten (Bambi!), Franz Werfel és Stephan Zweig műveit. A betiltott szerzők teljes listáját a Budapesti Közlöny közölte.

V. 18. „Pécs város hatósága a zsidók által beszolgáltatott angóra nyulakat... május 18-án a közellátási ügyosztályon értékesíti.” „Négy öngyilkosság: Grünhut Jenő textilkereskedő Timár u. 4. sz. alatti lakos és felesége, Pollack Anna ismeretlen méreggel megmérgezte magát. A harmadik öngyilkos Fein Aliz... (a negyedik) Alt Teréz 66 éves Apáca u. 17. sz. alatti lakos. Ügyükben a szokásos vizsgálat folyik.”

V. 20. „A pécsi rendőrhatalóság szerint alapos a feltevés, hogy a zsidók az ékszereket és aranyakat keresztényeknek adják át megőrzés végett... A zsidók minden értéke államvagyon. A rejtegető keresztények ellen is a legszigorúbb eljárás indul, internálásnak teszik ki magukat.”

V. 21. „A Budapesti Közlöny mai számában megjelenik a Kereskedelmi- és Közlekedésügyi Miniszter 58000/1944 KKM sz. rendelete. Minden zsidó üzletet és üzemet be kell zárni.” Idéz vitéz Kolosváry Borcsa Mihálynak a rádió Világnézeti Akadémiája sorozatában tartott előadásából: „Zsidó szerzők könyve többé nem jelenhetnek meg... Sok tízezernyi zsidó kötet komoly népgazdasági feladatot tölt be, papírzúzó malomba kerül... Megvalósítjuk azt, amit... Prohászka Ottokár, Méhely Lajos... követeltek.” „A városi lakásügyosztály zsidó lakás kiutalására irányuló kérelmeket V. 25-ig fogad el.”

V. 31. „A zsidó vagyontárgyakat őrző keresztények VI. hó 1-ig büntetlenül tehetik meg bejelentésüket. A rejtegetőket – megbüntetésük mellett – még internálják is.” (A *Dunántúl* 27-i számában megjelent közlemény kilátásba helyezte, hogy ezeket a tárgyakat „a gettóba került zsidóság vallomása alapján most mindenkitől számon fogják kérni.”)

VI. 11. „1200 igénylés érkezett a pécsi lakáshivatalhoz a pécsi zsidó lakásokra.”

VI. 16. Idézet vitéz Kolosváry Borcsa államtitkárnak az Első Magyar Kartonlemez Gyárban mondott ünnepi beszédéből: „Amikor a márc.19-i események bekövetkeztek, első kötelességemnek tartottam, hogy a mérgező zsidó betűt kiküszöböljem a magyar irodalomból. Elsőként kb. 500 000 zsidó könyv fog meg-

Auschwitz, az „alaptábor” bejárata.

semmisülni... Vállalom a könyvégető barbárnak mondott szerepét.” Beszédének végeztével „bevetette az első kötetet a több mázsa súlyú zúzóhengerek közé.”

VII. 1. „A III. 19. óta egymás után kiadott zsidórendeletek a pécsi rendőrkapitányságra is sok gondot és munkát róttak. A legnagyobb elismerés illeti az illetékes hatóságokat, hogy a rendeletek végrehajtásának maradéktalanul eleget tettek. A pécsi gettó azonban nem lesz hosszan tartó lakóhelye Pécs 3400 zsidójának. A helyzet úgy fordult, hogy a gettó megszűnik.”

VII. 2. Apróbetűs, rövid híradás: „Megszűnik a pécsi gettó, a keresztény családok nemsokára visszaköltözhetnek régi lakásaikba.”

VII. 6. Rövid cikk a lap 5. oldalán: „Üresen áll a pécsi gettó... Egyik múltkori számunkban már jeleztük, hogy a zsidók... zárt települési helye, a gettó rövidesen megszűnik... A gettó ma már üresen áll, a keresztény családok azonban nem mutatnak hajlandóságot arra, hogy visszaköltözzenek... A város és a királyi pénzügyigazgatóság képviselői a mai napon már szemlét is tartottak... A hatóságokra most újabb munka szakadt... Számba kell venniük azokat az ingóságokat, amelyeket a zsidók odaérkezésük során magukkal hoztak. Nagyobb mennyiségű füstölthúst, lekvárt, befőttet, főzelékfélét és lisztet is vittek magukkal annak idején...” Nem számolt be az újság sem ekkor, sem a későbbiekben arról, hogy mi történt a gettó lakóival. Hová lettek? Ha elvitték őket, mi történt velük?

VII. 7. Első oldalon vezércikk, a címe: „A nemzetes úr”. Kiténik belőle, hogy Pécsre várják a város díszpolgárát és országgyűlési képviselőjét, vitéz Imrédy Béla gazdasági minisztert. „A nemzetes úr zsenialitása segíthet...” olvasható többek között a cikkben.

VII. 11. Vasárnap reggel Imrédy Béla feleségével és Tamás fiával részt vett azon a szentmisén, amelyet dr. Pallos Bernardin ciszterci szerzetes, tankerületi főigazgató mondott a Székesegyházban. Délben családjával együtt (a „zsidó” ügyekben egyébként ismételten jóakarátú segítőkészségét bizonyító) Virágh Ferenc megyéspüspök látta őt vendégül ebéden. Ugyanezen a napon délelőtt, a városháza közgyűlési termében tartott beszédében a miniszter a következőket mondta: „A zsidókérdés megoldása Magyarország területén a leghatalmasabb operáció volt évtizedek óta. Egy operáció nem történhet egészen szárazon, néha vér is folyik, bár ezt nem kell szó szerint venni. Egyetlen megölt zsidó vére sem tapad magyar kézhez.”

NÉHÁNY PÉCSI KÜLÖNLEGESSÉG

Az előzőekben idézett *Dunántúl* a bemutatott időszakban négy olyan hírről is beszámolt, amely kommentár nélkül, tényként külön említést érdemel.

IV. 20. Szalay Ignác 73 éves bádogosmester bádogcsillaggal utazott a villamoson.

IV. 23. „Singer Zsigmond magántisztviselőt a sárga csillag viselésének elmulasztása miatt internálták... Esetében a bíró nem fogadta el a vádlott I. világháborúban szerzett „100” (száz!) %-os rokkantságára való hivatkozását.”

VI. 1. „Internálták Budapesten Zoli bohócot.” A magát pécsinek valló Hirsch Zoltánt világszerte „Zoli bohócként” ismerték. Mára kiderült róla, hogy az I. világháború előtt többek között Bécsben, Berlinben, Moszkvában, Brüsszelben, Rómában, majd Észak-Afrikában, ezt követően Dél-Amerikában, azután Anglia számos városában, később Párizsban szerepelt, mindenütt nagy sikerrel. Zoli bohóc gyógyíthatatlan angolkór miatt törpe maradt. A rendeletben előírtnál kisebb méretű csillagot viselt (a „normál” méretű mellétől a hasáig ért volna). „Azt hittem, törpének kisebb csillag is elég” – védekezett.

Tudatja az újság e száma, hogy Zoli bohócot a Mosonyi utcai toloncházba vitték és internálták... Megállapították, hogy nem tartja be az előírt szabályokat, és engedély nélküli könyvárusítással foglalkozik... Valójában – munkalehetőség híján – az élettörténetéről írt könyvet árusította ő maga. A későbbiekben a toloncházból Auschwitzba került, ott aranyujtásos egyenruhát csináltattak neki, és a cigányláger elé állították, ahol naphosszat szalutálnia kellett a ki-be járó SS-katonáknak. Apró termete miatt azonban végül is gyerekekkel együtt vitték gázkamrába.

VI. 13. „Mégmérgezte magát, sógornőjét és fiát dr. Harmat Adolf pécsi, Király utca 31 sz. alatti lakos, fogorvos. Egyik hátrahagyott levelükben... az új lakóknak adtak felvilágosítást, hogyan használják a gázkészüléket. Halálba indulásuk előtt mindhárman levágták ruhájukról a sárga csillagot.” – adta hírül a filozemitanak igazán nem mondható *Dunántúl* e száma.

*Auschwitz-Birkenau, szögesdrót kerítés őrtornyokkal.
Mögéjük kerültek a pécsiek is...*

AMIRŐL NEM ÍRT A DUNÁNTÚL

Amennyire ez ma még lehetséges, objektív forrásokra hagyatkozva töreksem a címben említett időszak második részének, vagyis az egykori pécsi zsidóság gettóban, majd átmeneti gyűjtőtáborban töltött mintegy 55 napjának bemutatására. E források nagy részét a pécsi népügyészségen felvett ama jegyzőkönyvek képezik, amelyek a háború befejeztét követően 1947-ben készültek az 1944. évi vagyonfosztásokért, szabadságkorlátozásokért és az ezeket követő deportálás végrehajtás módjáért felelősségre vont helyi közigazgatási és rendőrhatalósági vezetők népbírói perében. Az ekkor meghallgatott néhány életben maradt üldözött, és más tanúk nyilatkozatai, valamint a vádlottak vallomásai nagymértékben elősegítik a „gettóélet” feltételeinek megismerését. A gettó felszámolásának és lakói Lakits laktanyába kényszerítésének, majd vonatra rakásának körülményeiről ugyancsak sokat mondóak e jegyzőkönyvek.

A gettóban részint a szörnyű zsúfoltság (a lakószobákban kb. 3 m²-nyi hely jutott egy főre), részint a külvilágtól, a kívülről maradt – például munkaszolgálatot teljesítő – hozzátartozóktól való elzártság, a levelezés eleinte akadozó, majd teljesen betiltott volta, az ellátási nehézségek, a bezártság és a fegyveres őrzés, a megszórt munka hiánya és főként a mind kilátástalanabb jövő tudata hatott bénítólag az oda bezártakra.

Sem az üldözöttek, sem a város lakossága annak idején nem tudhatott arról, hogy Nikolits Mihály, Baranya megye főispánja már 1944. március 23-án benyújtotta lemondását, de a szociáldemokrata párt és a kiscgazda párt helyi vezetőinek (Tolnai Józsefnek és Nagy Ferencnek) a rábeszélésére a helyén maradt. Június 8-án ismételt felmentését kérte, mivel előző napon utasítást kapott a Belügyminisztériumtól, hogy hívjon össze Pécsre egy Baky László és Endre László államtitkárok vezetete értekezletet, amelyen a deportálás részleteit beszélnék meg. Felmentése azonban nem történt meg, a megbeszélésre végül is nem Pécsen, hanem Siófokon, de június 22-én mégis csak sort kerítettek. Nikolits nem ment el erre az értekezletre, viszont 21-én Jaross belügyminiszterhez intézett levelében közölte, hogy „a politikai felelősséget... elvi álláspontomra tekintettel... felmentésem időpontjáig sem vállalom.” Ügyének rendezéséig szabadságot kért, amit azonban nem kapott meg.

Dr. Esztergár Lajos, Pécs akkori polgármestere nem mondott le, nem ismeretesekek olyan bátor megnyilvánulásai, amelyekkel a főispánhoz hasonlóan elhatárolódott volna a kapott rendelkezésektől. Akadtak továbbá olyan állásfoglalásai, amelyeket a háború után felróttak neki. Ilyen volt ama intézkedése, miszerint azoknak a zsidó lakásoknak a tatarozása, amelyekben a gettóból kitelepített keresztények helyezkedtek el, múlhatatlanul szükségessé vált, a felmerülő költségek természetesen a volt zsidó lakókat terhelik.

A gettó bekerítésének költségeit ugyancsak az üldözötteknek kellett viselniük. Az is igaz viszont, hogy ha az említett ügyekben más álláspontot foglalt volna el, azzal sem változtathatótt volna a végeredményen: a pécsi zsidók deportálás előtti kifosztásán. A tárgyilagosság kedvéért megemlítenéd: a polgármester sem élvezte az országot irányító szélsőjobb bizalmát, és az 1944. október 15-ével hatalomra került Szálasi-rendszer éppen úgy letartóztatta őt, mint Nikolits főispánt.

A főkapitány-helyettes dr. Németh László rendőr fogalmazót nevezte ki az ún. zsidó ügyek előadó-jává, a gettó felügyelő-jévé. Németh megtartotta addigi rendőr-bírói munkakörét is, amelynek kapcsán számos ítéletet hozott már a korábbi hetekben ama személyek ellen, akik nem, vagy nem szabályszerűen viselték a sárga csillagot. Rendszeresen látogatta a gettót, de hozzá az oda bezártaknak nem lehetett egyénileg fordulniuk, hanem csak az ún. „zsidó tanács” közvetítésével.

A beköltözéseket követően Németh kihirdette: „aki a gettóból megszökik, azt – ha elfogják – a gettó udvarán lövik agyon, ha pedig elfogni nem sikerül, ugyanez a sors vár a hozzátartozóira.” Ez a fenyegetés döntően eshetett latba mindazoknál, akik esetleg a szökés gondolatával foglalkoztak. Pedig a szökés, a később bekövetkezett deportálás nyújtotta halálos fenyegetéshez képest, sokak számára az életet jelenthette volna. Az is igaz azonban, hogy a harcok akkor még az ország határaitól távol folytak, eltekintve a közeli Dráva túloldalának partizánjaitól, akikkel viszont csaknem lehetetlen lett volna kapcsolatba kerülni. A pécsi lakosság jelentékeny hányada szíve szerint segítette volna szökésüket, elrejtésüket, azonban tettenérés esetén emiatt őket is, családjukat is internálás várta volna. Végül is a pécsi gettó alig több mint hathetes fennállása alatt a mintegy 3400 fogoly közül mindössze egyetlen személy szökése vált bizonyossá: Martyn Ferenc festőművész későbbi hitvese, Wiesenberg Klára zongoratanárnő volt az illető.

Auschwitz, „alaptábor”. Kettős szögesdrót magasfeszültségű árammal.

A gettóból a városi kertészetbe kijáró munkacsapatot hagyta el egy óvatlan pillanatban, de a dombóvári vasútállomáson az őt igazoltató csendőrök kezére került, akik visszazsuppolták a gettóba. Nem lőtték agyon, de persze deportálták a többiekkel, ám az életerős leány túlélte a kinti megpróbáltatásokat.

A gettót egy időben hat rendőr ellenőrizte. Egy a kapunál, öt pedig – arányosan – a távolabbi pontok mentén. Ezeket az őrszemeket két rendőr-tiszthelyettes

felügyelte, őket pedig egy rendőrtiszt és egy német tiszt is. Ez utóbbiak azonban rendszertelenül, előre meg nem határozott időpontokban jelentek meg.

Németh fogalmazó eleinte adott még esetenkénti, egyéni, rövid ideig tartó ki-lépési engedélyeket. Kijárhattak még a zsidó tanács tagjai is, főként az élelmiszer-szükséglet kielégítése céljából. Továbbá csoportosan azok, akiket munkára irányí-tottak. Ez utóbbiak csak rendőr kísérettel közlekedhettek.

Az őrszemeket hosszabb időn át felügyelő mindkét rendőr-tiszthelyettes – Gyánó János és Máthé Ferenc – kifejezetten segítőkész magatartást tanúsított a foglyok iránt, ezt egyöntetűen állították a népbírósi perekben tanúként meghall-gatott egykori foglyok. Gyógykezelés, apróbb szolgáltatások igénybevétele céljá-ból rendőr kísérettel, Németh fogalmazó megkerülésével engedték ki az üldözötte-ket, és azt is elősegítették, hogy élelmiszert hozhassanak be a városból. (A háború után Gyánó János alhadnagyként, Máthé Ferenc őrnagyként fejezte be rendőri szolgálatát.)

A kerítéshez esetleg közeledőket az őröknek el kellett zavarniuk. A gettóban lévőket a városi lakosság csak egyénenként és esetenként, kivételes engedéllyel látogathatta meg. Ha a gettóban meghalt valaki, az elhunytat legfeljebb négyen: két legközelebbi hozzátartozója, a rabbi és a kántor kísérelték el a közeli temetőbe.

A május elején magalakított zsidó tanács – elnöke dr. Greiner József hitköz-ségi elnök volt – június második felében már sejtette, hogy deportálás vár mind-annyiukra. Memorandumot juttattak el ekkor Nikolits Mihály főispánhoz, dr. Borbola Jenő főkapitány-helyetteshez és Virágh Ferenc megyéspüspökhöz. „Hazafias tisz-telettel” kérték őket, hogy „kövessenek el mindent a deportálás megakadályozásá-ra, hisz jól ismerték a pécsi zsidóságot, nemzethű, becsületes emberek voltak, s mi garantáljuk, velünk semmi baj nem lesz, a gettóból ki sem mozdulunk, s észre sem fogják venni, hogy itt vagyunk, a teljes erkölcsi és anyagi felelősséget vállalja min-denki.” Ez a memorandum nem csupán a kérelmezők helyzetére, hanem arra is jel-lemző, hogy kikben bízhattak. Más kérdés teljes eredménytelensége, ami az or-szágos helyzetből következett.

Június 25-én meglepetésszerűen beköltöztették a gettóba az addig („őske-resztény” családtagjaik miatt) eredeti otthonukban hagyott „félvéreket” és „vegyes házasságokat”, továbbá az azideig régi lakásukban maradó orvosokat. Június 28-án pedig hajnali háromnegyed ötkor riadóautóval rendőrök, detektívek, majd bábák je-lentek meg. Németh fogalmazó is ott volt, és azt az utasítást adta ki, hogy dobszó-val hívják egybe a zsidó tanácsot. A rögtönzött összejevetelen azután bejelentette, hogy még e nap folyamán mintegy 1600 embernek, a többieknek pedig másnap végleg el kell hagyniuk a gettót, és gyalog át kell vonulniuk a mintegy 1 km-re lévő Lakits laktanyába. A járásképteleneket stráfkocsi viszi majd. Közölte: mindenki a rajta lévő ruháján kívül egy váltást, továbbá egy nem tollas takarót, egy nem pré-mes kabátot, egyetlen edényt, lavórt és söprűt vihet magával. Élelmet, értéket, pénzt, borotvát, kést, varrószerzámot, gyufát nem szabad átvinni, mindenki moto-záson esik át először a gettóban, majd a laktanyában. Felhívta a tanács figyelmét: bizonyára ismerik a csendőrségi nyomozókat, „jó lesz vigyázni.” Tájékoztatót arról is, hogy a nőket bábák vizsgálják meg, a férfiakat ugyancsak megmotozzák.

*Auschwitz–Birkenau, a III. sz. krematórium és gázkamra.
1943-as eredeti felvétel.*

Ezt követően – megint csak dobszóval – hat óra tájékán az elhangzottakat kihirdették a vasúti bérház udvarán, ahol minden családból egy-egy személynek kellett ekkor megjelennie.

Elsőként a vasúti bérház lakói kerültek sorra. Három helyen motozták meg a deportálandókat. Az első helyen irataikat, fényképeiket, óráikat, jeggyűríüket kellett leadniuk a pénzügyigazgatóság addigra odaérkező tisztviselőinek, rendőr felügyelete mellett. Az iratelkobzások jól érzékeltették névtelenné válásukat és teljes kiszolgáltatottságukat. Második lépésként detektívek személyenként vizsgálták felül a többnyire lepedőbe kötött, átvenni kívánt holmikat. A harmadik helyiségben az erre az alkalomra kivezényelt tíz bába testi motozást végzett az asszonyokon és leányokon, „belsőleg, hüvelyileg”. Tizüknek összesen két pár gumikesztyűjük volt, amint ezt az évek múltán tartott tárgyaláson egyikük jegyzőkönyvbe mondta. Természetesen a férfiakat is megmotozták.

Szakaszosan indították útba az említett két napon a laktanyába irányított meneteket. Útközben a rendőrség a csendőrségnek adta át a foglyokat. A csendőrök kiáltozással, puskatussal történő ütlegeléssel és rugdosással „vették át” a nyakukba vett lepedőbe tekert motyóik alatt és az ütésektől is rogyadozó foglyokat, többségükben nőket, öregeket és gyermekeket. A laktanyában a csendőrök parancsára megosztották a tömeget: a férfiakat a lovardába, a nőket és kisgyermekeket

a közeli lóistállókba terelték. A lovarda némi trágyával vegyített homokjára mintegy 900 férfi és nagyobbacska fiúgyermek heveredhetett le. Egymásával egyező jogfosztottságban, egymás szomszédságában gyötrődött ott tiszt orvos, ügyvéd, mérnök, tisztviselő, iparos, kereskedő, öreg és fiatal. Fekvőhelyükként a magukkal hozott lepedő vagy takarójuk szolgált. A fejek, lábak, oldalak – hely hiányában – gyakran összeértek. A lovarda jól őrizhető egyetlen bejáratánál már német katonák őrködtek. A szükségüket elintézni kívánóknak tőlük kellett esetenként engedélyt kérni ahhoz, hogy rövid időre kiléphessenek a lovardából egészen a latrináig és vissza. Tumultuózus jelenetek adódtak.

A nők és gyermekek az istállók ugyancsak trágyás szalmájára fekhettek, eleinte lóállásonként heten, nyolcan. Egy-két nap múltán azonban a lovardát újonnan érkező vidéki foglyok számára engedték át, és az eddig ott elhelyezett férfiak is az istállókba kerülhettek. Ott ki-ki megpróbálhatta megkeresni női hozzátartozóját, kisgyermekét. Ekkor egy-egy lóállásra immár tízen is jutottak.

A csendőrök nagy része azonban ekkorra eltűnt. Az istállók szénapadlásain géppuskák mögé hasalt német katonák vigyáztak a „rendre”. Ők már előre éreztették: mi is vár a tábor „lakóira”. A deportálást megelőzően a napsütésre órákig kiállított foglyokat számlálás céljából sorba rendezték a nyugati laktanyaudvaron. Ekkor egy talán ötesztendős gyermek megpróbált másik sorban álló hozzátartozójához vagy pajtásához átfutni. Az egyik számláló német katona villámgyorsan odalőtt pisztolyával. Nem talált a lövés, talán nem is ez volt a célja, a gyereket a szomszédai felkapták, és magukhoz szorították. A környéken sokan zokogásba törtek ki. Kezdek rádöbbsenni arra, milyen munkára is viszik majd a kisgyerekeket...

Anyakönyvből kitűnően tizenheten követtek el öngyilkosságot a táborban. Közülük a haldoklókat kiültették a lovarda bejáratához, ott hánytak, jajgattak. Tőlük nem messze nagy kupacban felhalmozott nyers, kissé rohadt karalábéval próbálták éhségüket csillapítani azok, akik számára nem jutott a Pécsre beszállított vidékiek által hozott (nekik szabad volt!) élelemből, vagy nem voltak képesek a város által a foglyok ételmezésére odaszállított, de a forróságtól gyorsan megromlott, amúgy eléggé kevés hurkából enni.

Július 4-én, kedden délután – csekély kivétellel – kihajtották a táborból a pécsi foglyokat, és a Tüzér utcán, ezt követően a báró Bánffy Dezső utcán (a mai Mártírok útján) át gyalogmenetben csaknem ugyanoda terelték vissza, ahonnan pár nappal ezelőtt kihajtották őket. A megüresedett gettó kapujától talán száz méterre lévő iparvágányhoz tartott a menet. Nem sokan látták. Már csak azért sem, mert a rádió nem szólt, az újság nem írt róla. Kíséretük részben csendőrökből, részben német katonákból állt. Ekkor senkit sem ütlegeltek. Ugyanehhez az iparvágányhoz szállították két nap múltán az egyetem ideg- és elmeklinikáján ápoltt tizenhárom zsidó elmebetegét is, akiket a Pécsről indított, túlnyomórészt bonyhádiakkal megpakott második deportáló vonattal szállítottak el július 6-án.

Az iparvágány mellett felsorakoztatott tömeget átlagosan hetvenöt fős csoportokba osztották. Ennyien, esetenként ennél többen is kerültek egy-egy kéttengeyes marhavagonba. Közülük sokan nem tudtak bemászni a kocsiba, annyira öregek, betegek, vagy éppen kicsinyek voltak. Társaik emelték be őket. Búcsúzóul

némi élelmet (kenyeret, hurkát) kaptak az „utasok” Auschwitzba vezető útjukra, amely több mint három napig tartott. Vizes és ürüléknek való vödörökkel is ellátták őket. Az úti célt közülük senki sem ismerte, még csak nem is hallottak róla.

Azután heves nyári zivatar hűtötte le a tűző naptól átforrósodott marhavagyonokat. Ez lehetett e nap első és egyetlen kellemes élménye „utasaiknak”. Közülük a legtöbben – az életben maradottak visszaemlékezései szerint – szeretteikért aggódtak. Hogyan bírják majd a következőket az idősek és a gyermekek? Egyáltalán, mi lehet még ennél rosszabb? Erre az utóbbi tépelődésükre hamarabb kaptak választ, mintsem gondolták volna.

A közölt fotók a szerző 2004 áprilisában készített felvételei.

Felhasznált irodalom

- Ablonczy Balázs: Sötét árnyék. A numerus clausus. In: Rubicon, Budapest, 2004/2
- Randolph L. Braham: A magyar holocaust I–II. Budapest, 1988.
- Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez – Iratok a Baranya megyei levéltárból. (Füzes Miklós bev. és vál.) Budapest, 1994.
- Garai András Júda: Az ördög vigyorgott a lángokból. Pécs, 1995.
- Glatz Ferenc: Németbarátság, kollaboráció, megszállás. Hóman Bálint 1944. március 19-ről. História könyvek, Budapest, 1984.
- Gosztonyi Péter: Von Weichs vezértábornagy feljegyzései. História könyvek, Budapest, 1984.
- Gosztonyi Péter: A magyar ellenállási mozgalom és visszhangja a német iratok tükrében.
- In: Magyarország 1944. Fejezetek az ellenállás történetéből. Budapest, 1994.
- Krassó Sándor: Pécs búcsúja. In: Emlékezz! Pécs, 1994.
- Molnár Judit: Hazafias tisztelettel. Kisebbségek együttélése 3. kötet Pécs, 2001.
- László Károly munkái. Budapest, 1995.
- O.E.: A magyarországi zsidóság jogfosztása. História, Budapest 2004/2-3
- Rajczi Péter: Ember az embertelenségben. Dunántúli Napló, 1992. február 15.
- Szita Szabolcs: A zsidók üldözése és mentése a német megszállástól a deportálás leállításáig. In: Magyarország 1944. Üldöztetés-embermentés kötetben. Budapest, 1994.
- Schweitzer József: A pécsi izraelita hitközség története. Budapest, 1966.
- Tóth Sándor: A megszállás előkészítése és végrehajtása. In: Magyarország 1944. Németmegszállása. Budapest, 1994.
- Vörös Márton: Teérted is... Egy svéd vöröskeresztes visszaemlékezése Pécs tragikus napjaira. Budapest, 1992.
- Zeleni Ferenc: A baranyai zsidóság helyzete az I. zsidótörvénytől a felszabadulásig. In: A PMMF Tudományos Közleményei. Pécs, 1986.

IN MEMORIAM BEZERÉDY GYŐZŐ (1934–2004)

Bezerédy Győző távozása nagy veszteséget jelent a pécsi történetírás számára. Anak a tudásnak, amelyet évtizedek kitaró munkájával magában felhalmozott, csak egy részét adta át az általa írt, több mint 600 publikációban, általa vezetett rádiós műsorsorozatban, valamint személyes beszélgetései és előadásai során. Pedig elmondása szerint még bőven lett volna miről írnia.

Bezerédy Győző 1934-ben született Kaposváron. Történész, és bölcsész doktori diplomáját Budapesten szerezte. Dolgozott tanárként Szentegáton és Kölkeden, majd Pécssett – ahol életének nagyobb részét töltötte – levéltárosként, könyvtárosként és történészként is a kulturális élet meghatározó alakjává vált. Másfél évtizeden keresztül a Janus Pannonius Múzeum egyik osztályának volt a vezetője. Néhány hete pedig megkapta a Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlése elnökének kitüntető díját.

Megjelent önálló kötetei közül legismertebbek a *Dunaszekcső és Bár története*, a *Kölked története*, a *Képek Pécs történetéből*, a *Németnek Bécs, magyarnak Pécs*, a *Török fürdőtől a Belvárosi Divatházig* című művei. Tanulmányai a Somogy Megyei Levéltár évkönyvében, a Pécsi Szemlében, a Baranyai Művelődésben, a Baranyai Helytörténetírásban, a Levéltári Szemlében, a Janus Pannonius Múzeum évkönyvében jelentek meg évtizedeken át. Utóbbiak közül igen sokan forgatják a baranyai községek feudáliskori pecsétjeivel foglalkozó írásait.

Bezerédy Győző rendkívüli képességekkel megáldott kutató volt. Éles szemmel szinte azonnal ki tudta választani a fontosat, a jellemzőt, azonnal látta a lényegest és a lényegtelenet. Mint történész nemcsak történész társainak, hanem elsősorban az érdeklődő olvasóknak írt, törekedve az érdekességek, a kuriózumok ismertetésére.

Pécssett három megyei intézményben, három közgyűjteményben dolgozott. A Baranya Megyei Levéltárban levéltárosként, később vezette a megyei múzeum Új- és Legújabbkori Osztályát, majd a megyei könyvtár Helytörténeti Osztályát. Napi munkája mellett a levéltárban kiemelkedő szerepe volt a községi krónikairás megszervezésében, a megyei múzeumban életmód kiállításai arattak nagy sikert, a megyei könyvtárban a helytörténeti osztály kialakítása, a munka szervezettebbé tétele fűződik nevéhez. Évekig volt külső munkatársa Magyar Rádió Pécsi Körzeti Stúdiójának. Sokszor vállalt helytörténeti ismeretterjesztő előadásokat. Az utóbbi esztendőokban rendszeresen publikált Baranya megye kulturális és önkormányzati információs lapjában a *Diskurzusban*.

Bezerédy Győző nagy munkabírási kutató volt. Nevét, munkásságát sokan ismerik és elismerik a megyében. Ugyanakkor szeretett magányosan, saját tempója szerint dolgozni. Halálával egy olyan helyi történész generáció lett kevesebb, amely megszervezte, újjá szervezte az 1970-es években a baranyai helytörténetírást.

Bár most ő eltávozott az élők sorából, cikkei, tanulmányai, könyvei megőrzik őt az utódoknak és azok utódainak is. Élt 70 évet, írásai viszont még évszázadokig hirdethetik, hogy élt a 20 század második felében és a 21. század elején egy helytörténész Baranya megyében, aki fontosnak tartotta a múltat, aki megértette, hogy a múlt megismerése nélkül nem érthetjük a jelent és a jövőt, de tudta azt is, hogy fontos a múlt ismerete, de a megoldást a jövőben kell keresnünk.

Száz éve Pécssett... 1904-ben

- április 2. Meghalt Mátyás Flórián nyelvész, a város első akadémikusa.
5. Beyerlein: Takarodó című drámájának bemutatója a Nemzeti Színházban.
9. Meghalt Májér Mór ciszterci szerzetes, botanikus, a Nagy Lajos Gimnázium tanára.
9. Bertalozzi: Lulu című operettjének bemutatója a Nemzeti Színházban.
16-18. Blaha Lujza vendégszereplése.
18-19. Városi közgyűlés a vasútépítési tervekről.
19. A Polgári Kaszinó Zsolnay-serlegünnepélye.
20-25. Vasutassztrájk.
23. Rosenzweig: Asszonyregiment című operettjének bemutatója a Nemzeti Színházban.
- május 7. Strauss: A bőregér. Bemutató a Pécsi Dalárda előadásában.
7-8. Lóversenyek.
10. Városi közgyűlés többek közt a vízórak felszereléséről.
24. A Pécsi Általános Bőrmunkások Szakegyületének zászlóavatási ünnepe az egyesület Malom utcai székházában.
25. Rendkívüli városi közgyűlés a közkórház elmeosztálya fűtésrendszerének ügyében.
29. A Jótékony Nőegylet tavaszi ünnepélye a sátoztáborban.
30. Vármegyei közgyűlés.
- június 19. Népünnepély a Tettyén.
20. Városi közgyűlés.
29. Megalakult a Pécsi Ingyenes Népkönyvtár Egyesület.

Hetvenöt éve Pécssett... 1929-ben

- április 7. Móríc Zsigmond: Nem élhetek muzsikaszó nélkül című darabjának bemutatója a szerző részvételével a Nemzeti Színházban.
13-14. Országos fogorvos kongresszus.
14. Szilágyi Imre hegedűművész "Magyar muzsika kontra jazz" című hangversenye a Nemzeti Színházban.
Kerületi asztalos gyűlés a Városházán.
18. Fodor Oszkár: Fellegvárban című színművének bemutatója a Nemzeti Színházban.
22. Városi közgyűlés.
27. Drégely-Liptai-Marton: A Naplopó című operettjének bemutatója a Nemzeti Színházban.
- május 2. Boros Elemér: Vakablak című tragikomédiájának bemutatója a Nemzeti Színházban.
5-12. Független művészek kiállítása a Vigadóban.
9. A Pécsi Zenekedvelők Egyesületének szezonzáró matinéja a Nemzeti Színházban.
12. Ország Tivadar hegedűművész hangversenye a Nemzeti Színházban.
13. Rendkívüli városi közgyűlés a város vagyoni helyzetéről.
15. A Magyar Könyvhét megnyitója a Nőegyletben.
17. Carpenter: Agglegény apa című vígjátékának bemutatója a Nemzeti Színházban.
18. Cesare Orsenigo pápai nuncius pécsi látogatása.
20. Repülőnap.
26. A Hősök Napjának ünnepe a temetőben és a város templomaiban.
- június 1. Kacsóh Pongrác: János vitéz című daltáncjáték a Pécsi Dalárda előadásában.
2. A Stefánia Szövetség csecsemővédelmi napja a Sétátéren.
A Pécs-baranyai Automobil Club 300 km-es túraversenye.
8. Reitz János: A szerző című színművének bemutatója a Nemzeti Színházban.
8-9. Országos Credo Nap.
9. Egyházművészeti kiállítás nyílt a Katolikus Körben.
Trianoni gyászünnepség a Nemzeti Színházban.
10. Vármegyei közgyűlés.
15. Szerényi József operaének növendékeinek hangversenye a Pannoniában.
15-16. Lóversenyek.
16. MÁV Ébredés Dalkörének hangversenye a Vigadóban.
22-23. Egyetemi tanárok országos találkozója.

Ötven éve Péccsett... 1954-ben

- április 3. Felszabadulás napi ünnepség a színházban.
4. Pór Bertalan festőművész kiállítása az MSZT székházban.
Verdi-est a Liszt-teremben.
24. Huszka Jenő: Gül baba című operettjének bemutatója.
27. Megalakult a Magyar Történelmi Társulat Dél-dunántúli csoportja.
- május 1. Dunántúli Napló: Május 1-jét ünnepelte Baranya dolgozó népe. Pécs dolgozóinak szinpompás felvonulása – béketüntetése.
2. Operettest a Szabadtéri Színpadon.
Mona Brand: A Hamilton család. A Pécsi Nemzeti Színház bemutatója a kamaraszínházként működő KPDSZ kultúrotthonban.
3. Kodály: Székely fonó. A Pedagógiai Főiskola hallgatói és pécsi művészek előadása a főiskola dísztermében.
5. A magyar labdarugó válogatott edzőmérkőzése a pécsi válogatottal a Lokomotív pályán: 1-0. A mérkőzés a nagy eső miatt félbeszakadt.
8. Jókai Mór halálának 100. évfordulója alkalmából emlékezt a Doktor Sándor Kultúrotthonban.
10. Operaest a Liszt-teremben.
15. Gogol: A revizor című vígjátékának bemutatója a Nemzeti Színházban.
17. Balett-est a Nemzeti Színházban a "Dunántúl" folyóirat szervezésében.
Operaest a Liszt-teremben.
22. Erkel-hangverseny a Magyar Szovjet Társaság és a MÁV Kultúrotthon szimfonikus zenekara előadásában az MSZT székházában.
28. Az Állami Népi Együttes előadása a Szabadtéri Színpadon.
30. Keszthelyi Károly és Somlyó Géza képkiallításának megnyitója a JPM kiállítóteremben (Rákóczi út 15.).
Megalakult a Szabó István Úttörőház.
Megkezdődtek a Baranyai Kultúrhetek rendezvényei.
- június 5. Felavatták a Nevelők Házát (Szent István tér 6.).
7-14. Pécsi Zenei Hét.
11. A Pécsi Szimfonikus Zenekar koncertje a Liszt-teremben Zathureczky Ede hegedűművész közreműködésével.
20. A városi Béke-nap rendezvényei.
Közlekedési szakemberek tanácskozása az MSZT székházában.
27. Ifjúsági nap. A Magyar Szabadságharcos Szövetség városi bizottságának rendezvényei.

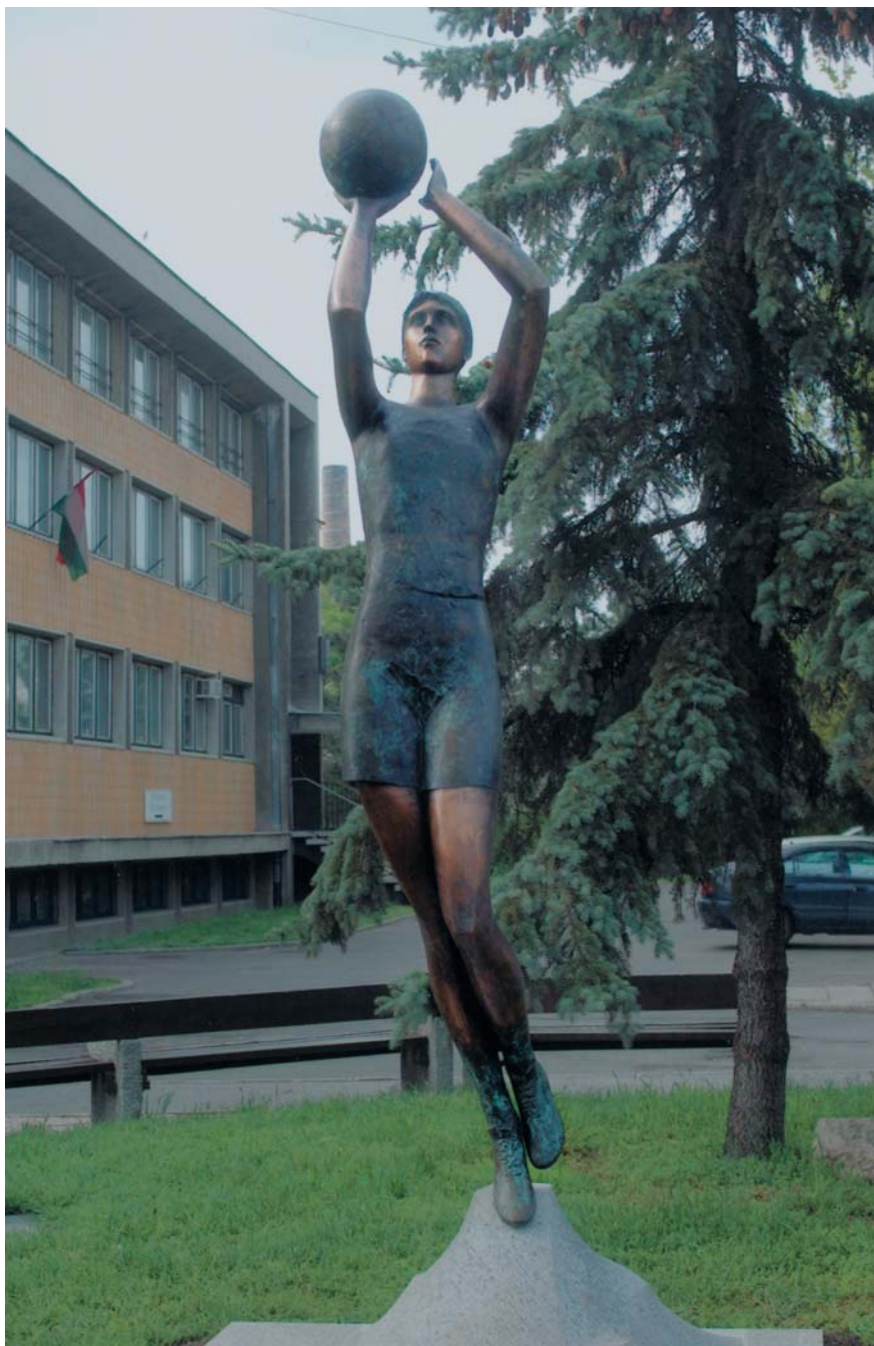
25 éve Péccsett... 1979-ben

- április 2. Április 4. ünnepe a POTE aulájában.
4. Az Országos Diáknapok keretében fotókiállítás nyílt a Nagy Lajos Gimnáziumban.
4-6. A KISZ KB Vörös Vándorzászlóval kitüntetett középokú tanintézetek országos tanácskozása a Helyőrségi Művelődési Otthonban.
5-13. Ifjúsági tornász versenyek. Magyar és nemzetközi bajnokság.
6-8. Mecsek Kupa országos tájékoztatósi futóverseny.
9. A Baranya Megyei Tanács ülése.
10-13. Országos Tudományos Diákköri Konferencia orvosi és jogi szekciójának ülése.
11. A Pécsi Filharmonikus Zenekar kamaraegyüttesének koncertje a Liszt-teremben.
12. Gdanski népművészeti kiállítás nyílt a Helyőrségi Művelődési Otthonban.
17-19. Magyar-francia válogatott kosárlabda mérkőzések a Sportcsarnokban.
17. Átadták a Melinda utcai bölcsődét.
19-20. Nemzetközi földrajzi konferencia a Pécsi Tanárképző Főiskolán.
23-28. A KGT vasúti és a bányászati automatizálás szakértőinek tanácskozása.
26. Sugár Gyula festőművész kiállítása a Képcsarnokban.
27. Strindberg: Alomjáték című színművének bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- május 1. Dunántúli Napló: Derű, vidámság, jókedv. Ötvenezer pécsi dolgozó felvonulása. Csizmadia László grafikusművész kiállításának megnyitója a DN galériájában.
2. Ifj. Fasang Árpád zongoraestje a Liszt-teremben.
5. Samuel Beckett: Az utolsó tekercs című drámájának bemutatója a Kamaraszínházban.

- 5-6. Éneklő Ifjúság – hangversenyek a Liszt-teremben.
 6. Fennállásának 25. évfordulóját ünnepelte a Szabó István Úttörőház.
 7. Az Állami Hangversenyzenekar koncertje Ferencsik János vezényletével a Pécsi Nemzeti Színházban.
 9. Ligeti András és Jandó Jenő zongoraestje a Liszt-teremben.
 13. A Pécsi Szimfonikus Zenekar Beethoven-estje a Pécsi Nemzeti Színházban.
 14. Városi kábeltelevíziós kísérleti adás.
 17. Schiff András zongoraestje a Liszt-teremben.
 17-19. Magyar–jugoszláv helyismereti konferencia a Megyei Tanácson.
 22-24. III. Országos közművesítési konferencia a PMMF-en.
 23. A Tokushimai Gyermekkórus és Lehotka Gábor orgonahangversenye a Székesegyházban.
 25. Eszéki képzőművészek munkáiból nyílt kiállítás a Színház téri kiállítóteremben.
 30. Bánky József zongoraestje a Liszt-teremben.
- június
1. Az Ünnepi Könyvhét megnyitója a Színház téren.
 2. Az 500. sz. Zrínyi Miklós Ipari Szakmunkásképző Intézet 50 éves jubileumi ünnepe. Kuba–Magyarország női röplabda mérkőzés a Sportcsarnokban: 3-0.
 3. Amatőr baranyai együttesek gálaműsora a Pécsi Nemzeti Színházban.
 4-5. Németh Károly, az MSZMP KB titkárának látogatása.
 7-8. VII. Pannónia Mezőgazdasági Napok.
 14-17. V. Magyar–finn barátsági hét.
 15. Krakkói grafikusok munkáiból nyílt kiállítás a Színház téri kiállítóteremben.
 18. Halász Béla orgonakoncertje a Székesegyházban.
 19. Kerényi Jenő szobrászművész Csontváry-szobrának avatása a Sétátéren.
 20. 80. születésnapján Martyn Ferenc festőművészt a város díszpolgárává avatták.
 21. Aczél György, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Minisztertanács elnökhelyettesének látogatása.
 A Finn Rádió gyermekkórusának hangversenye az Ifjúsági Házban.
 21-23. A Magyar Gyógypedagógusok Egyesületének konferenciája a POTE aulájában.
 25. A tettyei játszótéren felavatták Kertészfi Ágnes elefántot ábrázoló betonplasztikáját.

Emléktábla, Jókai utca 2.

Rigó István: Kosárlabdázó nő, 2004. Veress Endre út 11.

EGYÉNI ELŐFIZETŐK

Abau Samra Judit • Ács László (Rábagyarmat) • dr. Ács Zoltán • dr. Ádám Antal • **dr. Andrásfalvy Bertalan** • Angster József • dr. Antal Borbála • Arató Csaba (Budapest) • dr. Balatonyi Gábor • dr. Balatonyi Zoltán • Balázs Gábor • Bánfai Antal • dr. Bánhegyi Mihály & Komoróczy Ildikó • **dr. Bank József** • **Baranyai Pál** • dr. Barcza Tiborné (Budapest) • dr. Barri Istvánné (2) • Baronek Jenő • Baum Attila • Begovác Rózsa • Békés Sándor • dr. Belyei Árpád • dr. Benke József • dr. Benyovszky Imre • Bercsényi Gábor • **Betlehem István** • Betlehem László • dr. Bihariné Bauer Zsuzsa • Birinyi Zoltán • dr. Bíró József • Boda Miklós • Bóday Barna • Bóday Miklós • Bóday Zoltán • **dr. Bodor András** • Bogmené dr. Tóth Mária • Bókay Endre • Borbáth Sándor (Győr) • Boros László • **dr. Borsay Péter** • Borsy Eszter • dr. Bördő László • Buchert Ádám • dr. Buda József • dr. Buzády Tibor (Budapest) • dr. Búzás Tibor • Czeiningert Tamás (Orfű) • Czerpán István • dr. Csaba Tamásné • **Csonka Károly** • dr. Dankó Imre (Debrecen) • dr. Deli József & Szegvári Csilla • Dénesi Odön • Derényi László (Vác) • Dévényi Sándor • dr. Dobay Péter • Dobó Rudolf • dr. Ernyes Mihály • Fedeles Tamás • Ferenci József & Ivicz Ilona • Filákovity István • Fitos Gábor • dr. Flerkóné dr. Bárdos Vera • **Frankovics György** • dr. Freppán György • dr. Fulmer Gábor • **Fülöp Zsolt** • Gábor Olivér • Gál Éva & Márfi Attila • Gálhidy Éva • Gálos Éva • Gállos Orsolya (Pécsvárad) • dr. Gáspár Gabriella • dr. Gáspár László (Budapest) • Gasz Zoltán • Gergely Tibor • Gesztesy Zsuzsanna • Golob Ferenc • Gonda Tibor • **Gömöry János** • Guld József • dr. Győrey Ferencné • Hágen József • dr. Hajnal László • dr. Hajzer Lajos • Halász Károly (Paks) • dr. Haldá Judit (Mosonmagyaróvár) • dr. Haldá Tamás • Hámory László • Haraszti Ágnes • Haraszty Gábor (Pécsudvard) • dr. Hartai István • Hartstein Jenő • dr. Havasi János • **Hegedűs Lajos** • Hencze Tamás & dr. Király Magdolna (Budapest) • Hering Gyula • Hevesi András • **Hideg József** • Hormay Mihály • dr. Horn János (Budapest) • Horváth Béla (Budapest) • **Horváth István** • Horváth József • Horváth József • Horváth Józsefné • **Horváth Zoltán** • Horváthné Buchert Eszter (Abaliget) • Huba József • dr. Hudvágner Sándor • Ijjász István • Ilcsik János (Mohács) • Illa Gyula • dr. Illei György & dr. Donhoff Agnes • Ivasivka Mátyás • dr. Jandó Péter • Járányi László (Bocodfőle) • dr. Jéki László (Budapest) • Jeszták Lajos • Jevtuhov Boglárka (Komló) • Joó Anna & Fekete László • dr. Jobst Kázmér • dr. Jobst Pál • dr. Kádár Géza • dr. Kádár Géza (Szombathely) • Kamarás Júlia • Kanizsai István • Karancsi Ilus • **dr. Kékes Ferenc** • Kele Zsolt • dr. Kelemen László • dr. Keller Mayer Miklósné • Kerekes Imre • Kerényi János • Keszenyos Imre (Keszű) • Kilár Győző • Kilár Zsolt • Kis Jánosné • dr. Kocsis Béla • Kollár Levente • Koltai Erika • dr. Korinek László • Kovács Attila • Kovács Gyula • Kovács Imre • Kovács Orsolya • Kovács Szabó János • Kraft János • dr. Krassó Sándor • dr. Krommer Károly • Kukai András • **Kulcsár László** • Kungl János • Laczayné dr. Dombay Sarolta (Kecskemét) • Laczhegyi Béla • Lafferton Győző • Lakatosné Novotny Sarolta • László Károly (Basel) • Légrádi Szabina (Baja) • dr. Lehmann Antal • Lénárd József • dr. Lénárd László • **Lengvári István** • Lenkovic László • Lischka Györgyné • dr. Lovász György • dr. Lovász Istvánné • Lovász Lázár • dr. Madas Éva (Székesfehérvár) • Madas Katalin • Magay Miklós • Magyarlaki Józsefné dr. • Majoros György • dr. Makoviczky Gyula • Makkné Takács Katalin • Mánfai Ildikó • Markó Imre • Marsai Agnes (Hosszúhetény) • **Matkovitsné Kretz Eleonóra** • dr. Mátrai Béla • **dr. Mēhes Károly** • dr. Meláth Ferenc • Mendly Lajos • T. Mérey Klára • dr. Mestyan Gyuláné • dr. Mestyan Ildikó • dr. Mezey Béla • Millei Ilona • Mischl Róbert • Molnár G. Judit • Molnárné Garai Edit • Móró Mária Anna • dr. Mózsa Szabolcs (Budapest) • **Nádor Katalin** (Bogád) • **Nagy Erzsébet** • dr. Nagy Éva (Budapest) • dr. Nagy Gábor • dr. Nemes János • **Nemes Zsolt** (Budapest) • Németh Miklós (Pákoz) • Németh Norbert (Csányoszőr) • Norgauer Mária • Nürnberg Gézáné • dr. Nyers József • Nyőgéri Lajos • dr. Ormos Mária • Orovicza Mátyás • Paksi Sándor • id. Pálffy Attila • ifj. Pálffy Attila • dr. Pandúr József • **Papp Béla** • **dr. Pásztoriné Kovács Julianna** • dr. Páva István • dr. Páva Zsolt • dr. Pesti János • Peták Péter • Pete József • Péter Ágnes • Péter Pál • dr. Péteri Zoltán (Majosháza) • Petrovits Béla • Platthy István • **Pohánka Éva** • **Polgár Éva** • Pusztafalvi Gábor • dr. Rácz Gábor (Keszthely) • dr. Rácz-Kotilla Erzsébet • Radóné Figler Csilla • dr. Rákóczy István • dr. Rákosyné dr. Vass Klára • Ravasz Gyöngyvér • Rayman János • Rétfalvi Sándor • dr. Roisz Andrásné • Róma Enrico (Budapest) • dr. Román Lászlóné • Rónaky Edit • Rozványi György • Rozs András • Rusznákné Gaszt Felícia • Salamon Nándor (Szombathely) • Sallay Árpád • Sándorné Gacsályi Irma • **Sasvári Géza** • **Schaller Károly** • Schnell Mihály • Sebők Ferenc • dr. Schmidt József • Selmeicz László • Sey Gábor • dr. Simon Higin (Kozármisleny) • dr. Sólyom László (Budapest) • dr. Somosi Konrád (Komló) • Soó László • Staub Ernő • Stenczer Béla • dr. Süle Tamás • dr. Schweitzer Gábor (Budapest) • Szabados György • Szabó Klára Gabriella (Budapest) • Szabó Józsefné • dr. Szabó László Gy (2) • dr. Szabó László (Miskolc) • Szabóné Kónig Éva • Szalai József • dr. Szalai Sándor • Szalay Lajos • dr. Szabényi Imre (Budapest) • Szeifert Judit • Szelestey Judit • Szelené Beck Irma • Szentivánszki Jeromos • Szentkútné Szirtes Mónika (Gárdony) • Szieberth Istvánné • Szieberth József (Balatonföldvár) • Szieberth Judit • Szirtes Béla • Szirtes Zoltán (Kővágóötvös) • Szluka Balázs • dr. Szolcsányi János • Tamási Balázs • dr. Tamási Károlyné • **Tavasz Marianna** • Temesi Endre Miklós • dr. Ternák Gábor • dr. Tigyí József • Tirkala Ferenc • **dr. Tóbiás János** • dr. Tóth József • dr. Tóth Gyula • G. Tóth Károly • Tóth Mihályné • Traj Ferenc • Trebbin Ágost • Treszné Baronek Éva (Bátaszék) • Tüskés Tibor • dr. Ujvári Jenő • Ursprung János • dr. Vadon Gábor (Budapest) • Vándori András • dr. Varga Csaba (Budapest) • dr. Varga Gyula • Varga Koppány & Merhán Orsolya (Budapest) • dr. Varga Levente • Varga Mihály • Vargáné Apagyí Erzsébet • Várnagy Attila • dr. Varró Zoltán • Végh Tibor • dr. Visegrády Lajosné • Visy Zoltán (Budapest) • **dr. Visy Zsolt** • Weller János • Wenzel Csilla • Werner Imre • Wladimir Andrea • Wolosz Vera • Zalay Buda • dr. Zemplényi Vera • Zengővári Mária (Budapest) • Zolotnoky Ferencné • dr. Zoltai Ákosné • dr. Zsigmond Endréné (Szombathely) • Zsolnay Antal József • **dr. Zsolt Njura** (Érd)

INTÉZMÉNYEK

Andabi Bt. • BAR-ZAV Lapkiadó Kft. • Baranya Megyei Biróság • Baranya Megyei Levéltár (2) • Belvárosi Általános Iskola • Ciszterci Rendház • A Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma és Kollégiuma (2) • Csorba Győző Megyei Könyvtár (2) • Egészséges Városért Alapítvány • FVM Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet • Hajnóczy József Kollégium (2) • Hétfő Kft. • HM Honvéd Kulturális Szolgáltató Kht. • Hidasi Bt. • Janus Pannonius Gimnázium (3) • Jókai Iskola Alapítvány • Jurdik és Jurdik Bt. (Kozármisleny) • Központi Bányászati Múzeum (Sopron) • Lauber Dezső Városi Sportcsarnok • **Magyar Geológiai Szolgálat** • **Mecsek Egyesület** • **Mecsekaljai Oktatási és Sportközpont** • Pécs-Baranyai Kereskedelmi- és Iparkamara • Pécs-Baranyai TIT • Pécs/Sopiana Örség Kht. • **Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara** (40) • Pécsi Tárfűtő Kft. • **Pécs Város Oktatási Bizottsága** (114) • Pécsi Városi Könyvtár • Pécsi Vízmű Rt. • PTE Egyetemi Könyvtár • PTE BTK Filozófia-Politológia Szakkönyvtár • PTE BTK-TTK Könyvtár • PTE Pollack Mihály Műszaki Főiskola Könyvtára • PTE Társadalomtudományi Szakkönyvtár • PTE Művészeti Kari Könyvtár • Radnóti Miklós Közgazdasági Szakközépiskola • SZIGSZ Pécsi Gyermekotthon • Telesi Blanka Kollégium

Félkövrrel szedve az új befizetők